

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ (GAP)

1992 DURUM RAPORU

BAŞBAKANLIK
GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ
BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI

NİSAN 1993

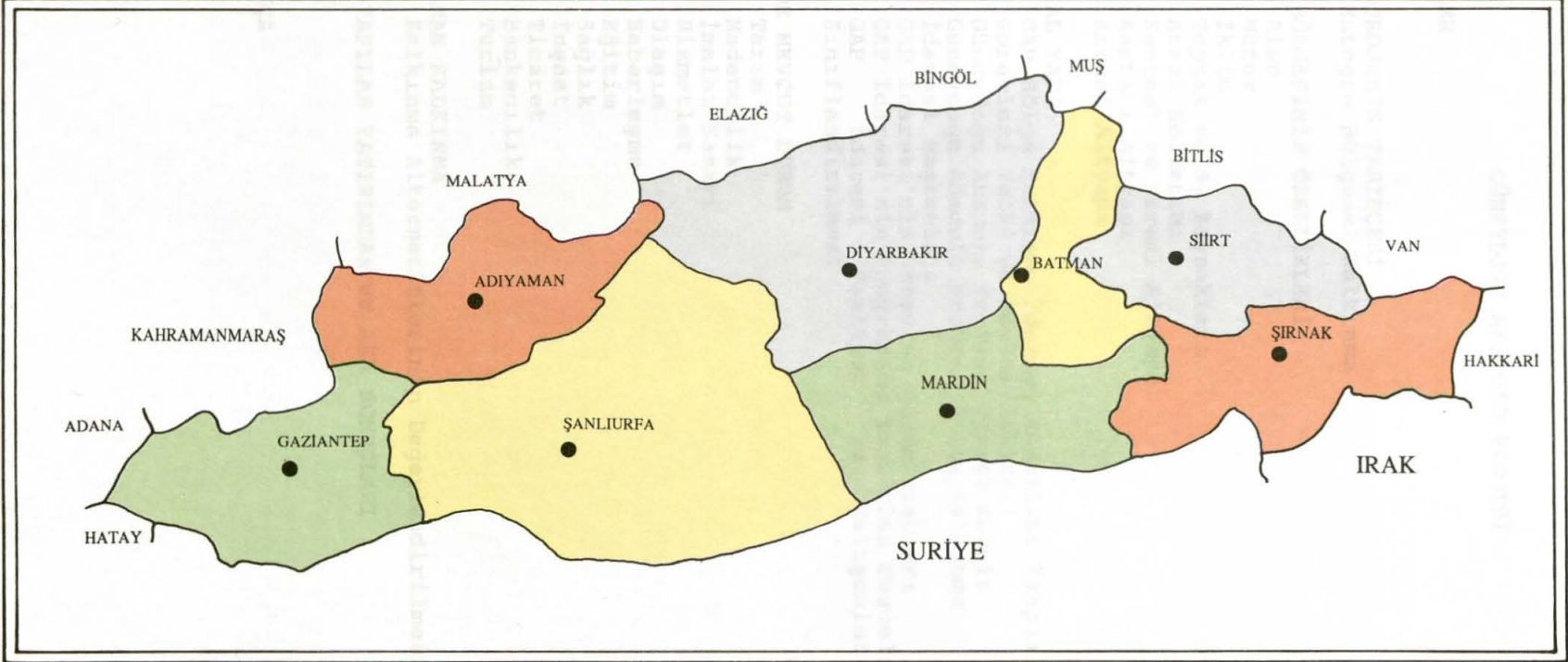
T.C.
BAŞBAKANLIK
GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ
BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ
(GAP)

T.C. BAŞBAKANLIK GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI DOKÜMANTASYON MERKEZİ	
YER NO	16-B
DEMİRBAŞ NO	4926

ANKARA
NİSAN 1993

T.C.
BAŞBAKANLIK
GAP
BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI
DOKÜMANTASYON MERKEZİ
No : .....

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ

İÇİNDEKİLER	SAYFA
1. GİRİŞ	1
1.1 PROJENİN TARİHÇESİ	1
1.2 Entegre Bölgesel Kalkınma	2
2. PROJE BÖLGESİNİN ÖZELLİKLERİ	4
2.1. Alan	4
2.2. Nüfus	5
2.3. İklim	5
2.4. Toprak ve Su Kaynakları	5
2.5. Arazi Kullanımı	10
2.6. Kentsel ve Kırsal Altyapı	11
2.6.1. Kentsel Altyapı	11
2.6.2. Kırsal Altyapı	14
3. KURUMSAL YAPI	16
3.1. GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı (Yapısı, Görevleri Yetki ve Sorumlulukları)	18
3.1.1. Güneydoğu Anadolu Projesi Yüksek Kurulu	18
3.1.2. Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı	18
3.1.3. GAP İdaresi'nin Görev ve Sorumlulukları	18
3.1.4. GAP İdaresi'nin Programına Esas Olan Hususlar	20
3.1.5. GAP İdaresi Faaliyet ve Çalışmaların Sınıflandırılması	21
4. BÖLGEDE MEVCUT DURUM	22
4.1. Tarım	22
4.2. Madencilik	46
4.3. İmalat Sanayi	49
4.4. Hizmetler	53
4.4.1. Ulaşım	53
4.4.2. Haberleşme	55
4.4.3. Eğitim	56
4.4.4. Sağlık	60
4.4.5. İnşaat	64
4.4.6. Ticaret	66
4.4.7. Bankacılık	66
4.4.8. Turizm	67
5. PLANLANAN KALKINMA	70
5.1. Kalkınma Alternatiflerinin Değerlendirilmesi	71
6. GAP'A YAPILAN YATIRIMLAR VE ARA SONUÇLARI	74
7. SONUÇ	81
8. KAYNAKÇA	83

1. GİRİŞ

1.1. PROJENİN TARİHÇESİ

Güneydoğu Anadolu Bölge'mizde yer alan Fırat ve Dicle nehirleri ile ilgili ilk çalışmalar, Büyük Atatürk'ün verdiği "suların akılcı değerlendirilmesi direktifi" doğrultusunda başlatılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında ülkenin gelişim ve değişim çabası içinde ihtiyaç duyduğu elektrik enerjisinin mevcut su kaynaklarından elde edilmesi çalışmaları çerçevesinde Elektrik İşleri Etüd İdaresi kurulmuş ve 1936 yılında Fırat ve 1945 yılında da Dicle nehirleri üzerinde akım değerlerini tesbit etmek amacıyla akım gözlem istasyonları tesis edilmiştir. Daha sonra bu çalışmalara topografik, jeolojik, hidrolojik ve sondaj etüdleriyle de devam edilmiş ve 1958 yılında her iki havzanın ilk istikşafi raporu niteliğindeki çalışmalarıyla, Fırat üzerinde Keban Barajının mansabında üç baraj, Dicle üzerinde beş baraj olmak üzere sekiz baraj ile 20.000 hektar arazinin sulanması öngörülmüştür.

1954 yılında Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ) kurulmuş ve su kaynaklarıyla ilgili olarak havza çalışmaları yerel organizasyonlarla yapılmaya başlanmıştır. Nitekim 1961 yılında Diyarbakır'da kurulan Fırat Planlama Amirliği tarafından 1964 yılında Fırat Fırat havzasının sulama ve enerji potansiyelini belirleyen "Fırat Havzası İstikşaf Raporu", 1966 yılında "Aşağı Fırat Projesi İstikşaf Raporu" ve 1971 yılında da "Dicle Havzası İstikşaf Raporu" hazırlanmıştır.

Aşağı Fırat Projesi İstikşaf Raporunda, Keban Barajı hariç 13 baraj ve 6 HES düşünülmüş, 3182 mw kurulu güç ile 13726 Gwh yıllık enerji üretimi ve 906500 hektar alanda sulama önerilmiştir. Aşağı Fırat Projesi İstikşaf Raporunda yapımı öngörülen depolama tesisleri ve hidroelektrik santraller fizibilite, sulama tesisleri de Master Plan aşamasında etüd edilerek 1970 yılında "Aşağı Fırat Projesi Fizibilite Raporu" hazırlanarak Karakaya, Gölköy ve Karababa barajlarının kesin proje çalışmalarına başlanmıştır. Karakaya barajı kesin projeleri öncelikle hazırlanarak 1976 da ihale edilmiştir. Yapımı öngörülen Birecik, Karkamış, Dicle, Kralkızı, Ilısu ve Cizre barajlarının fizibilite ve kesin projeleri EİE Genel Müdürlüğü tarafından yaptırılmıştır. Uzun süre "Aşağı Fırat Projesi" diye adlandırılan bu fizibilite raporuna daha sonra Keban barajı'nın mansabında kalan Fırat havzasındaki 7 proje paketi ile Dicle havzasındaki 6 proje paketi eklenerek havzalar itibariyle birbirleriyle bağlantılı 13 proje paketi oluşturulmuş ve bu projeler demeti "Güneydoğu Anadolu Projesi" veya kısaca "GAP" olarak adlandırılmıştır.

1.2. Entegre Bölgesel Kalkınma

GAP, Güneydoğu Anadolu Bölgemizin Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak illerinde uygulanmakta olan ülkemizin en büyük projesi ve dünyada uygulanmış kalkınma projeleri içinde de en büyüklerinden birisidir. GAP, Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde yapımı öngörülen barajlar, hidroelektrik santraller ve sulama tesislerinin yanı sıra kentsel ve kırsal altyapı, tarımsal altyapı, ulaştırma, sanayi, eğitim, sağlık, konut vb. konularındaki yatırımları da içine alan, sadece Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ni değil, tüm ülkemizi etkileyecek değişimleri de beraberinde getirecek çok yönlü bir entegre kalkınma projesidir.

GAP'ın tamamlanmasıyla Bölge'nin ve ülkemizin sosyal, kültürel ve ekonomik yapısında, büyük gelişmeler ve değişimler meydana gelecektir. GAP'ın meydana getireceği yüksek tarım ve sanayi potansiyelinin Türk ekonomisine eklenmesi, ülke refahını artıracak, gelir seviyesini yükseltecektir. GAP enerji programının tamamıyla uygulanması sonucunda üretilecek enerji, 1988 yılında bütün Türkiye'de sudan elde edilen toplam enerjiye eşit miktarda olacaktır.

Cumhuriyet tarihimizin "Bölge Kalkınması" amaçlı en büyük yatırımı olan GAP'ın sulama projeleri tamamlandığında ise, bütün Türkiye'de şimdiye kadar sulamaya açılan alanların yarısı kadar bir alan daha sulu tarıma açılacaktır.

GAP'ın tamamlanması ile özellikle pamuk, çeltik, yonca, yağlı tohumlar ve benzeri ürünlerde toplam olarak ülkemizin bugünkü tarımsal üretimini katlayabilecek miktarda üretim artışı olacaktır. Tarım alanları selden korunacak, yaklaşık 1.5 milyonluk bir nüfusa tarımda iş imkanı sağlanacaktır. Tarımsal üretimde meydana gelecek ürün fazlasının ihraç edilmesiyle ülke ekonomisine çok büyük katkılar sağlanacaktır. Endüstri bitkilerindeki üretim artışı ile tarıma dayalı sanayinin kurulup gelişmesine katkıda bulunulacak, yem bitkilerinin üretilmesi, mevcut hayvan ırklarının ve sağlık şartlarının ıslahı ile et ve süt üretiminde büyük gelişme sağlanacaktır.

Bölge kaynaklarının geliştirilmesi, yerli ve yabancı sermayeye yatırım yapma imkanı sağlanarak; bölgede öncelikle un ve unlu gıda, deri, bitkisel ve hayvansal yağlar, pamuk ve tekstil sanayinin ve diğer birçok sanayi dallarının gelişmesi beklenmektedir.

PROJE BÖLGESİNİN ÖZELLİKLERİ

Ülkemizin az gelişmiş yörelerinden biri olan GAP Bölgesi, tarımsal ürünler yönünden kendine yeterli olmakla birlikte diğer sosyo-ekonomik göstergeler itibariyle ülke ortalamasının altında bir seyir göstermektedir.

GAP Bölgesi ve Türkiye'nin seçilmiş bazı sosyo-ekonomik göstergeler açısından karşılaştırılması aşağıda gösterilmektedir.

GAP BÖLGESİ İLE TÜRKİYE'NİN KARŞILAŞTIRMASI

GÖSTERGE	TÜRKİYE	GAP	GAP/TÜRKİYE
ALAN (km ²)	779.452	75.358	9,7%
TOPLAM NÜFUS (1990 MİLYON KİŞİ)	56.473.035	5.158.013	9,1%
NÜFUS YOGUNLUĞU (1990, kişi/km ²)	72	68	
NÜFUS ARTIŞ HIZI (1985-1990 YILLIK %)	2,19	3,48	
KENT NÜFUSU (%)	59	56	
EKONOMİK YAPI (Gayri Safi Hasıladan Pay, %)			
TARIM SEKTÖRÜ	200	44,8	90%
İMALAT SEKTÖRÜ	285	13,2	19%
GSH (MİLYAR, 1985)	926.385	37.209	4,0%
GSH/İsri (MİLYON TL, 1985)	20.146	9.531	47%

1. Alan

GAP Alanı, yurdumuzun yedi coğrafi bölgesinden biri olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi içinde yer alan Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak illerini kapsamaktadır. Projenin uygulandığı illerin yüzölçümü 75,358 km² dir. Bu alan Türkiye yüzölçümünün yaklaşık onda birine tekabül etmektedir. Yüzölçümü itibari ile bir karşılaştırma yapıldığında, 12 Avrupa Topluluğu Ülkesinden 5'i (Belçika, Danimarka, Hollanda, İrlanda ve Lüksemburg) bu bölgeden küçük kalmaktadır. GAP Bölgesi yine yaklaşık olarak Yunanistan'ın yarısına, İngiltere'nin 1/3'üne, İtalya'nın 1/4'üne, Birleşik Almanya'nın 1/5'ine, İspanya'nın 1/7'sine ve Fransa'nın 1/8'ine eşit olup, Portekiz alanının 4/5'üne ve Japonya'nın 1/5'ine ulaşmaktadır.

Bölge'de 3,081,170 hektar tarım alanı mevcut olup, bunun Fırat ve Dicle nehir sistemlerinden yaklaşık 1.7 milyon hektarlık alanının GAP kapsamında sulamaya açılması planlanmaktadır.

2.2. Nüfus

GAP Bölgesi'nin nüfusu, 1990 sayım sonuçlarına göre yaklaşık 5.2 milyon olup, Türkiye toplam nüfusunun %9.2'sini teşkil etmektedir. Bu nüfusun %56'sı kentlerde, %44'ü kırsal kesimde yaşamaktadır. Ortalama nüfus yoğunluğu, GAP Bölgesi'nde 68 kişi/km² ve Türkiye'de 72 kişi/km² dir. GAP Bölgesi'ndeki yıllık nüfus artış hızı ülke ortalamasının üzerinde olup, yaklaşık olarak %3.5'dir.

Bölge nüfusunun yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde, ekonomik olarak aktif nüfus oranının %47; 15 yaşından küçük olan nüfus oranının %50 ve 65 ve daha yukarı yaş oranının %3 olduğu görülmektedir. Bu rakamlar, Bölgede bağımlılık oranının yüksek olduğunu göstermektedir. Bölge'de, kırsal kesimde doğum oranının daha yüksek olmasına rağmen, göç almaları nedeniyle, kentsel merkezlerin nüfusları daha hızlı artmaktadır.

2.3. İklim

Bölge'de karasal iklim hakim olup, kuru ve sıcak bir yaz ve soğuk ve yağışlı bir kış olmak üzere iki belirgin mevsim yaşanır. Ancak Bölge'nin batı kesimleri, bir ölçüde Akdeniz ikliminden etkilenir. En fazla yağış, Aralık-Mayıs ayları arasında düşer. Yaz aylarında (Haziran-Eylül) sıcaklık ortalamaları 25°C'nin üzerinde iken, Ekim-Nisan ayları arasında 0°C'nin altına düşebilmektedir.

Bölge'de yıllık ortalama nem oranı yaklaşık %50 olup, yaz aylarında bu miktar %25-30, kış aylarında ise %70-80 arasında değişir. Bölgenin yıllık ortalama rüzgar hızı 1.9-2.8 m/sn arasındadır. Bölge'nin yıllık ortalama yağış miktarına zıt olarak buharlaşma fazla olmaktadır. Buharlaşma en fazla Haziran-Eylül ayları arasında gerçekleşmektedir.

2.4. Toprak ve Su Kaynakları

Türkiye'nin ekonomik olarak sulanabilir toplam tarım alanı 8.5 milyon hektardır. Bu miktarın 1.7 milyon hektarı, yaklaşık %20'si GAP Bölgesi'ndedir.

Bölge'nin, I.,II.,III. ve IV. sınıf arazilerinin toplamı Türkiye genelinin %11.8'ini oluşturur. I.,II. ve III. sınıf arazinin %90'ını aşan bölümü ve IV.sınıf arazisinde yaklaşık %61'i halen ekilidir. Bölge'de tuzlanma ve alkalilenme, şu anda ciddi sorunlar değildir. Adıyaman'da ve Akçakale sulama alanında küçük boyutlu tuzlanma sorunları vardır. Drenaj sorunları da önemsiz olup, II.,III. ve IV.sınıflarda, drenaj yetersiz toprak 4408 hektardır.

Bölge Topraklarında yüzey taşları önemli bir sorundur. Taşlık arazi Adıyaman ve Gaziantep'te hakim olmamakla birlikte Mardin'de ve Şanlıurfa ile Diyarbakır arasındaki il sınırı boyunca yaygındır. Bölge'nin II., III., ve IV. sınıf topraklarının %37.1 taşlıktır.

Bölge'de rüzgar erozyonu sınırlı bazı alanlarda görülmektedir. Su erozyonu ise önemli bir sorundur. Orta düzeyli ve kuvvetli su erozyonu bütün illerde II., III., ve IV. sınıf topraklarda görülmektedir. Söz konusu toprakların %61-79'unda orta düzeyde %4.18'inde ise kuvvetli su erozyonu vardır. Su erozyonuna açık alanların tarıma elverişli araziye oranı, Adıyaman'da %77.8, Diyarbakır'da %70, Gaziantep'te %96.6, Mardin'de %61.1, Siirt'te ve Şanlıurfa'da %69.2'dir. Su erozyonu daha düşük sınıf topraklarda da artmaktadır. V., VI. ve VII. sınıf toprakların, bütün illerde %90'ı aşkın bir kısmında su erozyonu sorunları vardır. Yalnızca Gaziantep'de sorun, bu sınıf toprakların %61.4'ünde görülmektedir. Bölge'nin topoğrafik yapısı gereği, arazisinin %14'ü dik, %10'u dik eğimli, %4'ü de sarp eğimlidir. Tarıma ve diğer işlere elverişli arazinin eğiminin %12'nin altında olması gerektiği kabul edilir. Bölge topraklarının %72'si bu kategoridedir. Eğimi 66'dan fazla olan toprakları, Bölge'nin kuzey ve kuzeydoğu sınırlarında olup Siirt ilinin büyük kısmını kaplamaktadır.

Aşağıda farklı toprak sınıfları arasında problemlili alanların dağılımı gösterilmektedir.

İl	İl yüzölçümü	I. IV. Sınıflar Toplamı	Problemlili Toprak			
			Çorak	Taşlık	Drenaj	Su Erozyonu
Adıyaman	761.399	223.461	-	25.840	-	139.617
Diyarbakır	1.533.444	700.947	-	189.367	306	382.047
Gaziantep	764.170	355.781	-	40.633	3.008	275.961
Mardin	1.232.286	528.559	-	183.406	-	233.926
Siirt	1.100.268	184.667	-	12.359	1.063	92.570
Şanlıurfa	1.902.057	1.167.203	13.700	367.206	31	501.332
TOPLAM	7.295.624	3.160.618	13.700	818.811	4.408	1.625.453
Türkiye Geneli (%)	9.3	11.8	0.9	30	0,001	2,08

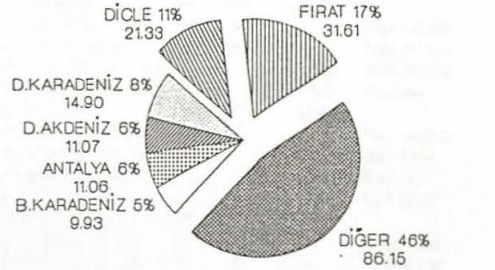
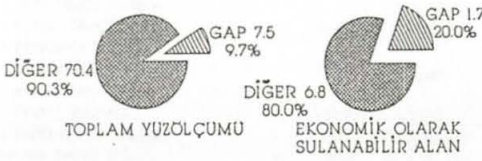
Kaynak: Master Plan, KHGM, 1992.

Bölge'nin %42.2'sini içine alan 3.1 milyon hektarlık tarım alanınının %54'lük bir kısmı sulanabilir özelliktedir. Bu oran Türkiye genelindeki %31'lik oran dikkate alındığında Bölge'nin sulama bakımından sahip olduğu büyük potansiyeli ortaya koymaktadır.

GAP Bölgesi'nin su kaynağını esas olarak akarsular ve bir miktar yeraltısuyu oluşturmaktadır. Bölge'nin akarsuları Türkiye'nin en büyük akarsuları olan Fırat ve Dicle ile bunun yan kollarıdır. Fırat ve Dicle nehirleri %17 ve %11'lik oranları ile Türkiye toplam su potansiyelinin %28 gibi çok önemli bir kısmına sahiptirler.

GAP'IN TOPRAK POTANSİYELİ

BÜYÜK DRENAJ SAHALARI İTİBARIYLA, HAVZALARA GÖRE SU POTANSİYELLERİ

Milyon hektar ve toplam içinde yüzde olarak

Ortalama yıllık akım milyar m3 ve toplam içinde yüzde olarak

Kalkınma ile ilgili tüm sosyal ve ekonomik sektörleri içine alan bir entegre bölgesel kalkınma projesi olan GAP, enerji üretimi ve sulama amaçlı 13 proje demeti içinde öngörülen 22 baraj ve 19 hidroelektrik santral'inin tamamlanması ile 27 milyar Kw saatlik bir elektrik üretimi ve 1.7 milyon hektarlık bir alanın Bölge'deki sulamasını sağlayacak dev bir proje olarak, sadece bölge'nin değil tüm Türkiye'nin kalkınmasında önemli bir rol oynayacaktır.

Aşağıda 13 proje demeti içindeki proje ve ünitelerin mevcut durumları gösterilmektedir.

G Ü N E Y D O Ğ U A N A D O L U P R O J E S İ
S U K A Y R A K L A R I G E L İ Ş T İ R M E P R O J E L E R İ

FIRAT NEHRİ

Kurulu Güç : 7 476 MW
Enerji Üretimi: 27 345 GWh
Sulama Alanı : 1 693 027 ha
Baraj Adedi : 22
HES Adedi : 19

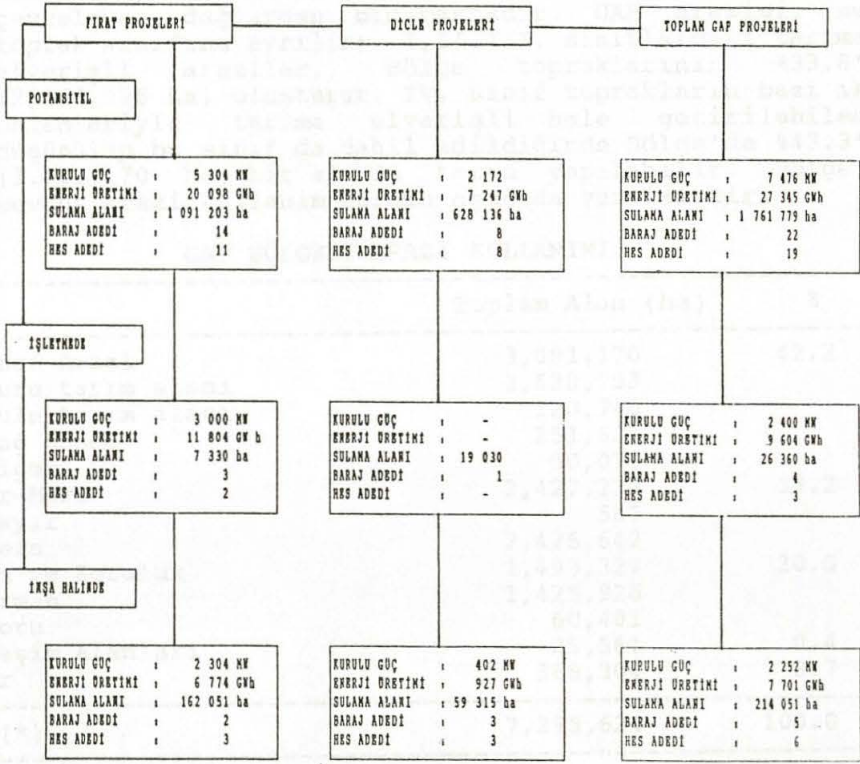
DICLE NEHRİ

Proje ve Üniteleri	Kurulu Enerji		Proje Durumu	Proje ve Üniteleri	Kurulu Enerji		Sulama Alanı (ha)	Proje Durumu	
	Güç (MW)	Üretimi (GWh)			Güç (MW)	Üretimi (GWh)			
1. Karakaya Projesi	1800	7354	-						
Karakaya Bar.ve HES	1800	7354	-						
2. Aşağı Fırat Projesi	2450	9024	706281	8. Dicle-Kralkızı Prj.	204	444	126080		
Atatürk Barajı ve HES	2400	8900	-	Kralkızı Barajı ve HES	94	146	-	İnşa halinde	
Şanlıurfa HES	50	124	-	Dicle Barajı ve HES	110	298	-	İnşa halinde	
Ş.Urfa Tüneli ve Sula.	-	-	141835	Dicle Sağ Sahil Caz.Sul.	-	-	52033	İnşa halinde	
a.Ş.Urfa Tüneli ve Sula.	-	-	-	Dicle sağ Sahil Pom.Sul.	-	-	74047	Planlama	
b.Mardin-Ceylanpınar	-	-	185639	9. Batman Projesi	198	483	37744		
Cazibe Sulaması	-	-	-	Batman Barajı ve HES	198	483	-	İnşa halinde	
c.Mardin-Ceylanpınar	-	-	149000	Batman Sol Sa.Caz.Sul.	-	-	9574	Kati Proje	
Pompaj Sulaması	-	-	160105	Batman Sol Sa.Pom.Sul.	-	-	9412	Planlama	
Siverek-Hilvan Pom.Sul.	-	-	69702	Batan Sağ Sa.Caz.Sul.	-	-	18758	Kati Proje	
Bozova Pompaj Sul.	-	-	-	10. Batman-Silvan Krj.	240	964	257000		
3. Sınır Fırat Projesi	852	3168	-	Silvan Barajı ve HES	150	623	-	Ön inceleme	
Birecik Barajı ve HES	672	2516	-	Kaysır Barajı ve HES	90	341	-	Ön inceleme	
Karkamış Bar.ve HES	180	652	-	Dicle Sol Sahil Caz.Sul.	-	-	200000	Ön inceleme	
4. Suruç-Bazıklı Proj.	-	-	146500	Dicle Sol Sahil Pom.Sul.	-	-	57000	Ön inceleme	
Suruç ve Bazıklı Ova.Sul.'	-	-	146500	Kati Proje	11. Garzan Projesi	90	315	60000	
5. Adıyaman-Kahta Pr.	195	509	77824	Garzan Barajı ve HES	90	315	-	Ön inceleme	
Çağazı Bar.ve Sul.	-	-	6536	Garzan Sulaması	-	-	60000	Ön inceleme	
Gökıkan Bar.ve Sul.	-	-	7762	12. İlisu Projesi	1200	3833	-		
Koçallı Bar.HES ve Sul.	40	120	21605	İlisu Barajı ve HES	1200	3833	-	Kati Proje	
Sırıntaş Bar.ve HES	28	87	-	13. Cizre Projesi	240	1208	121000		
Yatopaşa HES	22	47	-	Cizre Barajı ve HES	240	1208	-	Kati Proje	
Büyükçay B.HES ve Sul.	30	84	12322	Muşaybın-Cizre-İdil Sul.	-	-	89000	Ön inceleme	
Kahta Bar.ve HES	75	171	-	Silopi Ovası Sulaması	-	-	32000	Ön inceleme	
Atatürk Barajı Gölünden	-	-	29599	Münferit Projeler					
Pompaj Sulaması	-	-	7	İşletme	-	-	19030		
6. Adıyaman-Göksu	7	43	71598	İnşa	-	-	7282		
Çataltepe Bar.ve Göbbağı	-	-	-	Devegeçidi Projesi	-	-	7500	İşletme	
Abbasiye, Araban, Besni-	-	-	-	Silvan I.veII.Ks.Sul.	-	-	8790	İşletme	
Keysun, Kızıllı, Yavuzelli,	-	-	-	Nerdüğ Sulaması	-	-	2740	İşletme	
İncecu, Pazarcık Sulama	-	-	71598	Çınar-Göksu Projesi	-	-	3582	İnşa halinde	
Erkenek HES	7	43	-	Garzan Kozluk Sulaması	-	-	3700	İnşa halinde	
7. Gaziantep Projesi	-	-	89000						
Hancağız Bar.ve Sul.	-	-	7330						
Kayacık Barajı ve Sul.	-	-	13680						
Kenlin Barajı ve Sul.	-	-	1969						
Birecik B.Göl.Pom.Sul.	-	-	66021						
Münferit Projeler									
İşletme	14,4	42	38500						
İnşa	-	-	3940						
Muşaybın Sulaması	-	-	7500						
Çağcağ HES	14,4	42	-						
Akçakale YAS Sulaması	-	-	15000						
Ceylanpınar YAS Sula.	-	-	9000						
Hacıhıdır Projesi	-	-	2080						
Dumlucu Projesi	-	-	1860						
Suruç YAS Sulaması	-	-	7000						

B.O.T. Yap-İşlet-Devret formülüne göre yapılmaktadır.

° Bu proje kapsamında 18.000 hektarlık yaslıca sulaması inşa halindedir.

Bu genel planlama çerçevesinde halen Bölge'deki projeler dışındaki elektrik enerjisi üretim ve sulama tesislerinin buldukları aşamalar aşağıda verilmektedir.

GAP BÖLGESİ TOPRAK VE SU KAYNAKLARI POTANSİYELİ

FIRAT-DICLE SİSTEMİ	Fırat Alt Havzası	Dicle Alt Havzası
Yüzölçümü (km ²)	127,304	57,614
Havzadaki Ortalama Su		
- Yıllık Ortalama yağış(mm)	540.1	807.2
- Yıllık havza verimi (l/s/km ²)	8.3	13.1
- Yıllık toplam akış(km ³)	31,61	21,33
Havzadaki Su Deposu		
- Baraj adedi	81	28
- Depo edilen su(hm ³)	130,115,19	14,987,68
Havzadaki Toprak kaynakları(ha)		
- Ova arazisi	4,947,640	1,950,898
- Sulanabilir ova arazisi	1,776,575	402,852
- Sulanamayan ova arazisi	3,171,065	1,548,046

Kaynak: DSİ Genel Müdürlüğü, 1992.

2.5. Arazi Kullanımı

GAP Bölgesi, genelde Fırat ve Dicle sistemi, Yukarı Mezopotamya ovaları ile bunları kuzey ve doğudan çevreleyen dağlardan oluşmaktadır. GAP arazisi, sekiz toprak sınıfına ayrılır; I,II,III, sınıflardaki tarıma en elverişli araziler, Bölge topraklarının %33.8'ini (2,468,596 ha) oluşturur. IV. sınıf toprakların bazı ıslah önlemleriyle tarıma elverişli hale getirilebileceği düşünülüp bu sınıf da dahil edildiğinde Bölge'de %43.3'lük (3.081.170 ha) bir alanda tarım yapılabilir. Bölge'nin mevcut arazi kullanım durumu aşağıda verilmiştir.

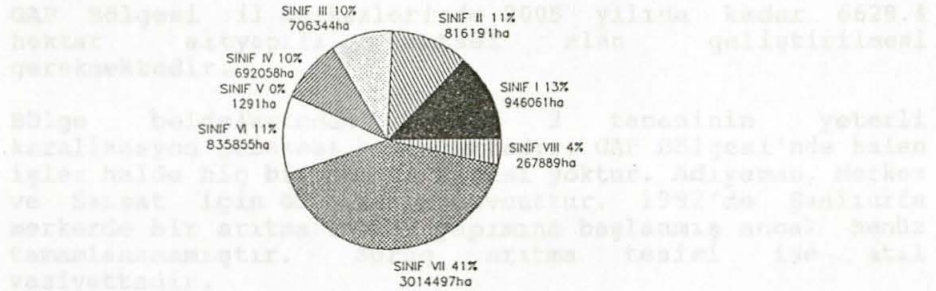
GAP BÖLGESİ ARAZİ KULLANIMI

	Toplam Alan (ha)	%
1- İşlenen Arazi	3,081,170	42.2
a) Kuru tarım alanı	2,628,703	
b) Sulu tarım alanı	120,740	
c) Bağ bahçe	251,627	
d) Diğer	80,074	
2- Çayır-Mera	2,427,229	33.2
a) Çayır	587	
b) Mera	2,426,642	
3- Orman ve Koruluk	1,493,327	20.5
a) Orman	1,425,926	
b) Koru	60,401	
4- Yerleşim Alanları	25,561	0.4
5- Diğer	368,304	3.7
Toplam (*)	7,295,624	100.0

(*) Su yüzeyleri dahil edilmemiştir.

Kaynak: DİE, Tarımsal Yapı ve Üretim 1989.

GAP BÖLGESİNDE ARAZİ KULLANMA KABİLİYETİ SINIFLARI DAĞILIMI (Toplam içinde % ve hektar alan olarak)

Kaynak: K.H.G.M., 1992

2.6. Kentsel ve Kırsal Altyapı

2.6.1. Kentsel Altyapı

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamında 8 il, 67 ilçe ve 70 adet kasabada 1992 Aralık sonu itibariyle 145 belediye vardır. 1990 yılı nüfus sayım sonuçlarına göre toplam 3,072,312 olan belediye nüfusu, Bölge toplam nüfusunun %59.5'ini oluşturmaktadır.

Bölge nüfusu, ülke ortalamasından daha hızlı bir oranda artmaktadır ve kentsel yerleşimlerin nüfus artış oranı bölge genelinin üzerindedir. Ancak GAP Bölgesi'ndeki belediye alt yapı hizmetleri son derece yetersizdir. Hızlı kentleşme ve sınırlı mali kaynaklar, düşük kapasite ve karşılanamayan talepler nedeniyle yatırımlar, su ve kanalizasyon üzerinde yoğunlaşmış; kent yolları, katı atık toplanması ve diğer alt yapı ele alınamamıştır.

Bölge beldelerinde, mevcut alt yapının iyileştirilmesi ile, muhtemel nüfus artışına yeterli olacak alt yapı kentsel yerleşme alanlarının düzenlenmesi, projenin en önemli amaçlarından birisidir.

Bölge belediyelerinde alt yapı hizmetlerinden harita ve imar planı konusunda, büyük ölçüde bir sorun bulunmamaktadır. 145 belediyenin %66'sının nazım imar planı mevcut olup, bunların %22'si yenilenmektedir. %34'ünün ise şu anda nazım imar planı mevcut değildir. Yaklaşık aynı oranlar halihazır harita durumları için de geçerlidir.

Bölge belediyeleri içmesuyu ve kanalizasyon şebekesi bakımından yetersiz durumdadır. Belediyelerin %24'ünde içme suyu şebekesi mevcut olup, %33'ünde hiç yoktur; %43'ünde ise içmesuyu şebeke inşaatı devam etmektedir. Kanalizasyon açısından durum daha karamsardır. Belediyelerin %80'inde kanalizasyon tesisi yoktur; %9'unda ise kanalizasyon şebekesi inşa edilmektedir.

GAP Bölgesi il merkezlerinde 2005 yılına kadar 6628.4 hektar altyapılı kentsel alan geliştirilmesi gerekmektedir.

Bölge beldelerinden sadece 3 tanesinin yeterli kanalizasyon şebekesi bulunmaktadır. GAP Bölgesi'nde halen işler halde hiç bir arıtma tesisi yoktur. Adıyaman, Merkez ve Samsat için ön planlar mevcuttur. 1982'de Şanlıurfa merkezde bir arıtma tesisi yapımına başlanmış ancak henüz tamamlanamamıştır. Sुरुç arıtma tesisi ise atıl vaziyettedir.

GAP Bölgesi il merkezlerinde 2005 yılına kadar 6628.4 hektar altyapılı kentsel alan geliştirilmesi gerekmektedir.

GAP Bölgesi'ndeki toplam elektrik enerjisi tüketiminin 1988'de %58'i sanayii, %18'i meskende kullanılmakta iken; 1991 yılında bu oranlar %51 sanayii %23 mesken şeklinde değişmektedir. Kentsel kesim için önem taşıyan ancak kısıtlı istihdam kapasitesi olan bu sektörde 1985-2005 döneminde %771 oranında artışa tekabül eden 9044 kişilik ek işgücü beklenmektedir.

GAP Bölgesi elektrik enerjisi tüketimi yıllar itibariyle aşağıda verilmektedir.

Tablo 10: GAP Bölgesi Elektrik Enerjisi Tüketimi (1988-2005) (MWh)

İl Kodu	1988		1991		1994		2004		2005	
	MWh	%	MWh	%	MWh	%	MWh	%	MWh	%
ANTALYA	142,710	20	17,000	21	1,100	2	4,800	2	6,000	3
DIYARBAKIR	137,100	41	81,300	25	17,700	3	90,000	11	87,100	13
GAZİANTEP	389,000	60	147,200	21	10,000	4	21,700	3	90,000	6
KAHRAAMAN	204,000	60	17,000	17	1,000	2	11,000	3	14,000	3
ŞANLIURFA	170,000	41	60,000	20	20,000	4	40,000	10	120,000	20
TOPLAM	1,071,000	44	460,000	22	20,000	3	100,000	6	210,000	9
TOPLAM	2,521,700	50	2,250,000	49	2,200,000	4	1,900,000	3	1,500,000	10

Tablo 11: GAP Bölgesi Elektrik Enerjisi Tüketimi (1988-2005) (MWh)

İl Kodu	1988		1991		1994		2004		2005	
	MWh	%	MWh	%	MWh	%	MWh	%	MWh	%
ANTALYA	108,844	60	11,000	20	1,000	4	4,800	2	10,000	7
DIYARBAKIR	97,100	20	100,000	20	10,000	3	40,000	14	40,000	14
GAZİANTEP	100,000	61	170,000	23	20,000	3	10,000	3	60,000	21
KAHRAAMAN	60,000	41	40,000	10	1,000	2	10,000	7	10,000	10
ŞANLIURFA	110,000	40	70,000	14	20,000	2	30,000	11	100,000	11
TOPLAM	440,000	20	410,000	24	20,000	2	100,000	3	210,000	20
TOPLAM	1,000,000	21	1,000,000	23	1,000,000	2	1,000,000	6	1,000,000	10
TOPLAM	2,521,700	50	2,250,000	49	2,200,000	4	1,900,000	4	1,500,000	10

Kaynak: İZM Genel Müdürlüğü, 2002.

1989 YILI ELEKTRİK ENERJİSİ TÜKETİMİ

İL ADI	SANAYİ		MESKEN		T.HANE		R.DAİRE		DİĞER		TOPLAM (MWh)
	(MWh)	%	(MWh)	%	(MWh)	%	(MWh)	%	(MWh)	%	
ADİYAMAN	133,089	72	22,809	12	2,339	1	4,466	2	22,465	12	185,168
DİYARBAKIR	91,203	37	82,253	34	18,804	8	25,075	10	27,448	11	244,783
GAZİANTEP	352,865	53	143,020	21	30,650	5	38,500	6	103,223	15	668,258
MARDİN	329,815	80	37,049	9	4,512	1	8,050	2	33,162	8	412,588
ŞANLIURFA	132,401	31	82,942	19	14,115	3	69,794	16	130,097	30	429,349
ŞİİRT *	92,635	54	42,611	25	5,296	3	5,721	3	25,605	15	171,868
TOPLAM TÜRKİYE	1,132,008	54	410,684	19	75,716	4	151,606	7	342,000	16	2,112,014
TOPLAMI	27,602,760	64	8,264,521	19	2,300,166	5	1,278,274	3	3,674,279	9	43,120,000

*: Batman ve Şırnak illeri tüketim değerleri Şiirt ili tüketim değerlerine dahildir.

1990 YILI ELEKTRİK ENERJİSİ TÜKETİMİ

İL ADI	SANAYİ		MESKEN		T.HANE		R.DAİRE		DİĞER		TOPLAM (MWh)
	(MWh)	%	(MWh)	%	(MWh)	%	(MWh)	%	(MWh)	%	
ADİYAMAN	132,726	70	40,036	21	3,106	2	4,630	2	8,325	4	188,823
DİYARBAKIR	117,470	41	86,328	30	19,300	7	30,090	11	32,127	11	285,315
GAZİANTEP	495,029	69	147,535	21	10,305	1	10,116	1	56,332	8	719,317
MARDİN	234,933	69	57,429	17	6,022	2	10,976	3	30,054	9	339,414
ŞANLIURFA	176,488	41	66,064	15	18,169	4	48,321	11	122,960	28	432,002
ŞİİRT *	171,120	64	45,217	17	9,053	3	16,364	6	24,348	9	266,102
TOPLAM TÜRKİYE	1,327,766	60	442,609	20	68,955	3	120,497	5	274,146	12	2,230,973
TOPLAMI	29,211,789	62	9,059,802	19	2,557,815	5	1,463,283	3	4,527,355	10	46,820,044

*: Batman ve Şırnak illeri tüketim değerleri Şiirt ili tüketim değerlerine dahildir.

1991 YILI ELEKTRİK ENERJİSİ TÜKETİMİ

İL ADI	SANAYİ		MESKEN		T.HANE		R.DAİRE		DİĞER		TOPLAM (MWh)
	(MWh)	%	(MWh)	%	(MWh)	%	(MWh)	%	(MWh)	%	
ADİYAMAN	158,844	68	51,041	22	3,791	2	4,260	2	15,289	7	233,225
DİYARBAKIR	97,193	32	100,349	33	19,496	6	42,864	14	42,946	14	302,848
GAZİANTEP	486,739	63	176,300	23	20,429	3	6,267	1	87,866	11	777,601
MARDİN	65,244	43	45,196	30	4,863	3	10,067	7	27,524	18	152,894
ŞANLIURFA	217,941	40	78,610	14	22,267	4	62,432	11	162,661	30	543,911
ŞİİRT	89,061	69	31,506	24	2,332	2	4,113	3	2,584	2	129,596
BATMAN	47,122	46	24,114	23	4,057	4	2,590	3	25,342	25	103,225
ŞIRNAK	3,790	14	8,471	31	1,026	4	6,545	24	7,088	26	26,920
TOPLAM TÜRKİYE	1,165,934	51	515,587	23	78,261	3	139,138	6	371,300	16	2,270,220
TOPLAMI	28,351,759	58	10,993,286	22	3,054,084	6	1,864,256	4	5,019,488	10	49,282,873

Kaynak: TEK Genel Müdürlüğü, 1992.

2.6.2. Kırsal Altyapı

GAP Bölgesi'nde 3617 köy ve 5035 köy bağılısı yerleşme birimi bulunmaktadır. Bu yerleşmelerde elektrik ve telefon sonusunda önemli bir problem bulunmazken özellikle içmesuyu hususunda Bölge'deki kırsal altyapı oldukça yetersizdir.

Türkiye'de son yıllarda telekomünikasyon hizmetlerinde görülen gelişmelerden GAP Bölgesi de payını almıştır. Haberleşme hizmetlerinde önemli adımlar atılmış, Bölge'de hemen hemen bütün köylere telefon bağlantısı sağlanmıştır. Ayrıca, hertürlü milletlerarası haberleşme imkanı mevcuttur. Bölge'nin il ve ilçe merkezleri tamamen otomatik santral sistemleriyle donatılmıştır. Bazı istisnalar dışında, Bölge köylerinin çoğu da otomatik sisteme bağlanmıştır. Bölge'nin dağınık yerleşim özelliği, bu temel ihtiyacın daha iyi karşılanmasının önündeki kısıtlayıcı bir faktördür. Hemen hemen bütün köylerde telefon bağlantısı kurulmuş olmasına karşılık, mezraların ancak bir bölümü bu hizmetlerden yararlanabilmektedir.

Türkiye'de son yıllarda etkin bir kırsal elektrifikasyon politikası uygulanmaktadır. Elektrikli köy sayısı 1986 yılında %83 iken, 1992 yılı itibariyle %100'e ulaşmıştır.

KÖY ELEKTRİFİKASYONU

İL ADI	1989				1990				1991			
	TOPLAM	ELEKT.	ELEKT.	ÖZÜRLÜ	TOPLAM	ELEKT.	ELEKT.	ÖZÜRLÜ	TOPLAM	ELEKT.	ELEKT.	ÖZÜRLÜ
	KÖY SAT.	RİKLİ KÖY SAT.	RİKSİZ KÖY SAT.	KÖY SAT.	KÖY SAT.	RİKLİ KÖY SAT.	RİKSİZ KÖY SAT.	KÖY SAT.	KÖY SAT.	RİKLİ KÖY SAT.	RİKSİZ KÖY SAT.	KÖY SAT.
ADITAMAN	348	348		1	345	345		1	347	347		1
DIYARBAKIR	608	602	6	8	718	715	3	9	757	752	5	9
GAZİANTEP	591	591			591	591			591	591		
HARDIN	707	706	1	9	509	509		3	517	517		1
ŞANLIURFA	751	744	7	2	751	745	6	2	815	809	6	2
SİİRT	493	491	2	16	263	263		7	268	267	1	8
BATHAN					249	248	1	4	250	250		4
ŞIRNAK					227	225	2	13	227	226	1	14
T O P L A M	3,578	3,562	16	36	3,653	3,641	12	39	3,772	3,759	13	39
TÜRKİYE *												
TOPLAMI	35,133	35,060	73	117	35,226	35,191	35	117	35,909	35,872	37	94

*: Özürlü köy sayıları Toplam köy sayılarına dahil edilmiştir.

Kaynak: TEK Genel Müdürlüğü, 1992.

GAP Bölgesi'nin mevcut köy içmesuyu altyapısı Türkiye ortalamasının oldukça altındadır. Türkiye genelinde KHGM'nün hizmet alanına gören 78675 adet yerleşim ünitesinden, 49167 adedine yeterli köy içmesuyu sağlanmış olup, bu %63 düzeyinde olmasına rağmen GAP Bölgesi'nde mevcut yerleşim ünitelerinden, ancak %44'üne içmesuyu sağlanmıştır.

Bölge'de geri kalan yerleşim ünitelerinden %19'unun suyu yetersiz iken %37'sinin suyu yoktur.

GAP BÖLGESİ KÖYİÇMESUYU DURUMU

İLLER	Mevcut Durum			
	Sulu Ünite	Yetersiz Ünite	Hiz.Göt. Üni.	İçme Suyu Yapılacak Ün.
Adıyaman	557	98	338	150
Batman	213	82	262	125
Diyarbakır	631	366	954	250
Gaziantep	540	180	161	161
Mardin	480	99	261	261
Siirt	291	67	137	150
Şanlıurfa	950	718	847	200
Şırnak	186	57	239	150
Toplam	3.848	1.667	3.199	1.447

Bölge'de yer üstü su kaynaklarının yetersiz ve kıt olması, köy içmesuları hizmetlerinin götürülmesinde büyük engel oluşturmaktadır. Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Bölge'nin içmesuyu sıkıntısının giderilmesi için sondajla elektro-pompaj tesisleri kurulmasına ağırlık vermiş, ayrıca Bölge'de yaşayanlara sağlıklı ve yeterli içmesuyu temin etmek üzere dış kaynaklı Doğu ve Güneydoğu Anadolu içmesuyu projesi'ni de uygulamaya koymuş bulunmaktadır. Bölge'de kırdaki ve kentte, su sorununun çözümünde yörede meydana gelecek baraj gölleri önemli bir su kaynağı oluşturacaktır.

GAP Bölgesi illerine, KHGM tarafından köy yolları bakımından bugüne kadar götürülen hizmetler, Türkiye ortalaması düzeyinde veya ortalamadan üzerinde olmuştur. Bölge'de mevcut 780 km Asfalt, 15480 km Stabilize ve 25083 km Tesviye yola ilaveten 1993-1997 yılları arasında 400 km Asfalt, 4150 km Stabilize ve 2942 km Tesviye köy yolu yapılması amaçlanmaktadır.

3. KURUMSAL YAPI

Güneydoğu Anadolu'nun sahip olduğu gelişme potansiyelini önceki bölümlerde verilen rakamlar açıkça göstermektedir. Bölge'nin ve dolayısıyla Proje'nin sahip olduğu potansiyel uzun süre önce tespit edilmiş ve konunun çok yönlü bir kalkınma projesi şeklinde ele alınmasının gerekliliğine kalkınma plan ve programlarında sürekli olarak değinilmiştir. Gerçekte, Bakanlıklar ve diğer kamu kuruluşları, kendi sorumluluk alanlarıyla ilgili konularda çeşitli çalışmalar yapmakta ve yeni yatırım konuları geliştirmeye çalışmaktaydılar. Ancak, Güneydoğu Anadolu'da çok büyük sahaların sulamaya açılmasıyla başlayacak büyük değişim, Bölge ekonomisinin bütün sektörlerini etkileyecektir. İlk aşamada Bölge ekonomisinin tarım-dış sektörlerinin tarımsal üretimdeki artıştan doğrudan etkilenmesiyle başlayacak olan değişim, ikinci aşamada tarım-dışı sektörlerin birbirlerinden etkilenmeleriyle çok değişik boyutlar kazanacaktır. Sulamayla başlayacak olan bu zincirleme reaksiyon, bir yandan çok değişik konularda geniş yatırım ve gelişme imkanları yaratırken, diğer yandan da sosyal ve fiziki altyapıda önemli darboğazlar ortaya çıkaracaktır. Bu darboğazların giderilmesi için, birçok sektörde yeni yatırımların yapılması gerekecektir. İşte, sözü edilen bu sektörlerarası karşılıklı etkileşimden dolayı her Bakanlığın veya kamu kuruluşunun diğer kuruluşlardan bağımsız olarak kendi konusunda yapacağı hazırlıklarla, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin kalkınmasını sağlayacak, kendi içinde tutarlı bir projeler bütünü oluşturulması mümkün olmamakta ve sonuç olarak bütün bu konuların entegre bir yaklaşımla ele alınması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Bu gerekliliği dikkate alan DPT, bünyesinde 1986 yılında bir işbölümü yaparak Müsteşarlık Araştırma Grubu (MAG) Başkanlığı'na Güneydoğu Anadolu Projesi'nin yürütülmesi sorumluluğunu vermiştir. Ayrıca DPT bünyesindeki bütün Başkanlıkların temsilcilerinden oluşan bir "Planlama Danışma Koordinasyon Grubu" kurulmuştur. Böylece GAP'ın hazırlık çalışmaları sırasında DPT bünyesindeki bütün birimlerin görüş ve eleştirilerinden yararlanma imkanı yaratılmıştır. Diğer yandan, MAG bünyesinde bir proje koordinatörü atanarak, bu koordinatöre bağlı bir proje ekibi oluşturulmuştur.

Güneydoğu Anadolu Projesi'nin hazırlanmasında, gerek konunun entegre bir yaklaşımla ele alınması zorunluluğu ve gerekse zamanın sınırlı olması dikkate alınarak, benzer projelerde tecrübe sahibi olmuş yerli ve yabancı danışmanlık firmalarından yararlanılması uygun görülmüştür. Projenin, ekonominin bütün sektörlerini kapsamaması, farklı disiplinlerde uzmanlaşmış firmaların birarada çalıştırılmasını ve bunların aynı amaca hizmet

edecek şekilde yönlendirilmesini ve bu doğrultuda yönetilmesini gerektirmiştir. Bu husus gözönünde tutularak, DPT bünyesinde projenin genel müşavirlik hizmetleri için ayrı bir ekip oluşturulması kararlaştırılmış ve bunun sonucunda Proje Yönetim Birimi (PYB) kurulmuştur. PYB, Merkez Bürosu Şanlıurfa'da ve İrtibat Bürosu Ankara'da olmak üzere 1989 Yılı sonuna kadar çalışmalarını sürdürmüştür.

Değişik disiplinlerden uzmanların çalıştığı PYB, Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamında yapılması gereken planlama, programlama, bütçeleme, proje hazırlama, kurumsal düzenleme ve finansman temini faaliyetlerinin içerik olarak belirlenmesi ve bu faaliyetler kapsamında yapılması gerekli bulunan çalışmalardan, danışmanlık firmaları tarafından gerçekleştirilmesi uygun olanların ayrıntılı iş tanımları ile ihale belgelerinin hazırlanması, ihale edilen işi yüklenen firmaların kontrolü ve firmalar arası koordinasyonun sağlanması görevlerini, yerine getirmekle yükümlü olmuştur.

Daha sonra ise Projenin MAG'dan ayrı olarak münhasıran yeni bir birim tarafından yürütülmesi benimsenmiş ve 1988 yılında DPT, Müsteşarlık, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Grup Başkanlığı kurulmuştur.

Güneydoğu Anadolu Projesi'nin Bölge Kalkınma felsefesi içinde değerlendirilmesi amacıyla Bölge'nin mevcut ekonomik ve sosyal yapısını ortaya koymak, Bölge'nin gelişme potansiyelini tespit etmek ve bugünkü yapı dikkate alınarak kalkınma strateji ve politikaları ile proje önceliklerini geliştirmek, yürütülmekte olan veya planlanan projelerin etkin ve tutarlı bir şekilde yürütülmesini sağlayacak ve projelerarası uyum ve entegrasyonu gerçekleştirecek bir "Proje Yönetim Sistemini" geliştirmek amacıyla, 1988 yılında GAP Master Plan çalışması başlatılmıştır. 1989 Ağustos ayında tamamlanan çalışma sonuçları, ilgili kuruluşlar tarafından değerlendirilmiş ve son hali ile hükümete takdim edilmiştir. Önerilen birkaç alternatifli Proje Yönetim Sistemi hükümetçe değerlendirilerek, Güneydoğu Anadolu Projesi'nin yönetiminden sorumlu olacak yeni bir teşkilatın kurulması kararlaştırılmıştır.

3.1. Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı (Yapısı, Görevleri, Yetki ve Sorumlulukları)

Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı, 6 Kasım 1989 tarihli ve 20334 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 388 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kurulmuş olup, Güneydoğu Anadolu Projesi Yüksek Kurulu ile Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı (GAP İdaresi)'nden oluşmaktadır. GAP Yüksek Kurulu, Başbakan veya görevlendireceği bir Devlet Bakanının başkanlığında, GAP ile görevli Devlet Bakanı, DPT'nin bağlı olduğu Devlet Bakanı ve Bayındırlık ve İskan Bakanından oluşmaktadır. GAP İdaresi, Merkez Teşkilatı Ankara'da Bölge Müdürlüğü ise Şanlıurfa'da olmak üzere, değişik sektör ve disiplinlerde çalışan uzmanlardan meydana gelmiştir.

3.1.1. Güneydoğu Anadolu Projesi Yüksek Kurulu

GAP Yüksek Kurulu'nun görevleri, GAP İdaresi tarafından hazırlanacak her türlü plan, proje ve programları inceleyerek karara bağlamaktır. Bunun için Yüksek Kurul, GAP İdaresi tarafından tesbit edilen gündemindeki konuları görüşmek üzere periyodik olarak toplanmaktadır.

Bu toplantılarda görüşülen konular, Kurulun onayından geçtikten sonra karar haline getirilmekte ve gereği için ilgili diğer Bakanlıklara iletilmektedir.

3.1.2. GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı

GAP İdaresi Başkanlığı, Merkez ve Taşra Teşkilatı olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Merkez Teşkilatı, bir Başkan ile iki Başkan Yardımcısından, Taşra Teşkilatı ise bir Bölge Müdürü ile üç Grup Müdüründen oluşmuştur. Bu yapı, değişik sektör ve disiplinlerde çalışan uzmanlar ile (Bölge Plancısı, Şehir Plancısı, Ziraat Mühendisi, Mimar, Su Ürünleri Mühendisi, Çevre Mühendisi, İnşaat Mühendisi, Harita Mühendisi, Endüstri Mühendisi, Sosyolog, Ekonomist, tanıtım, bilgisayar, işletme, kamu yönetimi uzmanları) ve destek personel hizmet vermektedir.

3.1.3. GAP İdaresi'nin Görev ve Sorumlulukları

GAP İdaresi'nin kuruluş amacı, "... GAP kapsamına giren yöreleri (Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Siirt, Şanlıurfa, Batman ve Şırnak illerini) süratle kalkındırmak, yatırımların gerçekleştirilmesi için plan, altyapı, ruhsat, konut, sanayi maden, tarım, enerji ulaştırma ve diğer hizmetleri yapmak veya yaptırmak, yöre halkının eğitim düzeyini yükseltmek için gerekli tedbirleri almak veya aldirmek, kuruluşlar arasındaki koordinasyonu sağlamak ..." olarak belirlenmiştir.

GAP İdaresinin planlam, teşkilatlanma ve uygulama konularındaki temel yaklaşımını; Bölgesel Planlama, adem-i merkezîyetçilik, entegrasyon ve koordinasyon ile izleme ve değerlendirme başlıkları altında ortaya koymak mümkündür.

(i)- Geniş Kapsamlı Bölge Planlaması

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin kalkınmasıyla ilgili bütün çalışma ve faaliyetlerin tüm sosyal ve ekonomik sektörleri içine alacak bir "geniş kapsamlı bölgesel planlama" yaklaşımı içinde kalkınmanın amaç, hedef ve stratejileri ile uyumlu bir şekilde planlanması ve yürütülmesi GAP İdaresinin asli görevidir. Bu kapsamlı planlama ile karar vericiye Bölge'nin gelişme yönleri ve yüküklükleriyle ilişkisini kurmak ve sektörel yatırımları zaman ve Bölge mekan boyutları içinde değerlendiren somut çerçeveler çizmek amaçlanmaktadır. Hazırlanmış olan GAP Master Planı bu konuda temel rehber olarak kullanılmaktadır. 388 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname de bu görevin yasal dayanağını teşkil etmektedir.

(ii)- Adem-i Merkezîyetçilik

Bir bölge kalkınma perspektifinin geliştirilmesi, bir bölge planının yapılması ve bunun programlanması Bölge potansiyelinin iyi bilinmesine bağlı olup bu da bölgesel bazda kurulmuş bir teşkilat gerektirir. Plandan türetilen program, proje ve uygulamaların takibi, Bölge'ye dışarıdan yatırımları çekmek, yerel girişimcileri harekete geçirmek, yönlendirmek, yine bölgesel ve yerel bazda örgütlenmiş kuruluşların varlığı ile sağlanabilir. Mekansal temele oturmamış bir planlama ve programlamada entegrasyon ve koordinasyon ancak sektörel bazda sağlanabilir ki bu da bölgesel çerçevede yeterli değildir. Bölgesel bazda teşkilatlanmış bir planlama, mekan olarak uzakta bulunan merkezi kuruluşlarca önemi algılanamayan bölgesel sorunların doğru bir şekilde ve zamanında teşhisini ve çözüm yollarının gecikmeden geliştirilmesini sağlayan daha sağlıklı bir yaklaşımdır. GAP İdaresi, Bölge Müdürlüğü düzeyinde teşkilatlanma ile çalışma ve faaliyetlerin yerinde ve mümkün olduğunca adem-i merkezîyetçi bir yaklaşımla yürütülmesini amaçlamaktadır.

(iii)- Entegrasyon ve Koordinasyon

GAP İdaresi'nin en önemli kuruluş amaçlarından birisi de Bölge'de mekansal olarak sektörler arası entegrasyonu sağlamak; Bölge'de faaliyet gösteren kurum ve kuruluşların bir bütünlük içinde çalışması için aralarındaki koordinasyonu kurmak; kamu kuruluşlarının Bölge'nin fiziki ve sosyal altyapı projelerini geliştirirken birbirleriyle haberli ve bağlantılı olarak ortak varsayımlarla, aynı çerçevede hareket etmesini sağlamaktır. Böylece,

faaliyetlerin birbirlerinden bağımsız olarak, kuruluşların kendi özel hedef ve öncelikleri doğrultusunda gerçekleştirilmesinden doğacak kaynak ve zaman israfı önlenmiş ve işler Bölge'sel planlama stratejisine uygun şekilde yürütülmüş olmaktadır.

(iv)- İzleme ve Değerlendirme

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin kalkınmasında İdare'nin önemli avantajı, Bölge'de fiilen bulunarak ilgili kuruluşlarca yürütülen faaliyetlerin izleme ve değerlendirilmesini yapabilmektir. Bu şekilde daboğazların tesbiti ve gerekli önlemlerin alınmasıyla GAP Master Planında çizilen çerçevenin uygulanabilmesi ve plan etkinliğinin yükseltilmesi için gerekli yönlendirmeler yapılabilmektedir.

3.1.4. GAP İdaresi'nin Programına Esas Olan Hususlar

Yukarıda belirtilen dört ana prensip, GAP İdaresi çalışmalarına esas teşkil etmektedir. Bu prensiplerin, GAP İdaresi'nin çalışmalarına yansımada aşağıdaki hususlar belirleyici olarak alınmaktadır.

İdare, Bölge kalkınmasına yönelik olarak geniş kapsamlı, uzun vadeli ve yıllık programlar hazırlayacak, ilgili sektörler için hedef ve stratejiler belirleyecektir.

GAP kapsamındaki bütün çalışma ve faaliyetlerin, bölge kalkınma planlaması çerçevesinde yürütüleceği hususundan hareketle, GAP Master Planı uyarınca çizilen çerçevenin uygulanabilmesi için, GAP İdaresi'nin en öncelikli çalışma konusu, ilgili kuruluşların Bölge'ye yönelik faaliyetlerini yönlendirmek ve koordine etmektir.

Bu amaçla GAP İdaresi, Bölge'nin kalkınma amaç, hedef ve stratejileri ile uyumlu bir gelişme sağlanabilmesi için gerekli plan ve projeleri bizzat yapacak veya yaptıracaktır. Bölge'de faaliyet gösteren kamu kurum ve kuruluşları ile belediyelerin yıllık bütçeleriyle yatırım programları da GAP İdaresi tarafından incelenecektir. Bu görevlere ek olarak, Bölge'de kaynakların kullanılması, dış ekonomik ilişkiler, finansman dengesi, krediler, bankalar, fiyatlar ve sermaye piyasası konularında çalışmalar ve nazım uygulama imar planları ile revizyonların tamamı veya bir kısmının plan değişikliği GAP İdaresi tarafından yapılacak veya yaptırılacaktır.

GAP Bölgesi'nde altyapı çalışmalarına temel olmak üzere Bismil, Çınar (Diyarbakır), Bozova, Viranşehir (Ş.Urfa), Baykan (Siirt), Kilis, Nurdağı (Gaziantep), Adıyaman (Merkez) harita yapım işleri başlatılmış ve tamamlanmak üzeredir. Ayrıca Bölge'deki harita ihtiyacının tamamen karşılanmasına yönelik bir program hazırlanmıştır.

3.1.5. GAP İdaresi Faaliyet ve Çalışmalarının Sınıflandırılması

Yukarıda özetlenen prensip ve görevler ışığında, genel hatlarıyla geniş kapsamlı bölge planlaması ve bu çerçevede içinde sektörel bazda birden fazla kuruluşu ilgilendiren planlama çalışmaları GAP İdaresi tarafından yapılacak veya yaptırılacaktır. Öte yandan, uygulamalar, mümkün olduğu ölçüde yasal sorumluluk taşıyan ilgili kuruluşlara bırakılmaktadır. Bu iki uç arasındaki projeler ise proje bazında değerlendirilmektedir.

(i)- Bölge'de kalkınmaya yönelik faaliyet ve çalışmalar aşağıdaki üç genel kategoride toplanmaktadır. İlgili Kuruluşların Kendi Plan ve Programları Çerçevesindeki Faaliyetler:

Bu kategorideki çalışmalardan plan ve proje aşamasında olanlar GAP İdaresi tarafından yeniden değerlendirilecek ve gerekirse revize edilmeleri sağlanacaktır. Uygulaması başlatılmış olanlar için ise etkin bir kordinasyon, izleme ve değerlendirme sistemi oluşturulacaktır.

(ii)- GAP İdaresi'nce Programlanacak ve İlgili Kuruluşlarca Yürütülecek Çalışma ve Faaliyetler:

Bu kategorideki işler, GAP İdaresi'nce planlanacak ve/veya projelendirilecek ve İdare'nin koordinasyonu altında ilgili kuruluşlarca yürütülecektir.

(iii)- GAP İdaresi'nce Yürütülecek Çalışmalar:

Bu grupta, sektörel bazda bölge kalkınma planlaması çalışmaları, çok sektörlü projeler, çok sayıda kuruluşu ilgilendiren projeler, üniversitelerce ve araştırma kuruluşlarınca yapılacak projeler ile GAP Master Planı'nda belirtilen öncelikli projeler yer almaktadır.

4. BÖLGEDE MEVCUT DURUM

GAP, Türkiye'nin Güneydoğu Bölgesi'nde planlanmış, büyük ölçekli, çok sektörlü, Dünya'da bugüne kadar ele alınmış, bölgesel kalkınma projeleri arasında, en büyük projelerden birisi olup, Türkiye'nin en öncelikli ulusal projesidir.

Bölgeler arası dengesizliği gidermek, sürekli ve istikrarlı bir büyüme sağlamak, ihracatı geliştirmek, yaşam düzeyini yükseltmek ve yaşam koşullarını iyileştirmek suretiyle sağlam bir sosyal yapı oluşturmak amacıyla dönük ulusal politika hedeflerine ulaşmaya katkıda bulunma inancının bir ürünü olarak sosyal ve ekonomik sektörleri içine alan bir entegre bölge kalkınma projesi olan GAP, önemli bir kısmı inşa halinde olan ve bir kısmı da tamamlanmış bulunan 13 proje demeti içinde öngörülen 22 baraj ve 19 hidroelektrik santrali ile sulama şebekelerinin tamamlanması gelişmenin itici gücü olacaktır.

Bölge'de mevcut durum sektörler itibariyle aşağıda verilmektedir.

4.1. Tarım

Bölge ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayalıdır. Bölge'nin ekonomik aktif nüfusunun %70'i tarımla uğraşmasına rağmen, tarım sektörünün Bölge'ye sağladığı katma değer payı %44'dür.

GAP Bölgesi gerek doğal kaynaklarının, gerek arazi varlığı ve kullanma şekli ve gerekse coğrafi konumu ile orta, ve yakınoğu, kuzey ve kuzeydoğu pazarlarının talep kompozisyonu açısından, tarıma öncelik verilmesi gereken bir bölgedir.

Halen tarım, bölgede ana ekonomik sektördür. Tarım genellikle kuru koşullarda yapılmakta, ağırlıklı olarak hububat, kırmızı mercimek, nohut, susam ve tütün gibi tarla ürünleri ile antepfıstığı ve üzüm gibi bağ/bahçe/sebze ürünleri yetiştirilmektedir. Bölge'de sulu koşullarda üretimi yapılan bitkiler ise buğday, pamuk, pirinç, ayçiçeği, kavun, karpuz, domates, patlıcan, biber ve salatalıktır. 1992 yılında yayınlanan (DİE Tarımsal Yapı ve Üretim 1989) İstatistiklere göre GAP Bölge'sinde tarla bitkileri, sebzeler, yem bitkileri ve meyvelerle beraber toplam 3,187,853 hektar ekili alandan ve 25,184,479 tane meyve veren ağaçtan toplam 4,820,667 ton bitkisel üretim elde edilmektedir. Bölge'de tarla ürünlerinin %56'sını kaplayan 1,656,795 hektar alanda 1,726,555 ton tahıl üretimi sağlanmaktadır. Tahıl ekim alanlarının %62.9'unu buğday, %36.5'ini arpa oluştururken toplam tahıl üretiminin %63'ünü buğday, %36'sını arpa oluşturmaktadır.

Bölge'de baklagil ekim alanlarının yaklaşık %84'ünü mercimek, %15'ini nohut oluştururken, ülke üretimindeki payları ise sırasıyla %98.6 ve %15.5'dir.

Bölge, meyvelerden antepfıstığı ve üzüm yetiştiriciliğiyle dikkat çekmektedir. Bölge'nin Türkiye üzüm ekim alanında payı %22.9, üretimindeki payı %20.3'dür. GAP Bölgesinde bulunan toplam 40,793,093 tane meyve ağacının %79'u meyve veren yaştaki ağaçlardır. Bunun ise %71'ini antepfıstığı ağaçları oluşturmaktadır.

Bölge'de üretilen bazı ürünlerin toplam ülke üretimindeki payları; sırasıyla %98 mercimek, %90.8 A.fıstığı, %44 susam, %30 tütün, %20.3 üzüm, %15.5 nohut, %14 K.Sarmısak, %13 K.Soğan, %14 arpa ile %7 ile buğday oluşturmaktadır.

Tarım sektörü ile ilgili mevcut durum aşağıda verilmiştir.

Ürün	Üretim Alanı (ha)	Üretim Miktarı (kg)	Üretim Miktarı (ton)	Üretim Miktarı (milyon ton)	Üretim Miktarı (%)	Üretim Alanı (%)
Mercimek	10,200	447,000	447,000	31,800	98.6	0.025
Nohut	1,500	232,500	232,500	15,200	15.5	0.004
A.fıstığı	10,000	807,000	807,000	89,000	90.8	0.024
Susam	10,000	440,000	440,000	39,000	44	0.024
Tütün	10,000	300,000	300,000	30,000	30	0.024
Üzüm	10,000	203,700	203,700	20,370	20.3	0.024
K.Sarmısak	1,000	140,000	140,000	14,000	14	0.003
K.Soğan	1,000	130,000	130,000	13,000	13	0.003
Arpa	1,000	70,000	70,000	7,000	7	0.003
Buğday	1,000	70,000	70,000	7,000	7	0.003
Diğer	1,000	100,000	100,000	10,000	10	0.003
Toplam	21,200	2,116,800	2,116,800	211,680	100	0.052
Ortalama Üretim	10,100	105,840	105,840	10,584	100	0.052
Ortalama Üretim (kg/ha)	10,100	105,840	105,840	10,584	100	0.052
Ortalama Üretim (ton/ha)	10,100	105,840	105,840	10,584	100	0.052
Ortalama Üretim (milyon ton/ha)	10,100	105,840	105,840	10,584	100	0.052
Ortalama Üretim (%)	10,100	105,840	105,840	10,584	100	0.052
Ortalama Üretim Alanı (%)	10,100	105,840	105,840	10,584	100	0.052

Kaynak: DİE, Tarımsal İstatistikler 2004, Tarım Yılı: 2003
 * Ürünler: Mercimek, Nohut, A.fıstığı, Susam, Tütün, Üzüm, K.Sarmısak, K.Soğan, Arpa, Buğday, Diğer

GAP BÖLGESİ BİTKİSEL ÜRÜNLERİN EKİM ALANLARI AĞAÇ SAYILARI, ÜRETİM VE VERİMLERİ İLE ÜRÜNLERİN, TÜRKİYE ALANINDA VE ÜRETİMİNDE PAYI (1989).

Ürünler	Alan (Ha)	Ağaç Sayısı	Verim (Kg/ha)	Üretim (ton)	Türkiye Üretimi (ton)	Türkiye	
						Alanında Payı %	Üretiminde Payı %
Tarla Ürünleri	2,760,778	-	-	2,747,453	44,945,456	14.7	6.1
Tahıllar	1,656,795	-	-	1,726,555	23,366,600	12	7.3
Buğday	1,043,656	1,054	1,099,837	16,200,000	11	6.7	
Arpa	606,153	1,046	634,248	4,500,000	17.6	14	
Mısır	2,504	2,460	6,161	2,000,000	0.5	0.3	
Pirinç	2,440	1,748	4,265	198,000	3.7	2.1	
Baklagiller	854,625	-	-	433,197	1,676,592	37	25.8
Nohut	132,289	805	106,463	683,000	16	15.5	
K.Mercimek	714,070	442	315,559	320,000	99	98.6	
Endüstri Bitkileri							
Tütün	36,001	2,286	82,300	269,888	12.6	30	
Ş.Pancarı	166	33,933	5,633	10,928,903	0,04	0,05	
Pamuk	130,518	953	124,373	617,000	18	20.1	
Yağlı tohumlar							
Susam	60,990	269	16,399	37,000	62	44	
Ayçiçeği	6,209	652	4,051	1,250,000	0.8	0.3	
Yumru bitkiler							
K. Soğan	8,592	19,887	170,873	1,360,000	10.8	12.5	
K. Sarmısak	1,022	8,717	8,909	64,000	11	13.9	
Patates	805	14,971	12,052	4,060,000	0.4	0.3	
Sebzeler	70,115	-	1,252,340	15,281,830	11.4	8.2	
Üzüm	136,656	5,101	697,096	3,430,000	22.8	20.3	
Yem bitkileri	7,671	-	17,993	3,993,474	0.7	0.4	
Nadas	212,633	-	-	-	4	-	
TOPLAM ALAN *	3,187,853 *		4,714,882 *	67,650,760 *			
Antep fıstığı (Toplam ağaç)	32,205,024						
(M. Veren ")	17,855,200	2 kg/ağaç	36,338	40,000			90.8
Diğer Meyveler (Toplam ağaç)	8,588,069						
(M. Veren ")	7,329,279		69,447	6,784,000			1.02
TOPLAM	40,793,093	ağaç					
TOPLAM M. VEREN	25,184,479	ağaç	105,785				

Kaynak: DİE, Tarımsal Yapı ve Üretim 1989. (Yayımlı Tarihi 1992)

* Tarla Ürünleri, Sebzeler, Yem bitkileri, Üzüm ile Nadas alanlarının ve üretimlerinin toplamlarıdır.

4.1.1. Üretim

Bölge'nin en önemli ekonomik faaliyet alanı olan tarım sektöründe halen, geleneksel tarım yöntemlerinin kullanılması, tarımsal yayım hizmetleri ile gübre, tohum, ilaç ve alet ekipman ve pazar problemleri sektördeki verimliliği olumsuz yönde etkilemektedir.

Bölge'de uygulanan tarım genellikle kuru tarım sistemine dayanmaktadır. Su kısıtlayıcı faktör olduğu için Bölgedeki ürün bileşimi ve verim düzeyi, Türkiye'nin diğer bölgelerine oranla düşüktür. Buğday, arpa-nadas ve mercimek-nadas sistemleri yaygındır. Sebze ve meyve üretimi de hem alan, hem verim miktarları açısından sınırlıdır. Bölge'de bağcılık yaygın olmasına rağmen, gerek verim gerek üretim miktarı düşüktür.

Bölge'nin, Türkiye tarla bitkileri ekim alanındaki payı %14.7, üretimdeki payı ise %6.1 dolayındadır. GAP Bölgesi, Türkiye tarla bitkileri ekilişinin önemli bir kısmını oluştururken üretimin daha az bir kısmını sağlamaktadır.

Bölge'de tarla bitkileri üretim miktarları aşağıda verilmiştir.

GAP BÖLGESİ BİTKİSEL ÜRETİM MİKTARLARI (Ton)

Ürünler	1985	1986	1987	1988	1989	1990*	1991*
Buğday	1,757,973	1,822,055	1,184,577	1,985,105	1,099,837	1,749,956	2,088,092
Arpa	805,440	1,071,801	652,777	1,232,374	614,248	1,303,613	1,352,003
Mısır	5,792	13,211	21,131	6,799	6,161	6,594	7,083
Çeltik	6,769	5,211	5,331	4,438	4,730	7,709	10,790
Fasulye	1,513	2,739	5,063	5,594	7,777	6,835	6,062
Nohut	89,848	117,394	103,753	135,149	106,460	142,962	144,325
K.Mercimek	392,024	646,285	546,565	620,134	315,553	626,125	449,334
Pamuk	61,770	66,125	88,094	140,619	124,383	136,999	202,425
Tütün	16,247	15,304	16,530	26,236	36,300	46,055	178,667
Ş.Pancarı	6,315	8,256	4,069	2,752	5,633	33,859	73,180
Ayçiçeği	5,538	6,047	3,297	7,111	4,051	6,866	6,876
Susam	19,321	18,000	15,936	24,311	16,399	15,914	17,039
Soya	496	55	0	0	0	-	0
Soğan	75,127	76,950	96,156	158,178	170,877	189,208	176,335
Patates	4,549	3,799	11,441	17,127	12,053	13,698	9,648
K.Sebze	4,988	6,091	6,319	9,040	7,455	22,836	-
Y.Sebze	26,596	28,500	43,448	43,056	54,226	532,351	1,408,100
M.Y.Sebze	1,253	1,064	1,059	1,857	1,191	771,989	975,000
Yem Bit.Dane	383	4	120	0	0	0	260
Yem Bit.Has.	0	0	803	400	1,400	0	49
Yem Bit.Y.Ot	16,892	20,737	9,888	9,958	10,354	8,048	5,440
Yem Bit.K.Ot	16,822	3,213	18,153	10,610	6,239	21,533	14,919

Kaynak; Tarımsal Yapı ve Üretim 1989, DİE 1990.

* (T.K.B.), 1992.

Bölge'nin hayvan varlığı oldukça yüksek olmasına rağmen, gerek geleneksel yetiştirme tekniklerinin uygun olmaması, ve gerekse bölgedeki hayvanların düşük verimli ırklar olması sebebiyle, birim baş hayvan verimliliği tatmin edici değildir. Bölgenin hayvan varlığı iller itibariyle aşağıda özetlenmektedir.

GAP BÖLGESİ HAYVAN VARLIĞI (1991)

İLLER	Koyun	Keçi	Büyük Baş	Tavuk	Hindi
Adıyaman	433,480	224,310	100,151	463,443	22,691
Batman	282,362	158,995	42,082	-	-
Diyarbakır	1,649,825	476,427	383,052	617,320	95,224
Gaziantep	659,480	364,270	49,930	993,657	44,374
Mardin	721,563	355,270	80,449	531,288	100,454
Siirt	337,030	242,897	40,583	367,040	54,250
Şanlıurfa	1,863,584	346,265	135,754	565,723	91,926
Şırnak	606,032	458,914	49,280	-	-
TOPLAM	6,553,356	2,627,283	881,281	4,267,000*	539,000*
Türkiye'deki payı %	12.7	22.3	7	6.6	17.4

Kaynak: DİE, 1992.

* Tavuk ve Hindi gibi kanatlıların il bazında tam istatistiki bilgileri mevcut olmadığından, toplam olarak verilmiştir.

Bölge'de hayvancılık genellikle ekstansif koşullarda yapılmaktadır. Gerek Türkiye gerekse GAP illeri genelinde küçük ve büyükbaş hayvan sayısının azalmasına karşın, kanatlı hayvan sayıları artmıştır. Arı kovanı sayısı; Türkiye'de artarken GAP Bölgesi'nde azalmıştır. Sayısal açıdan Türkiye ile GAP Bölgesini karşılaştırdığımızda, Türkiye koyun varlığının %12.7'sine, tiftik ve kılkeçisi varlığının %22.3'üne, büyükbaş hayvan varlığının %7'sine, tavuk-horoz varlığının %6.6'sına ve hindi varlığının %17.4'üne GAP Bölgesi'nin sahip olduğu görülmektedir. GAP Bölgesi ile Türkiye toplam hayvan varlığı aşağıdaki tabloda verilmektedir.

GAP BÖLGESİ HAYVAN VARLIĞI VE TÜRKİYE İLE KARŞILAŞTIRILMASI

YILLAR	1988		1989		1990		1991	
	GAP	TÜRKİYE (Bin)	GAP	TÜRKİYE (Bin)	GAP	TÜRKİYE (Bin)	GAP	TÜRKİYE (Bin)
Koyun	5,132,440	45,384	5,521,890	43,647	4,904,630	40,553	6,553,356	45,232
Keçi	4,889,520	12,914	1,995,860	11,942	1,587,860	10,997	2,632,451	14,127
Sığır	849,810	12,562	841,255	12,173	668,820	11,377	865,988	12,554
Manda	13,921	485	13,173	429	9,880	371	17,733	371
Tavuk	3,411	58,790	4,267,307	64,078	3,123,519	96,676	4,267,000	139,224
Hindi	479	2,974	539,943	3,101	555,838	3,127	539,000	3,148
Arı Kovanı (1000 adet)	79	2,984	62,789	3,081	68,212	3,284	83,783	264,113
İpek Böceği (Kutu)	6,306	74,012	7,737	80,440	4,806	80,544	1,454	50,563

Kaynak: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 1992; Tarımsal Yapı ve Üretim, 1989.

4.1.2. Tarımsal Araştırma ve Yayım

Bölge'de kuru tarım koşullarından, sulu tarım koşullarına geçişin gerek üretim yoğunluğu ve gerekse üretim çeşitliliğinin getireceği değişiklikler ile su ve toprak kaynaklarının rasyonel kullanımı, tarımsal yayım hizmetlerini son derece önemli bir duruma getirmektedir.

Bölge'ye yönelik tarımsal araştırma bulgularının ve uygulanabilir teknolojilerin en kısa yoldan ve zamanında çiftçilere ulaştırılması etkin bir tarımsal yayım sistemini gerektirmekte olup bu hizmet Tarım ve Köyişleri Bakanlığının yasal görevleri içinde yer almaktadır.

Bölge'de Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'na bağlı 5 adet tarımsal araştırma kuruluşu mevcuttur. Bunlar;

1. Diyarbakır, Güneydoğu Anadolu Tarımsal Araştırma Enstitüsü
2. Diyarbakır, Ziraî Mücadele Araştırma Enstitüsü
3. Gaziantep, Antepfıstığı Araştırma Enstitüsü
4. Şanlıurfa, Akçakale, Tarımsal Araştırma Enstitüsü
5. Şanlıurfa, Köy Hizmetleri Araştırma Enstitüsü

Bu araştırma enstitüleri genelde bina, arazi, alet-ekipman gibi alt yapı bakımından yeterli olmakla beraber; tecrübeli, yetişkin araştırmacı personel yönünden arzulanan seviyede değildirler. Yeterli sayıda ve düzeyde araştırmacı personele sahip olmamaları, bu enstitülerin en büyük darboğazıdır.

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Bölge'de Tarım ve Köy İşleri Bakanlığının tarımsal araştırma çalışmalarına ilave olarak Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde sulama sonucu ortaya çıkacak tarımsal potansiyelin en iyi bir şekilde değerlendirilmesi için yapılması gerekli tarımsal Araştırma-İnceleme-Geliştirme hizmetlerinin gerçekleştirilmesi amacıyla Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesine 4 yıl süreli bir anlaşma ile 7 adet entegre proje içinde toplam 31 proje bileşenli bir çalışma işini vermiştir.

Proje bileşenlerinden bitkisel üretimle ilgili olanlar Şanlıurfa-Harran ilçesi Koruklu mevkiinde kurulan Araştırma istasyonunda, hayvansal üretimle ilgili proje bileşenlerinin bir kısmı TİGEM Ceylanpınar Tarım İşletmesinde, Bitki Koruma, Tarımsal Ekonomi, Toprak Kaynaklarının Temel Özelliklerinin saptanması ile ilgili proje bileşenleri ile bir sığırcılık proje bileşeni Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamına giren tüm illerde sürdürülmüş, bu projelerden 22 adet alt proje sonuçlanmış ve sonuç raporları basılıp dağıtılmıştır. Bu projelerin devamı olarak ikinci aşama hazırlık çalışmaları Şanlıurfa Ziraat Fakültesi ve Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi ile birlikte sürdürülmektedir.

Bölge'nin tarımsal yayım ve çiftçi eğitimi hizmetleri Türkiye genelinde olduğu gibi, Tarım ve Köyişleri Bakanlığının görevleri içinde yer almaktadır. Bölge için fevkalade önemli olan bu hizmet, Tarım ve Köyişleri Bakanlığının İl ve İlçe Müdürlüklerindeki ilgili birimlerince Köy Grubu Ziraat Teknisyenleri tarafından çiftçiye götürülmektedir. Tarım ve Köyişleri Bakanlığınca bu hizmetler, 1984 yılından itibaren, Dünya Bankası'nın finans desteği ile Bölge illerinden Şanlıurfa, Diyarbakır ve Mardin illerinin dahil olduğu toplam 16 ilde uygulamaya konulan I.TYUAP (I.Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırmalar Projesi) ve Adıyaman, Gaziantep, Siirt, Batman, Şırnak illerini de içine alan toplam 21 ilimizde uygulanan II.TYUAP Projesi çerçevesinde yürütülmektedir. Böylece 8 GAP ili de proje kapsamına alınmış durumdadır.

TYUAP, temelde araştırma kuruluşlarınca üretilen bulguların, il ve ilçe yayım uzman grupları kanalıyla Bakanlığın en uç noktasında çiftçinin yanında, köyde görev yapan Köy Grubu Teknisyenlerine (KGT) iletilmesi ve onların belirleyeceği örnek çiftçi işletmelerinde önerilen teknoloji hedeflerinin deneme demonstrasyon teknikleri ile uygulanması amacını taşımaktadır.

Proje;

1. Tarımsal yayım organizasyonu için gerekli altyapının oluşturulması

2. Yayım organizasyonu mobilizasyonu için gerekli araçların ve ekipmanın temini
3. Bölge'ye hizmet veren tarımsal araştırma kuruluşlarının güçlendirilmesi
4. Tarımsal yayım personelinin yurt içi ve dışı eğitiminin sağlanması, gibi konuları içermektedir.

TYUAP TOPLAM BÜTÇESİ

Proje	Başlama-Bitiş	İç kaynak Milyon \$	Dış kaynak Milyon \$	Toplam Milyon \$
1.TYUAP	1984-1993	123.7	82.2	205.9
2.TYUAP	1990-1997	82.4	63.0	145.4
TOPLAM		206.1	145.2	351.3

Kaynak: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 1992.

TYUAP'ın Bölge'de bugüne kadar uygulanması dikkate alındığında gerek il ve ilçe konu yayım uzman gruplarının ve gerekse KGT'lerinin planlanan sayılara ulaşamadığı ve faaliyetin istenilen düzeyde gerçekleşmediği görülmektedir.

TYUAP PERSONEL DURUMU

İLLER	İl Yayım Grubu			İlçe Yayım Grubu			İlçe Yayım Mühendisi			Toplam		
	P	M	İ	P	M	İ	P	M	İ	P	M	İ
Adıyaman	3	0	3	6	3	3	8	5	3	17	8	9
Batman	3	2	1	6	6	0	5	1	4	14	9	5
Diyarbakır	8	2	6	8	2	6	14	13	1	30	17	13
Mardin	8	4	4	8	1	7	9	9	0	25	14	11
Şanlıurfa	8	7	1	8	0	8	11	9	2	27	16	11
Şırnak	3	1	2	6	0	6	6	6	0	15	7	8
Siirt	3	1	2	6	5	1	6	6	0	15	12	3
Toplam	36	17	19	48	17	31	59	49	10	143	83	60

Kaynak: Tarım ve Köy işleri Bakanlığı, 1992.

P:Planlanan M:Mevcut İ:İhtiyaç

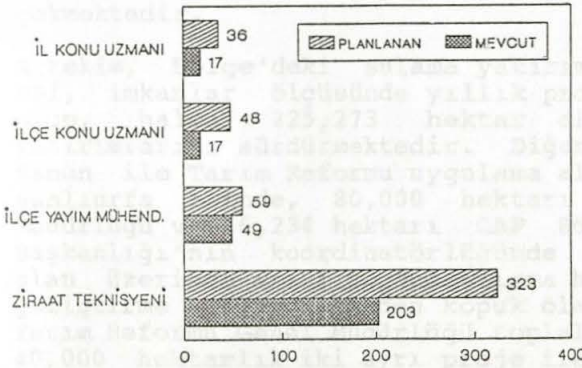
Diğer taraftan bu projenin en önemli halkasını teşkil eden KGT'lerinin organizasyonunun tamamlanması da, programın gerisinde kalmıştır. Toplam 323 adet KGT'liğinin kurulması öngörülmüş olmasına rağmen bugüne kadar kurulan (KGT)'liğinin illere göre dağılımı şöyledir.

KGT İLLERE GÖRE DAĞILIMI

	P	M	İ
Diyarbakır	91	72	19
Mardin	64	33	36
Şanlıurfa	86	59	27
Adıyaman	37	21	16
Siirt	13	4	9
Batman	12	8	4
Şırnak	15	6	9
Toplam	323	203	120

Kaynak: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı 1992.

ÇİFTÇİ EĞİTİM VE YAYIM ÇALIŞMALARI PERSONEL DURUMU

1992 Yılı İtibarıyla

- GAP Bölgesi'nde;
- Bitki yetiştirme
  - Hayvan sağlığı
  - Gıda ve yem
  - Bitki koruma
  - Çeşit-verim adaptasyonu
  - Bitki su tüketimi
  - Örtü altı yetiştiriciliği,

konularında yürütülen araştırmaların biran önce tamamlanabilmesi ve Bölge'de etkin bir tarımsal yayım hizmetine sahip olabilmek için TYUAP projesinin organizasyon ve personel ihtiyacının süratle karşılanması gerekmektedir.

Ayrıca, 12 Haziran 1992 tarihinde T.C.Hükümeti ve Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD) arasında imzalanan "Tarımsal Araştırma Projesi" ile Bölge'de yeralan tarımsal araştırma enstitülerinin gerek altyapı ve gerekse yayım hizmetleri konularına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

4.1.3. Arazi Toplulaştırması ve Tarla İçi Geliştirme Hizmetleri

Arazi toplulaştırması ve tarla içi geliştirme hizmetleri (tesviye, drenaj, yüzey tahliyesi, parsel yolları vs.), tarımsal alt yapının iyileştirilmesi ve özellikle GAP Bölgesinde büyük sulama yatırımlarıyla elde edilecek tarımsal potansiyelin rasyonel olarak değerlendirilmesi yönünden, son derece önemli bir hizmetler serisidir. Bu hizmetlerin Bölge'deki sulama yatırımlarına paralel olarak ve toplulaştırma-tarla içi geliştirme hizmetleri bütünlüğünde projelendirilip uygulanmasında, büyük fayda vardır.

Bölge'deki bu hizmetler serisinin mevcut durumu incelendiğinde sulama yatırımları, arazi toplulaştırma faaliyetleri ve tarla içi geliştirme hizmetlerinde bir paralellik ve entegrasyon noksanlığı olduğu dikkati çekmektedir.

Nitekim, Bölge'deki sulama yatırımlarını gerçekleştiren DSİ, imkanlar ölçüsünde yıllık programlarını uygulamakta olup, halen 225,273 hektar alana yönelik sulama yatırımlarını sürdürmektedir. Diğer taraftan, 3083 sayılı Kanun ile Tarım Reformu uygulama alanı olarak ilan edilen Şanlıurfa ilinde, 80,000 hektarı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü ve 76,234 hektarı GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'nın koordinatörlüğünde toplam 156,234 hektar alan üzerinde arazi toplulaştırma hizmetleri, tarla içi geliştirme hizmetlerinden kopuk olarak sürdürülmektedir. Tarım Reformu Genel Müdürlüğü toplulaştırma çalışmalarını 40,000 hektarlık iki ayrı proje ile, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ise 22,234 hektarı Ceylanpınar ovasında, 54,000 hektarı Şanlıurfa-Harran ovalarında olmak üzere sürdürmektedir.

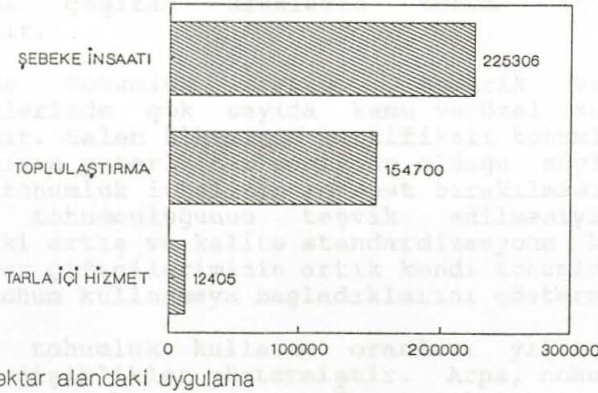
Her iki kuruluşca yürütülen çalışmalar hem uygulama alanı alan Şanlıurfa'da hem de merkezde, ilgili kuruluşların katılımı ile oluşturulan koordinasyon kurullarınca yönlendirilmektedir.

Tarım Reformu uygulama alanları dışında, gerek arazi toplulaştırma ve gerekse tarla içi geliştirme hizmetlerinin sorumluluğu, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nde olup, bu Genel Müdürlük, hizmetler için yetişkin personel, altyapı ve tecrübe birikimine sahiptir.

Ancak, Şanlıurfa ili dışında herhangi bir Bölge ili veya alanında önemli bir toplulaştırma faaliyeti mevcut değildir.

Bölge'de bir paralellik ve entegrasyon içinde götürülmesi gereken sulama şebekeleri inşaatları, arazi toplulaştırma ve tarla içi geliştirme hizmetlerinin mevcut durumu aşağıda verilmiştir.

GAP BÖLGESİ SULAMA ALT YAPISI HALİHAZIR DURUM

Kaynak: Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 1992.

4.1.4. Tarımsal Girdi Kullanımı

Girdi kullanımının düzeyi, niteliği ve bileşimi, tarımsal gelişmişlik düzeyini belirlemek açısından önemli göstergelerdir. Verimi ve dolayısıyla üretimi artırabilmek için, yeteri kadar, tam zamanında ve iyi nitelikli girdi sağlamak ve kullanabilmek gerekir. Tarım sektöründe, zamanı iyi değerlendirmek, ölçüyü doğru kullanmak, iş ve makina gücünü başarılı bir şekilde sevk ve idare edebilmek, zayıfatı en alt düzeyde tutabilmek, varolan birikimi akıllı biçimde harcamak ve üretimi artırıcı işlemleri eksiksiz yapmak zorunludur.

Halen kuru tarım alanlarının hakim olduğu Bölge, suyun kısıtlayıcı etkisi dışında, toprak özellikleri ve ekolojik koşulların uygunluğu yönünden tarımsal üretim potansiyeli yüksek olan bir yapıya sahiptir. GAP kapsamında planlanan 1.7 milyon hektar tarım alanının aşamalı olarak sulamaya açılmasıyla tarımsal üretimi artıran girdilerden; tohum, gübre, tarımsal mücadele ilacı, tarımsal mekanizasyon ve tarımsal kredi ihtiyaçları artacaktır. Bölge genelinde son 1.5 yıllık zaman dilimi içerisinde, girdi kullanımı açısından olumlu gelişmeler saptanmıştır.

Tohum

Bitkisel üretimin artırılması için en önemli girdilerden biri olan tohumluk kullanımı; verim düzeyi yüksek, üstün kaliteli, ekolojik koşullara adaptasyon derecesi yüksek tohumlukların kullanılması tarımsal üretimi artıran etmenlerin başında gelmektedir.

Bölge'de hakim olan kuru tarım alanlarının, GAP kapsamında planlanan 1.7 milyon hektarının 1993 yılından itibaren aşamalı olarak sulamaya açılmasıyla Bölge'nin mevcut ürün deseni değişecektir. Yeni ürün desenine göre ihtiyaç duyulacak çeşitli ürünlerin tohum ihtiyaçları da artacaktır.

Ülkemizde tohumluk üretim, tedarik ve dağıtım faaliyetlerinde çok sayıda kamu ve özel kuruluş görev almaktadır. Halen ülkemizde sertifikalı tohumluk üretim ve kullanımının yeterli bir seviyede olduğu söylenemez; öte yandan tohumluk ithalinin serbest bırakılmasıyla ve özel sektör tohumculuğunun teşvik edilmesiyle tarımsal üretimdeki artış ve kalite standardizasyonu konularındaki gelişmeler çiftçilerimizin artık kendi tohumlukları yerine hibrit tohum kullanmaya başladıklarını göstermektedir.

Bölge'de tohumluk kullanım oranları yıllar itibariyle önemli değişiklikler göstermiştir. Arpa, nohut, mercimek, ayçiçeği, pamuk, susam, soğan, patates ve sebze ekiliş alanı ve üretimi paralelinde tohumluk kullanımı da artmıştır.

GAP İLLERİ 1989-1990-1991 YILI TOHURLUK DAĞITIMLARI

İLLERİ	BUĞDAY			ARPA			PAMUK		
	1989	1990	1991	1989	1990	1991	1989	1990	1991
Adıyaman	6300	200	-	307	28	-	25	30	31
Ş.Urfa	25983	766	1715	787	2	2	73	170	446
Mardin	8395	269	1006	827	-	-	70	76	216
Diyarbakır	10408	482	1069	845	11	-	28	64	257
Siirt	5215	371	38	469	-	-	-	-	-
Gaziantep	4863	3659	7356	667	250	-	62	51	102
Batman	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Şırnak	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Kaynak: Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, 1992.

Gübre Kullanımının Genel Durumu

Gübre kullanımında 1985-1988 yılları arasında, ekim alanlarındaki değişime bağlı olarak artma ve azalma olmuştur. Son yıllarda Bölge'de yeni alanların sulamaya açılmasıyla özellikle son 5 yılda gübre kullanımında % 40'a varan bir artış gözlenmiştir. Pamuk, yaş meyve ve sebze ve bakliyat üretiminde gözlenen gelişmeler, gübre kullanımında meydana gelen artışın başlıca gerekçelerindendir.

Aşağıdaki tabloda Bölge illerinde saf madde olarak N, P2O5, K2O cinsinden gübre tüketimleri, Türkiye genel tüketimi ile karşılaştırılmalı olarak verilmektedir.

GAP İLLERİ GÜBRE TÜKETİMLERİ (Saf Madde-TON)

İLLER	1990				1991			
	Azotlu (N)	Fosforlu (P2O5)	Potashlı (K2O)	Toplam	Azotlu (N)	Fosforlu (P2O5)	Potashlı (K2O)	Toplam
Adıyaman	11,469	5,094	89	16,652	12,322	6,648	7	18,977
Batman	-	-	-	-	4,068	3,016	0	7,804
Diyarbakır	31,418	15,921	4	47,343	29,251	20,229	2	49,482
Gaziantep	15,245	6,710	129	22,084	16,361	8,641	231	25,233
Mardin	10,570	7,093	0	17,663	8,698	7,635	31	16,364
Siirt	6,000	2,663	0	8,663	2,076	1,987	0	4,063
Şanlıurfa	31,987	18,123	1	50,111	25,250	19,383	3	44,636
Şırnak	-	-	-	-	920	610	0	1,530
GAP Toplamı	106,690	55,510	222	162,422	98,946	68,149	274	167,369
Türkiye	1,199,437	624,082	63,402	1,886,921	1,103,716	618,168	47,527	1,769,369

Kaynak: Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, 1992.

Tablodan da anlaşılacağı gibi GAP Bölge'sinde Türkiye genelinin %9,4 oranında bir gübre tüketimi mevcuttur.

GAP kapsamında planlanan 1.7 milyon hektar tarım alanının sulamaya açılmasıyla Bölge'nin gerek tarımsal üretim yoğunluğunun artacağı ve gerekse çeşitliliğin zenginleşeceği dikkate alındığında; GAP Master Planı'nda öngörülen ürün desenine göre birim alana gübre ihtiyacının önümüzdeki 15 yıl içerisinde 3 kat artması beklenmektedir.

Tarımsal Mekanizasyon

Tarımsal mekanizasyon araçları ülkelerin tarımsal yapılarına bağlı bir gelişme ve uygulama gösterirler. Bu durum aynı ülkedeki işletmeler içinde geçerlidir. İşletmelerde insan, hayvan ve mekanik güç ile çalıştırılan farklı nitelikte tarımsal mekanizasyon araçları kullanılmaktadır.

Bölge'de kullanılan tarımsal mekanizasyon ve modern alet ekipman sayıları yetersizdir. Türkiye ve bölge illerinde bulunan traktör sayıları aşağıda verilmektedir.

BÖLGE'DEKİ TRAKTÖR SAYISI

İLLER	Traktör Sayısı
Adıyaman	4,440
Batman	1,268
Diyarbakır	5,823
Gaziantep	6,792
Mardin	2,194
Şanlıurfa	6,215
Siirt	444
Şırnak	669
GAP TOPLAMI	27,845
TÜRKİYE TOPLAMI	697,837

Kaynak: Genel Tarım Sayımı Geçici Sonuçları, DİE, (1992).

Tarımsal Mücadele

Tarım üretimini artıran girdiler arasında yer alan tarımsal mücadele ilaçları daha ziyade sulu tarımın yoğun olduğu yerlerde ağırlıklı olarak kullanılmaktadır. 1990 yılında Türkiye'de tüketilen tarım ilaçları miktarı 35-40 bin ton civarında, Bölge'de ise 1,672 ton'dur. Bölge'nin bu tüketimde payı %4.7-4.2 arasındadır.

Projenin tamamlanması ile birlikte bölgenin tahmini mücadele ilacı ihtiyaçları aşağıda verilmektedir.

BÖLGE TARIMSAL MÜCADELE İHTİYACI

Tarımsal İlaçlar	İnsektisit	Kükürt	Traktör Sayısı	Akaryakıt
Y.Ot İlacı (ton)	Fungusit (ton)	(ton)	(adet)	(ton)
5,172	11,687	4,557	37,248	92,190

Kaynak: GAP Ulaşım ve Altyapı Çalışması
Tarıma Girdi Veren Sanayiler

Kredi

Bölge'de sulu tarımın başlamasıyla artan girdi taleplerinin karşılanabilmesi için krediye ihtiyaç duyulacaktır. Bölge'deki farklı büyüklük ve kompozisyondaki tarım işletmelerine hizmet verebilecek etkin ve fonksiyonel alternatif kredi sistem organizasyon ve kullanılabilir kredi kaynak modellerinin geliştirilmesi amacı ile GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı koordinatörlüğünde TÜBİTAK tarafından yürütülen "GAP Sulu ve Kuru Tarım Alanlarındaki İşletmelerin Ekonomik Analizi, Kısa, Orta ve Uzun Vadeli Kredi İhtiyaçlarının Araştırılması Projesi" ile geliştirilecek alternatif kredi sistem ve organizasyon modelleri uygulanma kabiliyetleri yüksek, kredinin zamanında geri dönüşünü sağlayıcı ve bölgede kırsal alana çeşitli hizmetler götüren T.C.Ziraat Bankası, İhtisas Bankaları, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Tarım Kredi Kooperatifleri, Tarım Satış Kooperatifleri, çiftçi kuruluşları v.b. gibi kuruluşların fonksiyon ve yapılarını dikkate alan bir yapı içinde, alternatifler olarak geliştirilecektir. Geliştirilecek kredi sistemleri kendi kendini finanse edebilen, bir yerde, döner fon oluşmasına imkan verecek sistemler olacak şekilde çalışmalar sürdürülmektedir. Bölge'de T.C.Ziraat Bankası tarafından uygulanmakta olan önemli kredi projelerinden birisi de Dünya Bankası tarafından sağlanan finansman desteği ile yürütülen ikinci Tarımsal Kredi Projesidir. Bu projeden yararlanan iller arasında Diyarbakır, Mardin ve Şanlıurfa bulunmaktadır. Nadas alanlarının daraltılması ve ikinci ürün tanımının geliştirilmesi projeleri, ikinci tarımsal kredi proje paketinin bileşenleridir.

4.1.5. Ormancılık

GAP Bölgesi, orman varlığı bakımından, Türkiye'nin diğer bölgelerine oranla oldukça fakir bir bölgedir. Orman Bakanlığı 1991 verilerine göre Bölge'de toplam 1,199,066 hektar orman bulunmaktadır, bunun 47,916 hektarı koru (%4), 1,151,150 hektarı ağaçlandırma ve enerji ormanı alanıdır. Mevcut orman varlığı'nın %75'lik bölümü bozuk ve verimsiz durumdadır.

GAP kapsamında ormancılık sektörü ayrıcalıklı bir özellik taşımaktadır. Tarım ve tarıma dayalı sanayi ile öncelik kalkınması öngörülen Bölge'de, ormancılık sektörünün entegrasyonu uzun yatırım ve gelişme süreleri içerdiğinden; ağaçlandırma, erozyon kontrolü, mer'a islahı ve enerji ormanı tesisi faaliyetlerinin hedeflenen seviyelere çıkarılabilmesi için milli bir politika belirlenerek orman köylümüzün sosyo-ekonomik seviyesinin yükseltilerek, gelir seviyelerinin düşük olmasından kaynaklanan ve tarla açma, yerleşme, hayvan otlatma v.b. gibi sebeplerle ormanlara yapılan baskıların azaltılması

ve Orman Bakanlığı'nın Bölge faaliyetlerini yerine getirmesi için hazine ve diğer kaynaklardan yeterli miktarda kaynak aktarılması gerekmektedir.

Bölge ormanlarının büyük bir bölümü yakacak odun üretimi amacıyla kullanıldığı halde, yakacak odun üretiminde de açık bulunmaktadır. Orman ürünleri arz açığının kapatılması veya en aza indirilmesi için verimsiz orman alanlarının ağaçlandırmalar ve iyileştirme çalışmaları ile verimli hale getirilmesi gerekmektedir.

Ülkemiz toprakları; özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi topraklarının büyük bir kısmı erozyonla taşınmaktadır. Erozyonlar sonucu toprak kaybının önlenmesi, barajların dolarak ekonomik ömürlerinin kısalmaması, toprak, su ve bitki arasında bozulan doğal dengenin yeniden kurulabilmesi için ağaçlandırma, erozyon kontrolü, mer'a ıslahı enerji ormanı tesisi ve kavakçılık çalışmalarının tamamlanabilmesi Bölge için ayrıca önem taşımaktadır. Ancak Orman teşkilatının finansman darboğazı ve sosyal baskılar nedeniyle planlanan hedeflere ulaşamamaktadır.

Aşağıda GAP Bölgesi ve yukarı su toplama havzalarının ağaçlandırma, erozyon kontrolü, mer'a ıslahı ve enerji ormanı faaliyetlerine ilişkin potansiyel alanlar ve GAP Yöresi Ana Ormancılık Faaliyetleri 1993-1997 hedefleri gösterilmektedir.

GAP BÖLGESİ'NDE ORMAN FAALİYETLERİ VE PLANLANAN HEDEFLER

Faaliyetler	Potansiyel Alanlar (Ha)	HEDEFLER					TOPLAM
		1993	1994	1995	1996	1997	
Ağaçlandırma	887,864	3,000	3,050	3,100	3,100	3,100	15,350
Erozyon kontrolü	104,172	3,500	2,500	2,500	2,500	2,500	12,500
Mer'a ıslahı	403,952	400	400	400	400	400	2,000
Enerji Ormanı tesisi	484,920	12,800	14,800	14,800	14,800	14,800	72,000

Kaynak: Orman Bakanlığı, 1992.

Orman Genel Müdürlüğü'nün finansman sıkıntısı yüzünden programların gerçekleşme yüzdeleri %40'lara ancak ulaşabilmektedir.

GAP'ta sulanabilecek 1.7 Milyon hektar tarım arazisinin %5'inde kavakçılık yapılması halinde şu anda Türkiye'de üretilen toplam kavak üretimi (2-2,5 Milyon m3) kadar

üretim sağlanabilecektir. Orman dışı alanlarda GAP ve yukarı Havzasında kavakçılık sahası 7,200 hektar olup yıllık üretim 144,000 m³'tür. Bu genel sahanın %04'üne isabet etmektedir. Bu miktarı %3 oranlarına ulaştırarak ilk etapta 47,400 hektara çıkarmak amaçlanmaktadır. Bu hedeflere ulaşabilmek için İtalyan Hükümeti ile müşterek yürütülen "Türkiye Kavakçılığını Geliştirme Projesi"nde çalışmalar GAP ağırlıklı olmak üzere sürmektedir. Proje Master Planına göre

44 Hektar	Devlet Fidanlıklarında Islah Çalışması
34.5 Hektar	Özel Kavak Fidanlıklarında Tesis Çalışması
550 Hektar	Özel Kavak Ağaçlama Tesisi
75 Hektar	Galeri Kavakçılığı Tesisi
285 Hektar	Tarımsal Ormancılık Çalışması planlanmıştır.

Bu çalışmalara ek olarak uygun taban arazilerde okaliptüs, yamaç arazilerde hızlı gelişen ibreli türlerin adaptasyonu çalışmaları sürdürülmektedir.

Dünya Bankası işbirliği ile yürütülen Doğu ve Güneydoğu Anadolu erozyon kontrolü, hidrolik ağaçlandırma ve mer'a ıslahı ağırlıklı havza geliştirme projesi çalışmaları sürdürülmektedir. Bu proje ile GAP ve Yukarı havzasında, toprak muhafaza, ağaçlandırma, enerji ormanı tesisi, mer'a ıslahı ve tarım alanlarında uygulanan çalışmalar 5-6 kat arttırılacaktır.

4.1.6. Su Ürünleri

Temel hedefi sulama ve enerji üretimi olan "Güneydoğu Anadolu Projesi" ile, yeni su rezervuarları kullanıma açılacaktır. Sulama ve enerji üretimi ile, büyük bir arazi potansiyeline sahip olan Bölge'de tarımsal üretim artırılırken ortaya çıkan kaynakları su ürünleri üretimi açısından da değerlendirmek gibi büyük bir imkan doğmuş olacaktır.

GAP Bölgesi'nde 2,235 kilometre uzunluğunda nehir, 6481 hektar doğal göl ve 120,864 hektar baraj gölü bulunmaktadır.

GAP BÖLGESİNDE MEVCUT VE POTANSİYEL SU KAYNAKLARI

	Mevcut	İnşa Halinde	Planlanan	Toplam
Nehirler	2,235 Km	-	-	2,235 Km
Doğal Göller	6,481 Ha	-	-	6,481 Ha
Baraj Gölleri	120,864 Ha	13,925 Ha	86,866 Ha	221,655 Ha

Kaynak: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 1992.

Tablo'da da görüldüğü gibi Bölge'deki su kaynakları bol olmasına karşın, Bölge gerek üretim gerekse tüketim açısından diğer bölgelere oranla çok düşük seviyededir.

GAP Bölgesi'nde, halihazırda 10 adet baraj gölü ile 13 adet gölet işletilmekte olup bunların toplam yüzey alanı yaklaşık 120,864 hektardır. Toplam yüzey alanı yaklaşık 20.000 hektar olacak 6 adet baraj gölü ise inşa halindedir. Kesin proje aşamasında, planlanan 3 adet baraj gölünün devreye girmesiyle yaklaşık 34,000 hektarlık su alanı yaratılmış olacaktır. Proje tamamlandığında nehirler ve doğal göllerle birlikte GAP Bölgesi'nde toplam 221,655 hektarın üzerinde su alanı oluşacaktır.

GAP Bölgesinde bulunan su kaynaklarında balıklandırma çalışmaları, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ve Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü tarafından yapılmaktadır.

GAP Bölgesi'nde inşaatı tamamlanan ve su tutan baraj göllerinde D.S.İ. Genel Müdürlüğü'nce "Keban Baraj Gölü Balıkçılığı'nın Geliştirilmesi Projesi" genelinde balıklandırma çalışmaları yürütülmektedir. Proje kapsamında, Keban Baraj Gölü'nde bir üretim istasyonu kurulmaktadır.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından uygulanan balıklandırma programı çerçevesinde toplam 12.445.000 adet yavru balık atılmıştır. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı; GAP Yüksek Kurulu kararı ve GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı koordinatörlüğü'nde yürütülen "GAP Bölgesi Su Ürünleri Entegre Projesi" ile GAP su ürünleri potansiyelinin değerlendirilmesi, kaynakların araştırılması, üretimin arttırılması ve Bölge halkının beslenmesinin yanısıra, gelir ve refaha da katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

GAP Bölgesi ve çevresindeki Balık Üretim Tesisleri aşağıda gösterilmektedir.

Bölge'de balık yetiştiriciliği ve avcılığı konusunda Bölge halkını eğitecek, balıklandırmada gerekli olan yavruyu yetiştirecek depolama ve pazarlama konularında yardım götüreceği bir kuruluşun ve teşkilatlaşmanın alınması bir öncelik teşkil etmektedir.

Bölge'de mevcut potansiyelden en büyük faydalanın tesini için; içsu kaynakları, akarsular ve göller gibi doğal kaynaklar yanında sulama, ırmakları ve gölleri, hayvan sulama amacıyla yapılan göletler ve sulama-enerji üretimi amacı taşıyan barajlarla bunların kaliteli sistemlerindeki alacağı bu Bölge'de, balıkçılığın nasıl yapılacağı, hangi tür

GAP BÖLGESİ VE ÇEVRESİNDEKİ BALIK ÜRETME TESİSLERİ

Yeri	Adı/Kuruluş	Balık türü
Diyarbakır	DSİ	Aynalı sazan
Mardin Kirkat Göleti	DSİ Kirkat Göleti	Aynalı sazan
Gaziantep Budak Koyu	Özel Firma	Aynalı sazan
Gaziantep	DSİ Karapınar Gölü İşletmesi	Aynalı sazan
Gaziantep	Toprak-Su Koop. Çakmak Gölü	Aynalı sazan
Gaziantep	Toprak-Su Koop. Balık Alan Gölü	Aynalı sazan
Gaziantep	Toprak-Su Koop. Gözlühöyük Gölü	Aynalı sazan
Gaziantep	Tahtaköprü Baraj Gölü	Aynalı sazan
Alabalık Araştırma İstasyonu	Ziraat Fakültesi	Alabalık
Sivas-Gururi		

Kaynak: T.K.İ.B., 1992.

Yukarıdaki Tesislere ilaveten, Gaziantep ilinde üretime geçen toplam 55 ton/yıl kapasiteli 2 Alabalık üretim tesisi kurulmuştur. Diyarbakır ilinde 50 ton/yıl kapasiteli alabalık, Adıyaman ilinde 15 ton/yıl kapasiteli alabalık ve Siirt ili Kutalan Çayırılı'da 200 ton/yıl kapasiteli sazan işletmesi inşaatı devam etmektedir. Bölge'de su ürünleri ile uğraşan su ürünleri kooperatif sayısı Adıyaman'da Gaziantep'de ve Diyarbakır'da 1'er adet olmak üzere toplam 3 adettir.

Bölge'de çeşitli yetiştiricilik sistemlerine göre toplam üretim kapasitesi tahmin edildiğinde Türkiye iç Su ürünleri üretiminin yaklaşık 1/4'üne eşdeğer bir değere ulaşabileceği görülmektedir. Bu üretim değerine ulaşmada gerekli yavru balık sayısı 88,184,200 adettir.

Bölge'de balık yetiştiriciliği ve avcılığı konusunda Bölge halkını eğitecek, balıklandırmada gerekli olan yavruyu yetiştirecek depolama ve pazarlama konularına çözüm getirecek bir kuruluşun ve teşkilatlanmanın olmaması bir sorun teşkil etmektedir.

Bölge'de mevcut potansiyelden en büyük faydanın temini için; içsu kaynakları, akarsular ve göller gibi doğal kaynaklar yanında sulama, içmesuyu sağlama, hayvan sulama amacıyla yapılan göletler ve sulama-enerji üretimi amacı taşıyan barajlarla bunların çeşitli sistemlerinden oluşan bu Bölge'de, balıkçılığın nasıl yapılacağı, hangi tür

balıkların üretileceği, üretimi artırmak için ne gibi önlemlerin alınması gerektiğinin tesbiti konuları uzun süreli araştırma ve incelemeleri gerektirmektedir. Bu bakımdan gerekli çalışmalara başlanması, Baraj göllerindeki türbinlerden balıkların kaçmasını engelleyecek bariyer ve perdeler inşa edilmesi, rezervuarlardaki balıklandırma çalışmalarında gerekli olan yavru balık temini için planlanacak olan tesislerin kurulması ve üretime geçilmesi gerekmektedir. Ayrıca Bölge'de planlanan çalışmaların yapılabilmesi ve belirlenen hedeflere ulaşılabilmesi için, GAP dahilinde su ürünleri ile ilgili kuruluşlarca yeterli personel ve ekipmanı sağlayacak düzeyde gerekli teşkilatlanma çalışmalarına başlanması, yöre halkının kooperatifleşmesine, balıkçılık yönünden eğitimlerinin sağlanmasına, av araç ve gereçlerinin temininde yardımcı olacak kuruluşların kurulması, Bölge'de ileride üretimi kısıtlayıcı bir faktör olarak ortaya çıkacak depolama ve pazarlama konularının bir program dahilinde çözümlenmesi zorunludur.

4.1.7. Teknolojik Düzey

Uluslararası alanda, bir ülkenin veya bölgenin mekanizasyon derecesinin belirlenmesinde iki kriter gözönüne alınmaktadır. Bunlar; tarımsal motorizasyon düzeyi ve tarımsal faaliyette kullanılan tarım alet ve makinaların kullanım kapasitesi ve sayısıdır.

Tarımsal motorizasyon düzeyi belirlenirken; işlenen alana düşen traktör sayısı, işlenen alanın traktör sayısına oranı ve traktör başına düşen ekipman ağırlığı gözönüne alınmaktadır. Ayrıca Gayrisafi Tarımsal Hasılanın, Toplam İstihdama oranı da ayrı bir kriterdir. Bu oran 1,203 Milyon TL/kişi'dir. Bu oran Siirt'te en düşük, Gaziantep'de ise en yüksektir. Bölge'de gayrisafi tarımsal hasılanın; gerek istihdam ve işgücüne, gerekse tarım arazisine oranı, Türkiye ortalamasının çok altındadır. Bu durum, işgücü veriminin, hektara verimin, dolayısıyla teknolojik düzeyin çok düşük olduğunu vurgulamaktadır.

Tarımsal faaliyette kullanılan Tarım Alet ve Makina sayısı aşağıda gösterilmektedir.

TARIM ALET VE MAKİNA SAYISI

Makina	Türkiye	II.Bölge	Çukurova	GAP	Ş.Urfa
Kulaklı pulluk	594,037	121,861	34,571	25,873	4,996
Döner kul. pulluk	23,122	2,141	1,161	656	263
Diskli trk. pulluğu	72,716	17,360	5,552	3,745	227
Toprak frezesi	11,203	3,697	1,840	164	4
Kültivatör	206,904	41,410	28,676	15,320	4,419
Merdane	37,512	8,721	916	3,414	811
Diskli ve diğer tırm.	143,988	44,805	5,190	5,137	879
Dişli tırmık	357,682	83,769	761	3,945	80
Ekim makinası	65,910	7,732	3,856	2,420	2,514
Üniversal ekim mak.	50,148	25,350	8,752	499	233
Biçerbağlar	3,584	660	35	31	-
Balya makinası	6,795	164	83	1,445	31
Harman makinası	132,656	8,299	4,799	4,035	1,440
Sapdöver	63,947	7,614	738	2,352	528
Biçerdöver	11,479	652	608	506	161
Traktör	654,636	130,778	40,084	30,939	5,812

Kaynak: T.K.B., 1992.

Tablodan da görüldüğü gibi bölgeler içinde en fazla traktör II. Bölge'de bulunmaktadır.

Ekipman olarak incelendiğinde Çukurova'nın ekipman sayısı Türkiye'nin %4,95'lik ekipman değerine eşdeğerdir. GAP'ın toplam ekipman miktarı Türkiye'nin %35'lik oranına, Şanlıurfa'nın toplam ekipman miktarı ise %0.82'lik oran sahiptir. Benzeri durum biçerdöver miktarları için de geçerlidir. Çukurova'da bulunan biçerdöverlerin Türkiye'ye %4.4'üne eşdeğerdir. Verilen bilgilerden de anlaşılacağı gibi Bölge'de tarımsal mekanizasyon düzeyinin Türkiye ortalamasının çok altında kaldığını göstermektedir. GAP Master Planı'nda da belirtildiği gibi Bölge'de tarımsal kalkınmanın en önemli darboğazlarından biri işletmelerde tarımsal mekanizasyon ve modern alet-ekipman kullanımının sınırlı olmasıdır. Başka bir deyişle Bölge'de tarımsal mekanizasyon araçları bakımından büyük bir boşluk vardır. Bölge sulamaya açılıp ürün çeşidi arttığında bu boşluk daha da büyüyecektir.

GAP Proje'sinden beklenen yararın sağlanmasında önemli bir araç olan tarımsal mekanizasyonun Bölge'deki uygulamalarına ilişkin araştırmaların yapılması büyük önem taşımaktadır. Bölgenin sulamaya açılmasından sonraki mekanizasyon ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik politikaların oluşturulmasına yardımcı olmak üzere; Bölge'ye uygun mekanizasyon sistemleri ve alet ekipmanları konusunda seçeneysel sonuçlar ortaya konması bunların üretiminin planlanması, edinilmesi ve bakım-onarımı için zorunludur.

4.1.8. Kırsal Örgütlenme

GAP Bölgesi, örgütlenme ve örgütlü ekonomik çalışma yapmak açısından da yeterli düzeye ulaşmamıştır. Geri kalmışlığın temelinde, yetişmiş insangücü eksikliği önemli bir etken olarak görünmektedir. Kooperatif sayısı itibariyle, GAP Bölgesi Türkiye genelinde %2'lik bir paya sahiptir. Kooperatif ortak sayısının Türkiye içerisindeki payı ise %2.8'dir. Diyarbakır ve Gaziantep'te yoğunluk arz eden Tarımsal Kalkınma, Su Ürünleri ve Toprak-Su Kooperatifleri, asıl amaca uygun örgütlenmenin bu illerde gerçekleştiğini göstermektedir. Ayrıca Bölge'de iller ve ilçeler düzeyinde örgütlenmiş olan Ziraat Odaları da önemli bir teşkilattır.

4.1.9. Sulama Programı

Fırat ve Dicle nehirlerinin aşağı kesimleri ile bunların arasında uzanan eski mezopotamya ovalarının yukarı kısımlarını kapsayan Güneydoğu Anadolu Projesi 75,358 kilometrekarelik bir alana yayılmaktadır. Bölge'de yer alan Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak illerinin tamamı proje sınırları içinde yer almaktadır.

Güneydoğu Anadolu projesi iki büyük nehir havzasındaki 13 alt projeden oluşmaktadır. Önceleri Aşağı Fırat projesinin su ve toprak kaynaklarının gelişmesi, planlanması ile başlayan çalışmalar, Fırat havzasının ve Bölge'deki diğer projelerin ve Dicle havzası planlamasının da eklenmesi ile bölgesel bir niteliğe kavuşmuştur.

Bölge'deki ekonomik ve sosyal yaşamı büyük ölçüde etkileyici olması, sulama ve enerji gelişmesi ile birlikte birçok sektörde sürüklemesi özelliği nedeni ile Entegre Kalkınma Projesi haline gelmiş ve GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ adını almıştır.

Proje'nin en önemli yatırımları, Bölge'de su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesine yönelik sulama ve enerji tesisleridir. Bu tesisler arasında dünyanın sayılı barajlarından birisi olan Atatürk Barajı ve en büyük sulama tüneli olan Şanlıurfa Tüneli gibi büyük yatırımlar bulunmaktadır.

Sulama projelerini kaynaklarına göre yerüstü sulamaları ve yeraltı sulamaları diye ikiye ayırmak gerekmektedir. Ülkemizde devlet eliyle yapılan sulamalar DSİ Genel Müdürlüğü ile K.H.G.M. tarafından yürütülmektedir.

GAP BÖLGESİNDE
DEVLET ELİYLE YAPILAN SULAMALAR

PROJE	YERÜSTÜ (Ha)	YERALTI (Ha)
Hancağız Sulaması	7,330	-
Nusaybin Sulaması	7,500	-
Akçakale Sulaması	-	14.200
Ceylanpınar Sulaması	-	9,000
Hacıhıdır Sulaması	2,080	-
Suruç Sulaması	-	7,000
Devegeçidi Sulaması	7,500	-
Silvan I. ve II. Kısım Sul.	8,790	-
Nerdüş Sulaması	2,740	-
TOPLAM	35,940	46,000

Kaynak: D.S.İ., 1992.

GAP İLLERİNDE
DSİ TARAFINDAN İNŞA EDİLEN VE
İŞLETMEYE AÇILAN SULAMA ALANLARI NET (Ha)

(1992 Yılı Geçici)

İl	DSİ'ce	Halk	Çeşitli	Sulama	Bedeli	TOPLAM
	İşletilen	Tarafından	Kuruluşlara	Koopertif-	Mukabilinde	
	İşletilen	İşletilen	Devredilen	İşletilen	İnşa Edilen	Net Ha.
ADIYAMAN	3,115	1,330	--	--	--	4,445
DIYARBAKIR	16,640	--	87	100	--	16,827
GAZİANTEP	6,250	--	65	--	--	6,315
MARDİN	7,150	--	92	100	--	7,342
SİİRT	--	--	--	--	--	--
ŞANLIURFA	23,200	450	450	80	7,090	31,270
BATMAN	350	1,000	--	--	--	1,350
ŞIRNAK	--	2,500	--	--	--	2,500
TOPLAM	56,705	5,280	694	280	7,090	70,049

Kaynak: D.S.İ., 1992.

İlgili genel müdürlükler dışında ülkemizde Toprak-Su kooperatifleri ile halk sulamaları mevcuttur. Halk sulamalarının büyük bölümü yeraltı suyu ile sulanan alanlardadır. DSİ'den kuyu açma izni alındıktan sonra açılan kuyular vasıtası ile Bölge'de yapılan sulamalar tahmini olarak aşağıdaki tabloda verilmektedir. Verilen miktarlar yaklaşık değerler olup, Bölge'de her gün yeni kuyular açılmaktadır. Bu yüzden kuyuların takibi çok zor olmaktadır.

HALK SULAMALARI

Sulamalar	Alan (Ha)
Şanlıurfa	58,694
Diyarbakır	26,968
Mardin	8,916
Gaziantep	13,190
Siirt	3,916
Adıyaman	21,821
Şırnak	83
Batman	118
TOPLAM	133,706

Kaynak: D.S.İ., 1992.

4.2. Madencilik

GAP Bölgesi bazı madenler bakımından zengin sayılmaktadır. Özellikle bilinen petrol, asfaltit ve fosfat madeni kaynaklarımız, yurdumuzun sadece bu yöresinde bulunmakta ve önemli bir ekonomik değer arz etmektedir. Bunlar dışında Bölge'de, çeşitli miktar, kalite ve değerde, bakır, kurşun, çinko, linyit, krom, demir, manganez, alüminyum, barit, mermer, dolomit, çimento hammaddeleri, tuğla-kiremit hammaddeleri gibi maden kaynaklarının da varlığı bilinmektedir. Bölge'de ekonomik değer taşıyabilecek 22 çeşit maden kaynağının varlığı saptanmıştır. Bununla beraber, Bölge'nin maden potansiyelinin ortaya çıkarılmasına yönelik maden aramalarının yeterince yapıldığı ve bütün maden kaynaklarının bugün, bilinenler kadar olduğu söylenemez. Aşağıda GAP Bölgesinde bulunan maden kaynaklarının durumu verilmektedir.

GAP BÖLGESİ MADEN REZERVİ

Maden Cinsi	Toplam Rezerv(ton)	Bulunduğu İller	İşletme Durumu
Ham Petrol	53,358,000	Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Siirt, Şırnak, Şanlıurfa	İşletiliyor
Doğalgaz(m3)	20,000,000,000	Siirt	"
Fosfat	70,500,000	Mardin	"
Asfaltit	82,000,000	Şırnak	"
Bakır Cevheri	28,500,000	Siirt	İşletilmiyor
Kömür	57,300,000	Adıyaman, Diyarbakır	İşletiliyor
Çimento Hammaddeleri		Adıyaman, Diyarbakır, Mardin, Siirt, Şanlıurfa	
(Kireçtaşı)	840,000,000		
(Kil)	70,400,000		
(Marn)	43,500,000		
Kromit	60,000	Diyarbakır, Gaziantep, Siirt,	Kısmen İşletiliyor
Mermer	Bilinmiyor	Adıyaman, Gaziantep, Siirt, Diyarbakır, Mardin	Bilinmiyor
Tuğla-Kiremit Hammaddeleri	86,000,000	Adıyaman, Diyarbakır, Siirt, Şanlıurfa	Kısmen İşletiliyor
Kaplıca, İçmece	1-20 Litre/Saniye debi	Adıyaman, Diyarbakır, Mardin, Siirt	" "
Kaynak Tuzları	Bilinmiyor	Siirt	İşletiliyor
Barit	788,000	Siirt, Diyarbakır	İşletilmiyor
Hafif Yapı Malzemeleri(Pomza)	63,700,000	Şanlıurfa	"
Manganez	377,125	Adıyaman, Gaziantep	Kısmen İşletiliyor
Demir Cevheri	121,329,000	Adıyaman, Gaziantep	İşletilmiyor
Kireç Hammaddesi			
(Kireçtaşı)	48,000,000	Diyarbakır, Gaziantep	"
Çakmaktaşı	Bilinmiyor	Diyarbakır, Mardin	Kısmen İşletiliyor
Kurşun-Çinko cevheri	44,000	Diyarbakır, Siirt	İşletilmiyor
Dolomit	40,000,000	Gaziantep	"
Demirli Alüminyum (Boksit)	95,800,000	Gaziantep	"
Asfaltlı Kireçtaşı	Bilinmiyor	Gaziantep	"

Kaynak: MTA, Etibank, P.İ.Genel Müdürlüğü, 1992.

Bölge'de yeni maden aramalarına baz teşkil edecek, ümitvar jeolojik yapıların varlığı binmektedir. Aynı şekilde petrol yapıları da bu Bölge'de yer almaktadır. GAP Bölgesi'nde sistematik ve geniş kapsamlı maden arama yatırımları uygulandığı takdirde yeni ve önemli maden rezervleri bulunma ihtimalinin oldukça yüksek olduğu söylenebilir. Bölge'den geçen Toros genç kıvrımlarının oluşturduğu kuşak, maden bulunması açısından oldukça şanslıdır. GAP Bölgesi'nin sanayileşme hareketine en büyük katkınının, Bölge'nin maden kaynaklarından sağlanabileceği dikkate alınmalıdır. Bu kaynaklardan petrol, fosfat ve doğalgaz halen Türk ekonomisi açısından da büyük önem taşımaktadır. Bölge'de sürekli olarak üretimi yapılan madenler, petrol, doğalgaz, fosfat, asfaltit, kömür, kromit, kaynaktuzu ve çakmaktaşı'dır.

GAP Bölgesi maden satışları içinde en büyük hasılat ham petrolden gelmektedir. Petrol üreten Diyarbakır ve Siirt illeri maden satışlarında en büyük paya sahiptir. Maden satışları içinde petrolün payı yaklaşık %95 civarındadır.

Türkiye'nin bugüne kadar tesbit edilen üretilebilir ham petrol rezervi yaklaşık 130 milyon tondur. Bu rezervin 76,5 milyon tonu 1990 yılı sonuna kadar üretilmiştir. Geriye kalan üretilebilir petrol rezervimiz 53,5 milyon ton'dur.

Bilinen petrol rezervlerinin %57'si TPAO tarafından keşfedilmiştir. Kalan üretilebilir rezervlerin ise %75'i TPAO'ya ait sahalarda bulunmaktadır.

Türkiye'nin bugüne kadar tesbit edilen üretilebilir doğalgaz rezervi 21,5 milyar m³'dür. Bu rezervin 1,5 milyar m³'ü 1990 yılı sonuna kadar tüketilmiş, geriye 20 milyar m³ üretilebilir doğalgaz rezervi kalmıştır. GAP Bölgesi'nin mevcut üretilebilir doğalgaz rezervi 2,090 milyar m³'dür.

Bilinen doğalgaz rezervlerinin %94'ü TPAO tarafından keşfedilmiştir. Kalan üretilebilir doğalgaz rezervlerinin % 93'ünde TPAO'na ait sahalarda bulunmaktadır.

Türkiye'nin üretilebilir petrol rezervlerinin tamamı GAP Bölgesi'nde bulunmaktadır. Türkiye'nin üretilebilir doğalgaz rezervlerinin ise %10,5'i GAP Bölgesi'nde yer almaktadır.

GAP Bölgesi maden satışlarının Türkiye maden satışları içindeki payı ortalama %20 olup, oldukça yüksektir. Petrol üretiminde son yıllarda artış sağlandığından, bu oranın giderek artacağı şimdiden söylenebilir.

GAP Bölge'sinde 1991-1996 döneminde ve daha uzun vadede uygulanabilecek madencilik projeleri daima petrol ağırlıklı olacaktır. Petrol ve doğalgaz projelerinin yatırım tutarının, projeler toplamı içindeki payı yıllara göre şöyledir.

Yıllar	1991	1992	1993	1994	1995	1996
%	99.75	99.61	95.40	93.87	93.90	96.99

Kaynak: MTA 1992

Bölge'de madencilik yönünden bir dizi proje yürütülmektedir. Petrol ve doğalgaz projelerinden başka Siirt Madenköy Bakır projesi ve Türkiye'nin bilinen fosfat rezervleri içinde çok önemli bir yer tutan Mardin-Mazıdağı fosfat yataklarını işletmeyi amaçlayan GAP Bölge'si gübre kompleksi Bölge'nin ekonomik kalkınmasını etkileyecek projelerdir.

Türkiye'de Mazıdağı fosfat rezervlerinin dışında önemli sayılabilecek diğer fosfat oluşumları, Adıyaman-Besni'de, Şanlıurfa Bozova'da ve Adıyaman-Çelikhane-Bulam mevkiinde tesbit edilmiştir. Bu kaynakların işletilmesi günümüz koşullarında ekonomik görülmemektedir.

Bugünkü koşullara göre işletilebilir fosfat rezervlerinin tamamı Mardin-Mazıdağı'nda yani GAP Bölgesi'nde bulunmaktadır. GAP Bölgesi'nin uzun vadeli gübre ihtiyacı gözönünde tutularak önce Etibank daha sonra ise TÜGSAŞ'a verilen GAP Gübre Fabrikaları Kompleksi Etüd-Proje çalışmaları tamamlanmış olup, yatırım çalışmaları yapılmaktadır.

Bölge'nin gelecekte ümit vadeden diğer yatırım konularını da mermer-çimento, tuğla-kiremit, kireç, hafif yapı elemanları hammaddeleri teşkil edecektir. Bölgede önemli bir yapılaşma hareketi başlaması öngörüldüğünden, sözkonusu yapı malzemesi hammaddelerine talep hızla artacak, ayrıca ihracat imkanı da ortaya çıkabilecektir. Bölge'nin kaplıca, içmece ve madensuyu kaynakları da, iç ve dış turizm açısından önemli bir potansiyel oluşturmaktadır.

Bu kaynaklara dayalı olarak uygulanabilecek projeleri teşvik etmek için, öncelikle bölgenin bu hammaddeler itibarıyla çalışmalarının tatminkar bir şekilde yapılması gerekmektedir.

4.3. İmalat Sanayi

GAP'ın uygulanmaya başlamasından sonra, imalat sanayiinde önemli gelişmeler meydana gelmiştir. DİE'nin en son 1985'de yapmış olduğu genel sanayi ve işyerleri sayımından elde edilen bilgilere göre 11,135 işyerinin %95'inde, 5'den az kişi çalışmaktadır. Özel sektöre ait bu işyerlerinde daha çok gıda, içki ve tütün sanayi, dokuma, giyim eşyası ve deri sanayi, orman ürünleri ve mobilya sanayi metal eşya-makina ve teçhizat, ulaşım aracı, ilmi ve mesleki ölçme aletleri sanayii sektörlerinde faaliyetlerini sürdürmektedirler. 243 tane imalat kuruluşu, 10 veya daha çok işçi istihdam eden büyük işletmelerden oluşmaktadır.

Türkiye'deki imalat sanayine ait işyeri sayısının 1980-85 dönemi için, ortalama olarak %2'si GAP Bölgesi'nde bulunmaktadır. Bu oran devlet sektöründe %6.24, özel sektörde ise %1.82'dir. Bölge'de devlet sektörüne ait işyerlerinin 1980 yılından itibaren giderek arttığı, buna karşılık özel sektöre ait işyerlerinin ise hemen hemen aynı oranda kaldığı dikkati çekmektedir.

Bölge'nin ülke genelinde küçük işletmeler toplamındaki payı 1980'de %7.1'den 1985'de %6.0'a düşmüştür. Büyük kuruluşların toplamındaki payı ise aynı dönemde %1.8'den %2.0'a yükselmiştir.

Tüm imalat kuruluşlarının %50'si, büyük işletmelerin %81'i Gaziantep'de bulunmaktadır. Diyarbakır ve Şanlıurfa %13'lük paylarıyla Gaziantep'i izlemektedir. Geri kalan imalat işletmelerin %8'lik payı Mardin'de, %7'si Adıyaman'da ve %5'i ise Siirt'te bulunmaktadır.

GAP Bölgesi'nde bulunan küçük işletmelerin, 1985 yılı verilerine göre %19'u Gıda ve içki, %32'si Tekstil-giyecek, %21'i Metal eşya sanayi, %15'i Ağaç ürünleri, %5'i kimya sanayilerinde faaliyet göstermektedir.

4.3.1. İstihdam

1985 yılı DİE Nüfusun Sosyal ve Ekonomik karakteristiklerine dayanılarak elde edilen verilere göre, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde imalat sanayi kesiminde 76437 kişi çalışmaktadır. Bu sayı Bölge'deki toplam işgücünün %5'ini oluşturmakta, bu oran sektörün ülke çapındaki %16'luk oranından oldukça düşük seviyededir.

Bölge'de toplam yıllık istihdam artış oranı, katma değer artış oranına paralel olarak 1985 yılında %19.0 ile en yüksek değerine ulaşmıştır. Bu oran, aynı yıl Türkiye'de meydana gelen istihdam artışının üstünde ve yaklaşık 4.7 katı kadardır. Aynı şekilde 1984 yılında, Bölge'deki

yıllık istihdam artış oranı, Türkiye yıllık istihdam artış oranının altında kalarak; bölge yıllık istihdam artışında %13.9'luk bir daralma meydana gelmiştir.

İl bazında ele alındığında; en yüksek yıllık istihdam artışı 1985 yılında %55 ile Mardin ilinde meydana gelmiştir. Bu oran aynı yılda, GAP toplamının 3.7, Türkiye toplamının ise 14 katına eşittir. Buna karşılık en düşük istihdam artışı 1984 yılında - %175 ile Siirt ilinde meydana gelmiştir. 1980'den sonra istihdam artış oranı Türkiye için oldukça istikrarlı ve yıllık ortalama olarak %3 artarken, GAP bölgesinde söz konusu bu oranın oldukça istikrarsız olduğu ve hatta bazı yıllarda negatif olduğu dikkati çekmektedir.

Sektör bazında incelendiğinde; 1983 yılına kadar GAP Bölgesi toplam çalışanlarının, devlet-özel sektör payları yaklaşık %50 olurken, 1983 yılından itibaren hızla devlet sektörünün payının azaldığı görülmektedir. Bu oran nihayet 1988 yılında, devlet sektörü için %34 özel sektör için %66 olmuştur. Halbuki Türkiye toplamı için, çalışanların yıllık ortalama olarak %95'inden fazlasının özel sektörde istihdam edilmiş olduğu dikkati çekmektedir.

Adıyaman, Diyarbakır ve Siirt illerinde çalışanların, 1980-88 döneminde ortalama olarak %90'nı devlet sektöründe; Gaziantep ve Mardin illerinde çalışanların, yine aynı dönemde ortalama olarak %90'nı ise özel sektörde istihdam edilmiş oldukları görülmektedir. Bunun yanısıra Şanlıurfa'da ise, devlet ve özel sektörde, yaklaşık olarak aynı oranda kişi istihdam edilmiştir. 1985 yılı verilerine göre Bölge'deki büyük imalat sanayindeki toplam istihdamın %60'ı Gaziantep, %16'sı Diyarbakır, %10'u Adıyaman, %54'ü Şanlıurfa illerinde yoğunlaşmıştır. Aynı yıl küçük imalat sanayindeki toplam istihdamın %55'i Gaziantep, %30'u Diyarbakır, %14'ü Şanlıurfa illerinde gerçekleşmiştir.

Sanayi gruplarına göre, en yüksek istihdam oranı 1985 yılında %43 ile dokuma, giyim eşyası ve deri sanayi sektöründe olup, Türkiye de aynı sektördeki bu oran %27.45'dir. Daha sonra %26.9 ile gıda, içki ve tütün sanayi sektörü ve %13 ile taş ve toprağa dayalı sanayi sektörü ve %7.8 kimya sanayi, petrol, kömür, kauçuk ve plastik mamülleri gelmektedir.

Orman ürünleri ve mobilya sanayi sektörü, kağıt ve basım sanayi sektörü ve metal ana sanayi sektöründe çalışanların tamamı devlete ait işyerlerinde çalıştıkları dikkati çekmektedir.

Bölge'de hedef yıl olarak belirlenen 2005 yıllarında sanayi yapılmalarının, Bölge'nin omurgasını teşkil eden akslar boyunca ve sulama alanlarında kalan ve yakın

çevresindeki yerleşmelerde olacağı, toplam imalat sanayi istihdamının %57.87'sinin 300,000 ve üstü nüfusa sahip olan 3 kentte (Diyarbakır, Gaziantep ve Şanlıurfa) yoğunlaşacağı beklenmektedir. 100-300 bin nüfus grubunda yer alan ve Siirt ve Kilis dışında hepsi sulama alanlarında kalan kentlerdeki imalat sanayi işgücü oranı %20 olarak tahmin edilmekte, 100,000 ve üstü nüfusa sahip kentlerde, bölge imalat sanayi işgücünün %77.24'ünün istihdam edilmesi planlanmaktadır. Bölge'de 20-100 bin nüfus grubunun imalat sanayi içindeki payı %19.04, 20,000 ve daha küçük yerleşmelerinin ise sadece %2.7'dir. 100,000 ve üstü nüfusa sahip 14 kent merkezinde organize imalatın gelişeceğini ve bu nedenle bu yerleşmelerde "Organize Sanayi Bölgesi" veya "Küçük Sanayi Siteleri" gibi örgün fiziki düzenlemelere gidilmesi planlanmaktadır.

4.3.2. Katma Değer

Bölge'deki imalat sanayinin Türkiye'de yaratılan katma değer, 1980-1988 döneminde sekiz yıllık ortalama olarak %1.52'sini GAP Bölgesi'nde yaratılan katma değer oluşturmaktadır. Bu oran devlet sektöründe %2.05 özel sektörde %0.91 olmuştur. Bu dönem içerisinde en yüksek oran %1.78 ile 1986 yılında gerçekleşmiştir.

GAP Bölgesinde yaratılan toplam katma değer yıllık artış oranı, 1980-1985 döneminde %15.5 olmuştur. Bu oran, aynı yıl Türkiye toplam katma değer yıllık artış oranının iki katıdır. 1985 yılından itibaren genel bir düşme eğilimine girerek nihayet 1988 yılında Türkiye toplam imalat sanayi büyümesinin altında kalmış, yıllık katmadeğer artışı, 1985-1988 döneminde %10.5'e düşmüştür. bu dönemde, Türkiye yıllık artış oranı %13.8 olmuştur.

İl bazında ele alındığında; GAP toplamına paralel olarak, genelde 1985 yılında en yüksek büyüme hızına ulaşılmıştır. Ancak, Gaziantep'de 1987, Şanlıurfa'da 1988 yılları en yüksek büyüme hızı gösteren yıllar olmuştur. 1985 yılında GAP toplamında yaratılan katma değer %36'sı Gaziantep, %35.5'i Siirt, %19.4 Diyarbakır, %5.3'ü Adıyaman, %3.5'i Mardin ve %1.7'si Şanlıurfa'da gerçekleşmiştir.

Adıyaman, Diyarbakır, Siirt ve Şanlıurfa'da yaratılan katma değer en büyük kısmına devlet sektörünün hakim oluşu ve bu oranların yıllık ortalama olarak sırasıyla; %99.5, %91, %94 ve %52.53 olduğu; aksine Gaziantep ve Mardin illerinde özel sektörün hakim oluşu ve bu oranın yıllık ortalama olarak sırasıyla %70 ve %91.55 olduğu dikkati çekmektedir. Bu orana GAP Bölgesi toplamı olarak bakıldığında; yaratılan katmadeğerin yıllık ortalama olarak %59.4'ü devlet sektörüne ve %40.6'sının da özel sektöre ait olduğu anlaşılmaktadır.

Sanayi grupları itibarı ile ele alındığında; Bölge'de yaratılan katma değerın %98'i, gıda, içki ve tütün sanayi, dokuma ve deri sanayi, kimya, petrol, kömür, kauçuk ve plastik sanayi ve taş-toprak sanayi sektöründen meydana gelmektedir. Gıda, içki ve tütün sanayi sektörü, Türkiye'de aynı sektörün yarattığı toplam katma değerın %2.28'ine sahiptir. Aynı şekilde Dokuma ve deri sanayi sektörü %3,44, orman ürünleri ve mobilya sanayi %0,41, kağıt, kağıt ürünleri ve basımı %0,13, kimya, petrol, kömür, kauçuk ve plastik ürünleri sanayi %1,09, taş ve toprağa dayalı sanayi sektörü %2,81, metal ve ana sanayi sektörü %0,02 ve metaleşya-makina ve teçhizat, ulaşım aracı, ilmi ve mesleki ödeme aletleri sanayi %0,13'üne sahiptir. Orman ürünleri ve mobilya sanayi, kağıt, kağıt ürünleri ve basım tamamı özel sektöre aittir. Buna karşılık devlet sektörünün daha çok gıda, içki ve tütün sanayi, kimya-petrol, kömür, kauçuk ve plastik ürünleri sanayi, taş ve toprağa dayalı sanayi, metaleşya-makina ve teçhizat, ulaşım aracı, ilmi ve mesleki ölçme aletleri sanayi sektörlerinde faaliyet yaptığını anlaşılmaktadır.

4.3.3. Verimlilik

İmalat sanayiinde çalışan kişi başına yaratılan katma değer verimlilik ölçüsü olarak kabul edilmektedir. 1988 yılında Batman haricindeki tüm illerin verimliliği, yaklaşık 20 milyon/kişi değerine ulaşmıştır. Batman'da ise rafineri nedeniyle verimlilik, daha yüksektir. Bölge'de verimlilik düzeyi Türkiye genelinin altında bulunmaktadır. Bölge'de girdi/çıktı oranlarının en yüksek olduğu faaliyet kolları, Gıda, İçki ve Tütün ile Taş ve Toprağa dayalı sanayi kollarıdır.

4.3.4. Teknolojik Düzey ve Yatırımlar

İmalat sanayiinde, sabit sermayeye yıl içinde yapılan yatırımlar ve trendleri dikkate alındığında, Türkiye genelinde bir azalma görülmesine karşılık, Bölge'de bir artış gözlenmektedir. Ancak, imalat sanayi için alınan teşvik belgeleri yatırım tutarlarının çok az bir bölümünün gerçekleştiği görülmektedir.

4.3.5. Kapasite Kullanım Oranları

GAP Bölgesi imalat sanayiinde kapasite kullanım oranları %60 ile %87 arasında değişmektedir. Sanayiler arasında taş ve toprağa dayalı sanayiler %87'lik oran ile en yüksek kapasite kullanımına sahiptir. Gıda, içki ve tütün sanayi ile dokuma, giyim ve deri sanayii %76.2'lik; kağıt ve kağıt ürünleri sanayi %78.4'lük; orman ürünleri ve mobilya sanayii ise %74.5'lik kapasite kullanım oranı ile faaliyetlerini sürdürmektedir.

4.4. Hizmetler

GAP Bölgesi'nde hizmetler sektörü plan dönemi sonunda tarım sektöründen sonra en büyük iş gücü yığılmasını gösterecektir. Toplam kentsel istihdam içinde ise en büyük sektör durumundadır. Bu faaliyet dalında 1985 yılında 195,844 kişi istihdam edilmekte iken, 2005 yılı için öngörülen değer 795,317 dir.

4.4.1. Ulaşım

GAP'ın tam gelişmeye ulaşması ile, Bölge nüfusunun dağılımında önemli bir değişim meydana gelecek ve bazı kentsel merkezler daha hızlı bir şekilde büyüyeceklerdir. Ana su kaynakları projeleri devreye girdikçe, kır-kent arası nüfus hareketleri artacak, Bölge ekonomisinin gelişimine paralel olarak, yolcu ve yük trafiğinde önemli artışlar olacaktır.

GAP Bölgesi ulaşım ağı, Türkiye ulaşım ağı içerisinde yaklaşık %9'luk bir paya sahiptir. Bölgenin ulaşım altyapı çalışmaları hızlı bir şekilde devam etmektedir.

Karayolları

GAP Bölgesi'ndeki karayolu ağı 5.192 km Devlet ve il yolu ile 28.173 km köy yolundan oluşan 33.365 km karayolu ihtiva eder. Bu, Türkiye'deki 367.758 km toplam yol uzunluğunun yaklaşık %9'una tekabül etmektedir. Bölge'nin devlet ve il yolları içindeki payı %7.7 iken, köy yollarındaki payının %10.2 gibi daha yüksek bir oranda olması, Bölge'deki dağınık yerleşme şekliyle kaynaklanmaktadır.

Batıda Bölge dışında E-5 Karayolu'na bağlanan E-24 Karayolu Gaziantep, Şanlıurfa, Kızıltepe ve Silopi'den geçerek, Habur sınır kapısına ulaşır. Ülke'nin Ortadoğu Ülkeleri'ne yapılan ihracatının önemli bir bölümü bu yolla yapılır.

Gaziantep-Silopi koridoru, Ortadoğu ticaret ve transit trafiğinin en büyük bölümünü taşımaktadır. Bu koridordaki trafik yükünün çoğunluğunu kamyonlar oluşturur. İkinci en ağır ulaşım talebi Şanlıurfa-Diyarbakır-Silvan karayolundadır. Bu yol esas olarak yurtdışı trafiğini taşımaktadır.

Büyük kent merkezleri arasındaki illerarası yol şebekesi çoğunluğu stabilize tabanlı, tek şeritli asfalt yollardan oluşmaktadır. Gaziantep-Kilis, Gaziantep-Yavuzeli-Araban-Besni, Diyarbakır-Bismil, Gercüş-Midyat-Ömerli, Mardin-Cizre, Şanlıurfa-Aşkale ve Viranşehir-Ceylanpınar arasındaki yolları, ikinci sınıf asfalt kaplı, stabilize

tabanlı yollardır. Öteki ilçe merkezlerini birbirine üçüncü sınıf yollardan oluşan bir şebeke bağlar.

Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından başlatılmış olan çalışmalar sonucunda GAP Bölgesi'ndeki köylerin birçoğu, il ve ilçe merkezleriyle karayolu bağlantısına kavuşmuştur. Dağlık alanlardaki köy ve mezraya giren, ya da köyün veya mezranın çevresini dolaşan bağlantılarla karayoluna ulaşmaktadır.

GAP Bölgesi'nde 8.806 adet kırsal yerleşim yeri bulunmakta, bunların %98'i devlet ve il yolları sistemine bağlıdır. Kırsal alandaki ulaşım ağının devlet yollarına uzaklığı 28.173 km'dir. Bu yol ağının 779 km'si asfalt, 14.332 km'si stabilize, 9.491 km'si tesviyeli , 3.571 km'si hamyoldur.

Bölge'de kırsal alan ulaşımında daha kaliteli ve daha yüksek standartta yol yapımı için gerekli stabilize malzeme imkanları sınırlı bulunmaktadır. Nakliye mesafelerinin uzunluğu ve pahalılığı gözönüne alınarak büyük çoğunluğunu sulama alanlarındaki ovaların oluşturduğu bazı Bölge'lerde konkasörle kırmataş yapımına ağırlık verilerek, özellikle bu ovalarda yol standardı iyileştirilmektedir.

Demiryolları

GAP Bölgesi'nde iki ana TCDD demiryolu hattı vardır. Birincisi, Bölge'nin güney sınırı boyunca doğu-batı doğrultusunda ilerleyerek Türkiye'yi doğu Suriye ve Kuzeybatı Irak'a bağlar. Diğer hat ise Malatya'yı Diyarbakır'a ve Siirt'in Kurtalan ilçesine bağlar. Bazı tali hatlarda dahil olmak üzere, Bölge'deki toplam demiryolu uzunluğu 805 km'dir. Bölge içinde bütün hizmetler tek hatlı demiryollarıyla görülmektedir.

Büyük kentlerden yalnızca Gaziantep, Diyarbakır ve Batman demiryolundan doğrudan yararlanabilmektedir. Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Adıyaman kentleri demiryolu hattından 10-50 km uzaktadır.

Havayolları

GAP Bölgesi içinde ve bitişiğinde Bölge'ye ticari amaçlı hizmet verebilecek sekiz havaalanı vardır. Bunlar Adana, Diyarbakır, Elazığ, Gaziantep, Malatya, Siirt, Şanlıurfa ve Batman havaalanlarıdır. Şanlıurfa ve Elazığ dışındaki bütün havaalanları DC-9 ve B-727 uçaklar tarafından kullanılabilir. Adana'nın kapasitesi B-727 ve A-320'ye de elverişli olup günde birden fazla ticari amaçla tarifeli uçuş yapılan tek havaalanıdır. Batman her türlü uçuşa hizmet verebilecek kapasitede askeri bir havalanıdır. Bu

havaalanının sivil amaçlar için kullanıma açılması düşünülmektedir. Bölge içi havayolu hizmeti yoktur.

Boru Hatları

Türkiye'nin belirlenmiş petrol rezervleri sadece bu Bölge'de bulunmaktadır. Batman'da çeşitli kuyubaşları ve yerel toplama noktaları arasında küçük hacimli boru hatları döşenmiştir. Ham ve Rafine Petrol ürünlerinin iller arası nakliyesi tankerlerle yapılmaktadır. Türkiye'nin doğu ve güneyinden İskenderun Körfezindeki terminallere ulaşan iki boru hattı uluslararası petrol taşımacılığında kullanılmak üzere tesis edilmiştir.

Limanlar

Bölge'nin hemen dışında, Mersin ve İskenderun'da, bölgeler arası ve uluslararası taşımacılıkta kullanılabilecek iki liman vardır. Bu limanlar şu anda önemli gecikmelere veya gereksiz derecede yüksek elleçleme masraflarına neden olmaksızın iyi çalışmaktadırlar. Bu limanlarda işlem gören kargo tonajları son yıllarda fazla artmakta olup, toplam ülke gemi taşımacılığındaki nisbi önemi azalmaktadır.

Plan dönemi sonunda bu sektörde 120,352 kişinin istihdamı beklenmektedir. 1985-2005 döneminde beklenen mutlak artış 82,570 iş gücü olup, %215 oranına çıkacağı beklenmektedir. 1985 yılında Bölge toplam iş gücünün %2'sini oluşturan bu sektörün 2005 yılı payı %3 olacaktır.

4.4.2. Haberleşme

Telekomünikasyon altyapısı; kalitesi, ulusal ve uluslararası sistemlere uygunluğu ile gelişme sürecinin zorunlu ihtiyaçlarından birisidir. GAP Bölgesi'nin haberleşme alt yapısının geliştirilmesine yönelik ulusal politika, 1985 ile 1988 yılları arasında santral kapasitesinde gerçekleşen artışlarla kendisini göstermiştir.

GAP Bölgesi'ndeki tüm yerleşmelerin son nüfus sayımının ve 1991 yılı sonu kapasite değerlerine göre mevcut durumu, Türkiye geneli ile birlikte aşağıda göstermiştir.

GAP BÖLGESİNDEKİ MEVCUT TELEFON KAPASİTESİNİN DAĞILIMI (1990-1991)

İL ADI	1990 Yılı Nüfusu	1990 Yılı Telefon Kapasitesi	Yüz Kişiyeye Düşen Telefon Sayısı	1991 Yılı Telefon Mevcut Kapasite	Yüz Kişiyeye Düşen Telefon Sayısı
ADİYAMAN	513,131	20,004	3,90	27,976	5,45
BATMAN	344,699	16,000	4,64	19,450	5,64
DİYARBAKIR	1,094,996	52,939	4,83	68,768	6,28
GAZİANTEP	1,140,594	105,382	9,24	131,554	11,53
MARDİN	557,727	26,870	4,82	34,454	6,17
SİİRT	243,435	11,414	4,69	14,113	5,79
ŞANLIURFA	1,001,455	45,500	4,54	52,974	5,28
ŞIRNAK	262,006	66,200	2,53	9,899	3,77
GAP (Kırsal+Kent)	5,158,013	284,731	5,52	359,179	6,96
TÜRKİYE GENELİ	56,473,035	6,875,066	12,17	-	-

Kaynak: PTT Genel Müdürlüğü, 1992.

Tabloda görüleceği gibi GAP Bölgesi'nde 100 kişiye düşen telefon sayısı Türkiye geneline nazaran oldukça düşük bir seviyede bulunmaktadır. 1991 yılında Bölge'de 74,448 abonelik kapasite artışı sağlanarak 100 kişiye düşen telefon sayısı 6.5'e çıkarılmıştır.

Bölge'de haberleşme hizmetleri gelişen teknoloji sonucunda önemli gelişme göstermiştir. Bölge'de hemen hemen tüm köylerde telefon bağlantısı sağlanmıştır. Bu gelişmeler, Master Plan'ın GAP genelinde ve Şanlıurfa ili özelinde haberleşme ile ilgili öneri paketinin gerçekleştirilebilmesi için kısa vadeli atılımlardır. Şanlıurfa'nın, Bölge'nin kominikasyon merkezi olmasını sağlamak üzere gerekli altyapının en kısa zamanda oluşturulması için çalışmalar yapılmaktadır. PTT Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan yatırımlar programının gerçekleşmesi halinde GAP Bölgesi'nde 1997 yılına kadar yüz kişiye düşen telefon sayısı 16.6 olacaktır. Kırsal kesimdeki telefon yoğunluğu kentsel yerleşimlere nazaran daha düşük olduğu dikkate alındığında, kentsel yerleşimlerde bu oran biraz daha fazla olacaktır.

4.4.3. Eğitim

Kalkınma çalışmalarının başarıya ulaşması, herşeyden önce, ihtiyaç duyulan nitelik ve nicelikteki insan kaynağının istenilen zaman ve yerde bulunabilmesi ile mümkündür. GAP Bölgesi'nde hedeflenen kalkınma, ancak eğitim sistemi içerisinde yetiştirilen insan kaynağının zenginliğine ve kalitesine bağlıdır.

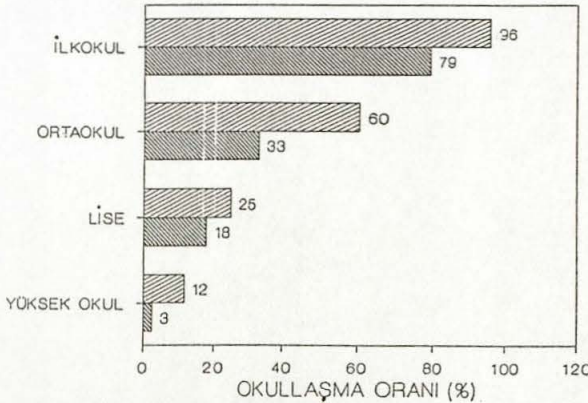
Bölge insanının ekonomik kalkınma ihtiyaçlarına ve toplumun isteklerine uygun nitelik ve nicelikte yetiştirilmesi hedeflenirken öncelikle bir durum tespiti yapılması gerekmektedir.

GAP Bölgesi'ndeki ilkökul çağında (7-11 yaş grubunda) okullaşma oranı %79.0' dır. Okullaşma oranı, kırsal kesimde kentlere göre daha düşüktür.

Türkiye genelinde 1990 öğretim yılında ortaöğretim kademesindeki okullaşma oranı %80'e ulaşmış iken bu oran GAP Bölgesi'nde %33.0 olmuştur. Yine 1990 öğretim yılında lise kademesindeki okullaşma oranı %25'e ulaşmış iken bu oran GAP Bölgesi'nde %18'de kalmıştır.

Yüksek öğretimde ise Türkiye genelinde okullaşma oranı %12, GAP Bölgesi'nde sadece %3'dür. Bölge'de mevcut Gaziantep ve Dicle Üniversitelerine ilaveten, Şanlıurfa'da Harran Üniversitesi Aralık 1992 itibariyle kurulmuştur. Üniversite dışındaki yüksek öğretim kurumları Gaziantep, Dicle ve İnönü Üniversitesi'ne bağlı olarak çalışmaktadır.

TÜRKİYE VE GAP OKULLAŞMA ORANLARI

1989 - 1990 kayıtlarına göre Bölge'de 10,800 öğrenci yükseköğretim kurumlarına devam etmektedir.

Harran Üniversitesi'nin, Bölge'de ihtiyaç duyulan nitelikli eleman temini ve bilimsel araştırma-geliştirme konularındaki boşluğu dolduracak bir kurum olarak hızla geliştirilmesi planlanmaktadır.

Bölge'nin kırsal yerleşim yerlerinin dağınıklığı ve küçüklüğü, buralara okul yaparak hizmet götürülmesini güçleştirmektedir. Bu nedenle, eğitimin niteliği ve etkinliği açısından Bölge'de yatılı bölge okullarının yaygınlaştırılması yararlı görülmektedir.

GAP BÖLGESİ'NDE 1991-92 ÖĞRETİM YILI İTİBARIYLA
MEVCUT YATILI İLKÖĞRETİM BÖLGE OKULLARININ DAĞILIMI

İli	Okulun Adı	Kapasitesi	Öğrenci Sayısı Toplam	1.Kademe	2.Kademe
ADIYAMAN	Çelikhan	520	573	342	231
	Kahta	520	538	203	335
	TOPLAM	1,040	1,111	545	566
BATMAN	Kozluk	820	731	491	240
	Gercüş	520	490	409	81
	Sason	520	595	256	339
	TOPLAM	1,860	1,816	1,156	660
DİYARBAKIR	Çermik	520	838	376	462
	Kulp	520	597	472	125
	Lice	520	515	225	290
	Silvan	860	838	446	392
	TOPLAM	2,420	2,788	1,519	1,269
MARDİN	Merkez-Gazi	900	1,060	396	664
	Mazıdağı	520	561	290	271
	Nusaybin	520	538	365	173
	TOPLAM	2,000	2,159	1,051	1,108
SİİRT	Merkez	520	694	325	362
	Eruh	520	476	276	200
	Şirvan	520	402	240	162
	TOPLAM	1,560	1,565	841	731
ŞIRNAK	Beytüşşebab	520	314	203	111
	Aydın				
	İdil	520	530	330	200
TOPLAM	1,040	844	533	311	
ŞANLIURFA	Merkez		616	257	359
	Akçakale		683	261	422
	Birecik		538	106	432
	Bozova		585	210	375
	Viranşehir		534	195	339
	Suruç		528	278	250
	Hilvan		548	324	224
TOPLAM		4,032	1,631	2,401	
GAZİANTEP	Kilis		563	128	435
	Nizip		643	23	620
	Oğuzeli		482	-	482
	Yavuzeli		544	-	544
TOPLAM		2,232	151	2,081	
GENEL TOPLAM			16,547	7,427	9,120

Kaynak: M.E.B., 1992.

GAP BÖLGESİ İLLER İTİBARIYLA SAĞLIK KURUMLARININ DAĞILIMI

Kurum Kodu	Sağlık Kuruluşunun Adı	GAP						TOPLAMI
		Adıyaman	Diyarbakır	Gaziantep	Mardin	Siirt	Şanlıurfa	
01	SAĞLIK EVİ							
	TOPLAM	223	389	405	258	447	340	2,062
	Mahalle	74	154	219	72	138	138	795
	Merkez	29	53	51	40	51	51	275
	Köy	120	182	135	146	258	151	992
02	SAĞLIK OCAĞI							
	TOPLAM	30	53	51	40	51	51	276
	Köy	24	37	35	33	34	39	202
	A1	2	6	13	3	4	3	31
	D1	4	10	3	4	13	9	43
03	AÇSAP MERKEZİ	1	2	3	1	1	2	10
04	VEREM SAVAŞ DİSPANSERİ	2	4	5	3	2	3	19
05	HASTANE (*)							
	TOPLAM	4	14	10	5	10	10	53
	Sağlık Merkezi	-	3	1	-	2	2	8
	Devlet Hastanesi	4	5	4	5	7	6	31
	Üniversite Hastanesi	-	1	-	-	-	-	1
	SSK Hastanesi	-	1	1	-	1	-	4
	Özel Hastane	-	1	3	-	-	-	4
	Doğumevi	-	1	-	-	-	-	2
	Diğer Hastaneler	-	2	1	-	-	-	3
06	DİSPANSERLER							
	TOPLAM	2	2	3	1	3	5	16
	SSK	1	2	2	1	1	3	10
	Milli Eğitim Bakanlığı	1	-	1	-	1	1	4
	Diğer Kamu Kur.	-	-	-	-	1	1	2
07	BÖLGE HIFZISSIHHA ENSTİTÜSÜ	-	1	-	-	-	-	1
08	HALK SAĞLIĞI LABORATUVARI	1	-	1	1	1	1	5
09	SAĞLIK DEN. MERKEZİ							
	Hudut	-	-	1	1	1	1	4
	Hava	-	-	-	-	-	-	-
10	SİTMA LABORATUVARI	1	1	1	1	1	1	6
11	SAĞLIK MESLEK LİSESİ	1	3	2	1	2	3	12
12	EĞİTİM MERKEZİ	-	1	1	1	-	-	3
13	DEPO VE TAMİRHANE	-	1	-	-	-	-	1
	ÖZEL POLİKLİNİK	-	10	4	2	3	3	22
	ÖZEL TAHLİL LAB.	-	-	-	-	-	-	-
	ÖZEL TEŞHİS MERKEZİ	-	-	-	-	-	-	-
	RADYOLOJİ LABORATUVARI	-	10	5	1	2	1	19
	DIŞ PROTEZ LABORATUVARI	-	-	-	-	-	-	-
	ECZANE	34	178	260	63	57	126	718
	ECZA DEPOSU	1	9	15	2	-	4	31

Kaynak: S.B., 1990.

(*) : M.S.B. hastaneleri hariç.

Bölge'de her onbin nüfusa düşen hastane yatağı sayısı 11.4'dür. Bu oran Türkiye için 21.4, kalkınma planlarında öngörülen hedef ise 26'dır. 1997 yılı sonunda 10,000 nüfusa 24 yatak hedefi ile ek yatak ihtiyacı Devlet Hastaneleri başlığı altında yatırım programına alınmış olmasına rağmen; Acil yardım ve travmatoloji, çocuk hastalıkları, ruh ve sinir hastalıkları, kardiyoloji, doğumevi, onkoloji, bulaşıcı tropikal hastalıklar, fizik tedavi ve rehabilitasyon konuları ile ilgili özel ihtisas hastaneleri kurulabileceği gibi, programa alınan Devlet Hastanelerinin bünyelerinde ilgili bölümler de oluşturulabilir.

Bölge'de hızlı nüfus artışı dikkate alınarak, Sağlık Bakanlığı'nca önerilen;

50,000 nüfusa 1 kent sağlık ocağı
 10,000 nüfusa 1 kır " "
 2,500 nüfusa 1 köy sağlık evi

standartları çerçevesinde toplam 200 sağlık evi, 102 sağlık ocağı, 7 AÇS-AP Merkezi ile Verem Savaş Dispanseri ve 2 Sağlık Meslek Lisesi yatırım programı kapsamına alınmıştır.

Şanlıurfa'da kurulması planlanan 600 yatak kapasiteli Uygulama ve Araştırma Hastanesi Harran Üniversitesi yatırım programı kapsamında gösterilmiştir.

Sağlık hizmetleri düzeyinin iyileştirilmesi için sağlık personelinin ülke düzeyinde dengeli ve yeterli dağılımı gerekir. Halbuki GAP Bölgesi'ndeki mevcut sağlık personelinin nicelik ve nitelik olarak yetersizliğinin yanısıra, Bölge için de dengesiz dağılımı da sözkosudur.

İller	1990		1997		1997	
	Sayı	Ölgen Yatak	Sayı	Ölgen Yatak	Sayı	Ölgen Yatak
Adıyaman	35	5.1	204	1.4	279	1.7
Diğer Ülkeler	453	5.7	318	3.2	483	4.3
Gaziantep	149	5.7	422	3.1	368	3.7
Hakkâri	26	12.4	214	2.1	218	2.0
Sirt	17	13.0	87	2.0	112	2.1
Şanlıurfa	76	5.2	759	2.7	107	2.1
Sivas	20	5.0	85	2.0	106	1.6
Trabzon	5	23.0	41	3.1	49	2.0
GAP	284	4.7	2,186	2.8	1,307	2.1
TÜRKİYE	24,515	4.9	45,029	2.7	31,003	2.9

GAP Bölgesindeki sağlık tesisleri ile sağlık personelinin illere göre dağılımı aşağıdaki tablolarda verilmektedir:

GAP BÖLGESİ İLLERİ İTİBARIYLA YATAKLI TEDAVİ KURUMLARININ VE YATAK KAPASİTELERİNİN DAĞILIMI

İller	TOPLAM			SAĞLIK BAKANLIĞI			DİĞER		
	Kurum	Yatak	10.000 Nüfusa Düşen Yatak Sayısı	Kurum	Yatak	Yatak % Payı	Kurum	Yatak	Yatak % Payı
Adıyaman	4	325	6.2	4	325	100.0	-	-	-
Diyarbakır	14	2.595	23.9	11	1.195	46.1	3	1.400	53.9
Gaziantep	10	1.328	10.8	6	895	67.4	4	433	32.6
Mardin	5	450	8.1	5	450	100.0	-	-	-
Siirt	3	255	10.4	3	255	100.0	-	-	-
Şanlıurfa	10	705	7.0	9	595	84.4	1	110	15.6
Batman	3	175	5.1	2	125	71.4	1	50	28.6
Şırnak	4	155	5.5	4	155	100.0	-	-	-
GAP	53	5.988	11.4	44	4.015	67.0	9	1.973	33.0
TÜRKİYE	844	121.785	21.4	580	69.578	57.1	264	52.207	42.9

Kaynak: S.B/DPT/TÜSTAŞ - 1990

Not: 1) Milli Savunma Bakanlığına Ait Hastane ve Yatak Sayılarını Kapsamaz.

2) Yatak Yüzde Payı, Satır Toplamları Üzerinden Hesaplanmıştır

GAP BÖLGESİ İLLERİNE GÖRE SAĞLIK PERSONELİNE DÜŞEN HASTA YATAĞI DAĞILIMI

İller	UZMAN HEKİM		HEMŞİRE		EBE	
	Sayı	1 Hekime Düşen Yatak	Sayı	1 Hemşireye Düşen Yatak	Sayı	1 Ebe'ye Düşen Yatak
Adıyaman	35	9.3	234	1.4	270	1.2
Diyarbakır	455	5.7	818	3.2	465	7.2
Gaziantep	249	5.3	422	3.1	359	3.7
Mardin	28	16.0	210	2.1	218	2.0
Siirt	17	15.0	87	2.9	112	2.3
Şanlıurfa	76	9.2	260	2.7	297	2.4
Batman	30	5.8	86	2.0	106	1.6
Şırnak	6	25.8	49	3.2	60	2.6
GAP	896	6.7	2.166	2.8	1.887	3.2
TÜRKİYE	24.915	4.9	45.000	2.7	31.000	3.9

Kaynak: S.B/DPT - 1990

Not : 1) Milli Savunma Bakanlığı Kurumları Hariç.

Sağlık personeli, nüfus sayısına ilişkin göstergelerin GAP ve Türkiye karşılaştırılması aşağıda gösterilmektedir.

	GAP	TÜRKİYE
10,000 nüfusa düşen uzman hekim	1.7	4.4
10,000 " " pratisyen hekim	2.6	4.2
10,000 " " hemşire	4.1	7.8
10,000 " " ebe	3.6	5.4

Kaynak: S.B. 1991 GAP Sağlık Sektörü Uygulama Planı

GAP Bölgesi için öngörülen sağlık politikalarının başarıya ulaşması, sektörel gelişmelerin ve fiziki planlamaların gerçekleştirilmesi, ancak sağlıklı bir ortamda ve yapılaşma içinde, hedefler doğrultusunda eğitilmiş insan varlığı ile mümkün görülmektedir.

Sosyal hizmetlerin, sağlık hizmetleri dahil, devlet tarafından ülke çapında eşit olarak sağlanması esastır. GAP Master Planı'nın bulguları, Bölge'deki sağlık hizmetleri düzeyinin genellikle ülke ortalamasının altında olduğunu göstermektedir.

Bölge'de büyük oranda sağlık personeli açığı vardır. Sağlık hizmetlerinin istenilen düzeyde verilebilmesi için, ihtiyaç duyulan sağlık personelinin Bölge'de istihdamı şarttır. Bunun için, sağlık personeli ile ilgili ücret politikası, özlük hakları, lojman, sosyal tesis gibi ihtiyaçlar yeniden gözden geçirilmeli Sağlık Bakanlığı tarafından tamamlanan GAP Güneydoğu Anadolu Projesi Sağlık Sektörü Uygulama Planı Sonuçlarına göre gerekli önlemler alınmalıdır.

4.4.5. İnşaat

İnşaat sektörü, Bölge'nin sürükleyici ve lider konumundaki sektörlerden birisi olup, sosyal ve ekonomik kalkınmışlık ile gelişmelerin göstergesidir. Bu konuda Bölge'de sağlanan gelişmelere bakıldığında, yapı sayısında Türkiye geneline oranla nisbi bir azalma, inşaat alanı yüzölçümü ile daire sayısında ise artış olduğu görülmektedir. Bölge'de, konut sayısında Türkiye geneline göre meydana gelen artışa karşın, sinai yapıları oranlarında bir azalma söz konusudur.

GAP BÖLGESİNDE İNŞAAT YAPISI

	GAP'ın Türkiye İçindeki Yeri				
	1980	1985	1988	1990	1991
Toplam Yapı Sayısı	2,03	3,16	2,87	2,16	2,07
Toplam Yüzölçümü(m ²)	2,50	3,27	3,87	2,89	2,85
Toplam Değer (000 TL)	2,34	3,16	3,62	2,62	2,47
Toplam Dire Sayısı	2,14	3,14	3,74	2,72	2,58

KULLANIM AMAÇLARI VE YAPI SAYILARI (%)

	GAP'ın Türkiye İçindeki Yeri				
	1980	1985	1988	1990	1991
Ev	1,86	4,69	4,04	3,28	2,63
Apartman	1,90	1,96	1,90	1,25	1,53
Ticari Yapılar	2,61	4,21	3,97	2,95	3,09
Sinai Yapılar	9,19	8,77	7,35	4,55	4,71
Sıhhi ve Sosyal Yapılar	14,17	1,69	5,31	1,13	0,67
Kültürel Yapılar	-	-	4,65	5,75	0,97
Dini Yapılar	-	10,00	-	10,34	1,82
İdari Yapılar	3,40	0,90	1,89	6,92	1,18
Diğer Yapılar	1,39	2,82	3,28	3,84	4,42

Kaynak: D.İ.E., 1992.

Bu gelişmeler genel açıdan değerlendirildiğinde, Bölge'de inşa edilen bir dairenin m² olarak büyüklüğünün, Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu görülür. Bu olgu, bir taraftan özellikle nüfus yoğunluğunu vurgulamakta, diğer taraftan ise, geniş hacimlere olan talep eğilimini ortaya koymaktadır.

GAP illerinde toplam inşaat ruhsatnamesi alan yapıların büyük bölümü Gaziantep ilindedir. Diğer taraftan inşaat ruhsatı alan bina sayılarının Türkiye toplamı içindeki oranlarda son yıllarda düşme görülmektedir.

GAP illerinde yapı kullanma izin kayıtlarına göre yapı sayısı bakımından en büyük payı yine Gaziantep ili oluşturmaktadır. GAP Bölgesi'nde toplam yapı kullanma izni kağıdı olan yapı sayısının Türkiye toplamı içindeki oranı 1980'de %2,03, 1985 ve 1988'de yaklaşık %3'e yakın bir paya sahipken 1990'da %2,16'ya 1991'de %2,07'ye düşmüştür. GAP Bölgesi'nde inşaat sektöründe fazla bir gelişme yoktur.

4.4.6. Ticaret

GAP Bölgesi'nde önemli atılımlar beklenen diğer bir sektör olan ticaret sektörü istihdam açısından irdelendiğinde, genel olarak küçük esnaf niteliğinin ağır bastığı görülmektedir. Nitekim, işyeri başına düşen ücretli eleman sayısının en yüksek olduğu Gaziantep'te işyeri başına düşen ücretli işçi sayısı 0,24'tür. İstihdam açısından diğer bir önemli gösterge olan ücretli sayısının, toplam çalışanlar sayısına oranının en yüksek değer gösterdiği Gaziantep ve Diyarbakır'da bu rakam sırasıyla 0,24 ve 0,20 gibi, çok düşük düzeylerde seyretmektedir.

Sektörün Bölge'de yarattığı gayrisafi bölgesel hasıla değerlerine bakıldığında, en gelişmiş il olan Gaziantep'te bu rakamların 1975-86 döneminde kapasitenin altında bir artış gösterdiği görülmektedir. 1975-80 döneminde Adıyaman ve Gaziantep dışındaki tüm illerde, ticaret sektörü GSYİH değerleri, düşüş göstermiştir. 1980-86 döneminde ise tüm illerde GSYİH değerleri az yada çok artış göstermesine karşın, Şanlıurfa 1980 düzeyini ancak koruyabilmiştir. Ticaret sektörü ile diğer bilgiler değerlendirildiğinde ise özellikle Diyarbakır il merkezi ve Siverek ilçe merkezi olmak üzere tüm Bölge'de, bilgi ve sermaye birikimini tamamlamış ve sanayici olmaya hazır ticaret sektörü mensuplarının, sermaye ve birikimlerini, daha güvenli buldukları yerlere taşıdıkları görülmektedir. Proje hedef yılında 321,698 kişilik işgücü büyüklüğü beklenmektedir. Bu değer 1985 yılına göre %347 oranında artış anlamını taşımaktadır.

4.4.7. Bankacılık

GAP Bölgesi'ndeki mevduat miktarının Türkiye Mevduat toplamı içerisinde çok küçük bir paya sahip olduğu görülmektedir. GAP dışı illerin toplam %91'lik nüfus payına karşın, Türkiye'nin toplam mevduatının %98,40'lık bölümüne sahip bulunmaktadır.

GAP Bölgesi'nde ise %9'luk nüfus payına karşın ancak %1,51'lik ortalama bir mevduat payı tesbit edilmektedir. Bu tesbit çerçevesinde yapılacak değerlendirmeler, GAP Bölgesi'ndeki tasarruf ana parametlerini oluşturan istihdam üretim-ücret gelir vb. düzeyinin çok düşük olduğunu, diğer bir deyişle, bölgeler arasında GAP aleyhine belirgin bir dengesizliği ortaya koymaktadır.

GAP Bölgesi'ndeki mevduat toplam hacminin değerlendirilmesinde 1984-1989 yıllarında, Türkiye toplam mevduat hacmi içindeki yerinin çok düşük olduğu tesbit edilmekte ise de, GAP'taki mevduat artış hızında özellikle 1987 ve 1989 yıllarında, Türkiye ortalamalarının üstüne çıktığı görülmektedir.

Bölge'deki özellikle tarımsal kökenli mevduat yapısı, Bölge'nin iklim koşulları destekleme politikaları vb. nedenlerle yıllar itibariyle, inişli-çıkışlı bir gelişme göstermektedir.

GAP illeri bazında mevduat artış hızlarında Adıyaman belirgin bir artışla üst sırada yer almaktadır.

GAP Bölgesine verilen kredilerin (tarımsal, mesleki, turizm, balıkçılık vb.) Türkiye geneliyle mukayesesinde, GAP Mevduat yapısına benzer bir yapıyla karşılaşılmaktadır. GAP dışı illerin toplamına (%91 nüfus) tahsis edilen kredi miktarı %98,39 iken, GAP nüfusuna (%9) tahsis edilen kredi ise sadece %1,61'dir. Bu yapı esasında bölgeler arasındaki dengesizlikler açısından önemli bir göstergiyi vurgulamaktadır.

GAP Bölgesi'ne tahsis edilen krediden en büyük payı %55,59 ile Gaziantep almaktadır. En küçük pay ise %5,5 ile Adıyaman'ındır.

Yıllar itibariyle kredi tahsis hızında, GAP Bölgesi'nin Türkiye ile karşılaştırılmasında nisbi bir paralellik görülmekte olup, GAP Bölgesi'ndeki 1,60'lık bir tahsis artış hızına karşın, Türkiye için bu ortalama değer 1,64'dür.

4.4.8. Turizm

GAP illerinde turizmin "ön koşulları" olan kaynaklar, hem çok fazla sayıda, hem de dönemlere, türlere, kültürlere göre çok çeşitlenmiş olarak mevcuttur. Bu kaynaklar daha çok tarihsel nitelikli olup doğal kaynaklara dayalı turizmi yaratacak ulusal park, biyogenetik veya biyogferik koruma alanları, Bölge'de bulunmamaktadır. Toplumsal kültürel nitelikler de, daha çok dinsel amaçlı (öncelikle islam dini, ikincil olarak da Hıristiyan dini ile ilgili çok sayıda yer, yapı ve alandan oluşan) turizmin etrafında yoğunlaşmıştır.

Tur güzergahlarında GAP Bölgesi, genellikle Doğu Anadolu turlarına eklenmiş bir biçimde yer almakta, kısa veya uzun turlar Diyarbakır, Mardin, Ş.Urfa, Gaziantep ve Adıyaman illerindeki turistik yerlere ve konaklama tesislerine uğramaktadır. Bölge, tek başına bir organize tur güzergahı olarak kendini kabul ettirmekte güçlük çekmektedir. Bölge'de, turizmin gelişmesi için potansiyel mevcut olmakla birlikte, bu potansiyel yeterince değerlendirilmemiştir. Çoğu yerde fiziksel altyapı, özellikle ören yerlerine ve arkeolojik alanlara ulaşım çok zor, hatta imkansız olmakta, tesis nitelikleri ise tur turizmi standartlarının altında kalmaktadır. GAP illerine gelen yerli ve yabancı turist sayısında, 1980'li yıllar

içinde büyük bir artış gözlenmektedir. Yabancı turist sayısı bakımından en büyük artış, Adıyaman'da görülmektedir. Özellikle 1989 yılında, büyük bir sıçrama farkedilmektedir. Yabancı turistlerin ziyareti açısından en hızlı gelişme gösteren yerler, sırasıyla Adıyaman, Şanlıurfa ve Diyarbakır'dır. Yerli turist sayısı bakımından ise Gaziantep'in önemli olduğu görülmektedir. Mardin'deki yerli turist sayısı ise 1984'den sonra giderek azalmasına rağmen 1990 yılında tekrar yükselmiştir.

GAP İLLERİNE GELEN YERLİ VE YABANCI TURİSTLER

İLLER	1981		1987		1988		1989		1990		1991	
	YERLİ	YABANCI	YERLİ	YABANCI	YERLİ	YABANCI	YERLİ	YABANCI	YERLİ	YABANCI	YERLİ	YABANCI
Adıyaman	307	566	368	3,789	2,487	8,678	10,774	21,220	15,336	12,968	14,483	4,398
Batman	-	-	-	-	-	-	-	-	5,470	2,183	9,828	379
Diyarbakır	28,704	1,421	56,768	12,694	48,652	14,463	41,586	13,344	47,114	17,216	49,537	11,761
Gaziantep	8,982	492	33,557	10,028	31,053	7,695	25,560	7,424	23,504	5,477	20,324	1,479
Mardin	6,486	378	2,768	807	2,517	2,172	2,733	3,066	7,924	4,151	4,632	2,764
Siirt	1,152	12	4,550	269	4,611	217	3,616	136	4,383	139	3,884	69
Şanlıurfa	2,124	514	13,134	13,114	11,168	16,129	9,909	15,462	15,139	21,828	15,484	4,532
Şırnak	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3,209	727
ALT TOPLAM	47,755	3,383	111,145	40,701	99,688	49,354	94,178	60,652	118,870	63,962	121,381	26,109
GAP TOPLAM	51,138		151,846		146,042		154,830		182,832		147,490	

Kaynak: Turizm Bakanlığı, 1992.

GAP Bölgesi'nde konaklayan yabancıların geldikleri ülkelere bakıldığında, bazı ilginç sonuçlar görülmektedir. Ülkelerin başlıca dört gruba ayrılmasıyla belki biraz genel, ancak GAP açısından önemli sonuçlar elde edilmektedir. Birinci grubu, ABD, SSCB ve Kanada dahil batılı ülkeler, ikinci grubu İslam Ülkeleri, Üçüncü grubu, dünya turizmdeki potansiyelleriyle önem kazanan Japon ve Avustralyalı turistler, son grubu da bunların dışında kalan diğer ülkeler oluşturmaktadır.

GAP'ın tümü açısından, GAP Bölgesi'ndeki tesisler genellikle Turizm Bakanlığı belgeli olmadıklarından, istatistiklerde tam kontrollü olarak izlenememektedir. Bununla birlikte, eldeki verileri değerlendirerek turizm açısından bazı sonuçlara ulaşılabilmektedir.

Bölge'deki geceleme sayıları, konaklama tesislerinin varlığı ve niteliği ile yakından ilgilidir. Geceleme sayılarındaki artış da, tesis sayısına ve gelen turist sayısına paralel olarak artış göstermektedir. GAP illerinde turistlerin genellikle bir gece konakladıkları ve yollarına devam ettikleri görülmektedir.

Ülke çapında turizme verilen önem, genellikle Batı ve Güney kıyılarında ve İstanbul'da yoğunlaşmış olduğundan, Bölge, turizm yatırımlarından yeteri kadar pay alamamaktadır.

Bölge'de turizm sektörünün, istihdam açısından fazlaca ağırlığının olmadığı görülmektedir. 1985 yılında 3,104 olan işgücü sayısının, 2005 yılında 5,005 değerine ulaşacağı tahmin edilmektedir. GAP Master Planı dönemine beklenen mutlak değer artışı 1,901, oransal artış ise %61.2 olarak hesap edilmektedir.

Bölge'nin iyi potansiyeli, tüm kuruluşlara öncelik olarak ve ayrı ayrı olarak yukarıdaki gelişmelerden Bölge'nin tüm sektörleri etkilenmektedir. Özellikle tarım, turizm ve kurumsal arazi işbirlikleri gerçekleştirilmektedir.

Bölge'nin nispeten iyi kalkınmışlığı Doğu ve Güneydoğudan Alanya diğer yörelerine göre hızlandırmıştır. Bölge her doğu da ama Batı'da bir tür sosyal ve sosyal problemi varlığına sahiptir. Doğu ve Güneydoğu'daki gelişmişlik yörelerindeki insanlarla Batı ve Güney potansiyelini gözlemleyerek tek yönün, bu Bölge'nin geliştirilmesi olduğu, aynı zamanlarda iyice anlaşılmıştır.

Bölge'nin kalkınma, bölge iyi potansiyelini harekete geçirebilir. Bölge dışı potansiyelini görmeye, bilgi, teknoloji kabiliyeti gibi Bölge'ye ihtiyacı gerektirir. Bu bakımdan sadece Bölge'nin potansiyelini harekete geçirilmesini Odontik potansiyelidir kadar, ekonomisinin sahip olduğu Bölge dışı birikimlerinin de tek başına bir araç olarak kullanılması yeterli değildir. Başarılı bir kalkınma hamlesi için, Bölge iyi ve dışı tüm faktörlerle birlikte değerlendirilmelidir. Sorunla kalmaktadır.

Devlet, Alanya'nın sosyal ekonomide gelişmesinde biriciklerini eşitliklerinin değerlendirilmesi olarak artan bir önem vermektedir. GAP buharı aynı bir ifadedir. Bu, yalnızca adil bir kalkınma sürecinin temelidir değil, aynı zamanda, az gelişmiş bölgelerdeki kalkınma potansiyelilerinin harekete geçirilmesi, sosyal kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesi yönünde de önem taşımaktadır. Ekonomik büyüme ile bağlantılı olarak, sosyal hizmetlerin de iyileştirilmesi zorunludur. GAP sivil ve hidroelektrik projelerine yapılan yatırımları daha verimli kılmak için, ilgili diğer proje ve sektörlerle yapılacak olan yatırımları iyi planlamak ve koordinasyon sağlamak gerekmektedir. Bu çerçevede 1989 yılında tamamlanan Master Plan çalışması, makro ölçekte olmak üzere Bölge'nin tüm sektörleri itibarıyla kalkınma çerçevesini çizmiştir. GAP Bölge Kalkınma İdarisi Başkanlığı, bu makro çerçevede 2000'li yıllara hedef olarak, gelişmelerini sürdürmekte ve diğer kuruluşların gelişmelerini izlemeye çalışmaktadır.

5. PLANLANAN KALKINMA

Ülkemizde bugüne kadar uygulanmış ve uygulanmakta olan en büyük proje GAP'tır. Proje kapsamında sulama ve enerji amaçlı olmak üzere 13 adet proje paketi yer almaktadır. Bu projeler gerçekleştirildiğinde, ülkemizde halen devlet eliyle sulamaya açılmış araziye yakın miktarda arazinin daha sulamaya açılabilmesi öngörülmektedir. Diğer yandan, enerji üretimi bakımından da, bu proje kapsamında yer alan HES'lerden, mevcut üretimimizin %45'i kadar elektrik enerjisi elde edilebilecektir.

Bölge'nin bu potansiyeli, tüm kuruluşlara önemli görev ve sorumluluklar yüklemektedir. Gelişmelerden Bölge'nin tüm sektörleri etkilenecektir. Yapılacak işler, kurum ve kuruluşlar arası işbirliğini gerektirmektedir.

Bölge'nin nisbi geri kalmışlığı Doğu ve Güneydoğu'dan ülkenin diğer yörelerine göçü hızlandırmıştır. Göç hem doğu'da hem batı'da bir sürü ekonomik ve sosyal problemi birlikte getirmiştir. Doğu ve Güneydoğu'daki gelişmemiş yörelerdeki insanların Batı'ya göç etmesini önlemenin tek yolunun, bu Bölge'nin geliştirilmesi olduğu, son zamanlarda iyice anlaşılmıştır.

Bölgesel kalkınma, bölge içi potansiyelin harekete geçirilmesi, bölge dışı birikimlerin (sermaye, bilgi, teşebbüs kabiliyeti gibi) Bölge'ye ithalini gerektirir. Bu bakımdan sadece Bölgesel potansiyelin harekete geçirilmesine Odönük politikalar kadar, ekonominin sahip olduğu Bölge dışı birikimlerin de tek başına bir araç olarak kullanılması yetersiz kalacaktır. Başarılı bir kullanma hamlesi için, Bölge içi ve dışı tüm faktörlerin birlikte değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Devlet, ülkenin sosyo-ekonomik gelişmesinde bölgelerarası eşitsizliklerin giderilmesine giderek artan bir önem vermektedir. GAP bunun somut bir ifadesidir. Bu, yalnızca adil bir kalkınma arzusunun tatminine değil, aynı zamanda, az gelişmiş bölgelerdeki kalkınma potansiyellerinin harekete geçirilmesi, ulusal kalkınma hedeflerinin gerçekleşmesi yönünden de önem taşımaktadır. Ekonomik büyümeyle bağlantılı olarak, sosyal hizmetlerin de iyileştirilmesi zorunludur. GAP sulama ve hidroelektrik projelerine yapılan yatırımları daha verimli kılmak için; ilgili diğer proje ve sektörlerle yapılacak olan yatırımları iyi planlamak ve koordine etmek gerekmektedir. Bu çerçevede 1989 yılında tamamlanan Master Plan çalışması, makro ölçekte olmak üzere Bölge'nin tüm sektörler itibarıyla kalkınma çerçevesini çizmiştir. GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, bu makro çerçevede 2000'li yılları hedef alarak, çalışmalarını sürdürmekte ve diğer kuruluşların çalışmalarını koordine etmektedir.

Bu projelerden GAP İdaresi koordinatörlüğünde Sağlık Bakanlığı'nca yaptırılan "GAP Sağlık Sektörü Çalışması", Milli Eğitim Bakanlığı'nca yaptırılan "GAP Eğitim İstihdamı ve İşgücü planlaması etüdü çalışması" Turizm Bakanlığı'nca yaptırılan "GAP İlleri Turizm envanteri ve Turizmi Geliştirme planlaması" projeleri tamamlanmıştır.

5.1. Bölgesel Kalkınma Çerçevesi

GAP Bölgesi'nin kalkınması, ulusal sosyo-ekonomik kalkınma ve Hükümetin kaynak tahsis politikalarıyla uyumlu bir çerçeve içinde planlanmak ve değerlendirilmek durumundadır. Projeyi etkileyecek ülkesel makro çerçeve ile ilgili beklentiler kısaca şöyle özetlenebilir:

Şu anda mevcut olan kamu sektörü açığının, Hükümet'in yüksek enflasyon oranını kontrol altına alma politikasına uygun olarak azalacağı beklenmektedir. Son yıllardaki ekonomik büyüme, esas olarak kamu sektörü harcama artışından kaynaklanan talep büyümesinin yarattığı bir gelişme olduğu için, kamu sektörü sabit sermaye yatırımları büyüme hızının, yavaşlatılması gerekecektir.

Kamu sabit yatırımları büyümesinin, orta vadede, önemli ölçüde bastırılması ve ekonomik büyümenin de 1980-85 döneminde ulaşılan (yılda %4.8) ortalamasının altına düşürülmesi gerekli olacaktır. Daha uzun vadede, reel GSYİH tekrar daha yüksek bir büyüme hızına ulaşabilecek ve kamu sabit yatırımları da biraz daha hızlı büyüyecektir. Bölgesel planlama amaçları açısından ülke ekonomisinin ortalama büyüme hızı, 1985-2005 arasında yılda %5.4, kamu sabit sermaye yatırımlarının büyüme hızı ise yılda %4.0 olarak kabul edilmiştir.

GAP Bölgesi ekonomisinin daha yüksek hızla büyümesini temin eden kalkınma alternatifleri, daha fazla kamu yatırımı yapılmasını gerektirmektedir. Yalnızca öncelikli projelerin ayrıcalıklı bir biçimde uygulanması durumunda, toplam üretim seviyeleri daha düşük olsa bile, GAP için yapılacak kamu yatırımlarının verimliliği artmış olacaktır. Dolayısıyla, GAP bölgesi ekonomisinin hızlı büyümesi ile ülke çapında gerçekleştirilecek kamu yatırımlarında verimlilik sağlanması arasında, yapılacak seçim, birisinin diğerine tercih edilmesi durumunu yaratacaktır. Bu ise, bir politik tercih meselesidir.

Kamu kesimi, GAP Bölgesi'nde halen çok büyük boyutta yatırım yapmaktadır. Uzun dönemli yatırımlarla ilgili belirsizlikler de gözönüne alınırsa, öncelikli projelerle inşa halindeki projelerin hızlı bir şekilde tamamlanarak, önceliği olmayan projelerin bunun arkasından programlandığı aşamalı gelişme alternatifinin benimsenmesi tavsiye edilmektedir. Bu alternatifte, temel GAP

projelerinin uygulama süresi, daha uzun bir döneme yayılacak ve bu durumun aşağıdaki olumlu sonuçları olacaktır:

Öncelikle, GAP'a tahsis edilen kamu sektörü kaynakları-mali, beşeri ve diğer bölgelerin kaynak ihtiyaçları ile daha uyumlu olacaktır. Ayrıca, yatırım verimliliği yalnızca öncelikli projeler uygulamaya alınacağı için, daha yüksek olacaktır. İkincisi, tarla içi geliştirme faaliyetleri ile, sağlanan suyun fiilen sulamada kullanılması arasında, koordinasyon sağlanabilecektir. Diğer taraftan, yetersiz drenajdan doğabilecek tuzlanma ve taban suyu seviyesinin yükselmesi gibi sorunların en aza indirilmesi mümkün olacaktır.

Bunun dışında, gelecekte meydana gelecek teknolojik gelişmeler, daha sonraki aşamada uygulanacak projelere yansiyabilecektir. Özellikle, şu anda uygulanabilir gözükmeyen bazı sulama projelerinin, ileride uygulanabilir projelere dönüştürülmesiyle GAP yatırımlarının bir bütün olarak verimliliği daha da artmış olacaktır.

Benimsenen çerçeve uyarınca Bölge ekonomisinin yıllık büyü-mesi %6.8, Tarım sektörünün %4.0, sanayi sektörünün ise %9.1 oranında olacaktır. Bu dönem boyunca ortalama büyüme hızıdır. Başlangıçta ve 1990'ların ortalarına kadar büyüme %5.5 civarında olacak; 2005 yılında ise %12 dolayına ulaşacaktır.

GAP PROJELERİ
PROJE BEDELİ VE YILLIK FAYDALARI

(1992 yılı rayıcı)

(milyon TL)

SIRA NO	PROJE ADI	PROJE BEDELİ	Enerji Faydası	Sulama Faydası	Toplam Fayda
1	Karakaya Projesi	18150212	2647757	-	2674757
2	Aşağı Fırat Projesi	49448251	2512724	4005366	6518090
a	Atatürk Barajı ve HES	26223000	2496356	-	2496356
b	Urfa Tüneli ve HES	5178895	16368	-	16368
c	Sulamalar I.Merhale	4670241	-	891318	891318
d	Mardin-Ceylanpınar (C)	3744600	-	878430	878430
e	Mardin-Ceylanpınar (P)	3397000	-	742642	742642
f	Siverek Pompaj Sulaması	4804605	-	1088161	1088161
g	Bozova Pompaj Sulaması	1429910	-	404815	404815
3	Sınır Fırat Projesi	3092718	807714	-	807714
4	Suruç-Baziki Projesi	2481461	-	928065	928065
5	Adıyaman-Kahta Projesi	3487104	173502	491230	664732
6	Adıyaman-Göksu-Araban	3953634	13762	251304	265066
7	Gaziantep Projesi	2551678	-	462468	462468
8	Dicle-Kralkızı Projesi	8899543	33264	792661	825925
9	Batman Projesi	3317736	169750	163553	333303
10	Batman-Silvan Projesi	7356480	221131	1097896	1319027
11	Garzan Projesi	4171500	74329	238497	312826
12	İlisu Projesi	5405533	1116142	-	1116142
13	Cizre Projesi	5973685	312862	721744	1034606
	TOPLAM	118289535	8109937	9152784	17262721

NOT: 1- Proje bedelleri, inşa halinde olan projeler için uygulama programındaki tesis bedellerine etüt-porje-kontrollük ve kamulaştırma bedelleri eklenerek bulunmuştur.

2- Diğer projeler için mevcut raporlarındaki proje bedelleri fiyat endeksleri ile 1992 yılına getirilmiştir.

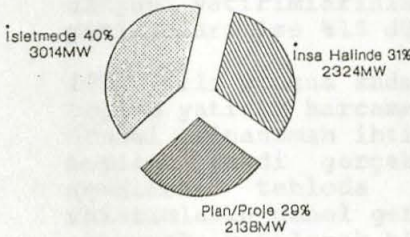
3- Enerji faydası, sulamaların tam gelişmesi durumu dikkate alınarak hesaplanmıştır.

6. GAP'A YAPILAN YATIRIMLAR VE ARA SONUÇLARI

Gerek GAP Master Planı ve gerekse Master Plan'ın tamamlanmasından buyana GAP'a yapılan yatırımların incelenmesi bundan sonra yapılacak çalışmaların planlanması ve yürütülmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Ekonomik ve sosyal hedeflere ulaşabilmek için Bölge ekonomisini kalkış'a götürecektir ön koşulların öncelikle hazırlanması ve bunların 6.Beş Yıllık Plan dönemi sonuna kadar mutlaka gerçekleştirilmesinin sağlanması gerekmektedir.

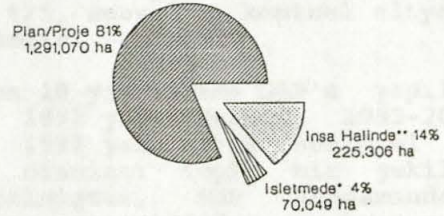
Sözü edilen bu ön koşulların başında; halen inşa halindeki barajlar, hidroelektrik enerji santralleri, sulama şebekeleri gibi temel projelerle, tarımsal yayım ve enformasyon hizmetlerinin etkinleştirilerek sürdürülmesi, sulama ile birlikte ortaya çıkacak yeni endüstriyel bitki tür ve çeşitleri için gerekli demostasyonların yapılması, beklenen ekonomik gelişme etkinliklerinin ilk görüleceği kentsel yerleşmeler ile bölgede mevcut büyük kentsel merkezlerin esasen yetersiz olan altyapı ve hizmet standartlarının hızla yükseltilmesi, haberleşme sisteminin geliştirilerek yaygınlaştırılması gelmektedir.

GAP HİDROELEKTRİK ENERJİ PROJELERİNİN HALİHAZIR DURUMLARI (Santral Kurulu Güçleri)

Aralık 1992 itibarıyla
Birecik HES dahil

GAP SULAMA PROJELERİNİN HALİHAZIR DURUMLARI (Sulama Alanları)

Aralık 1992 itibarıyla

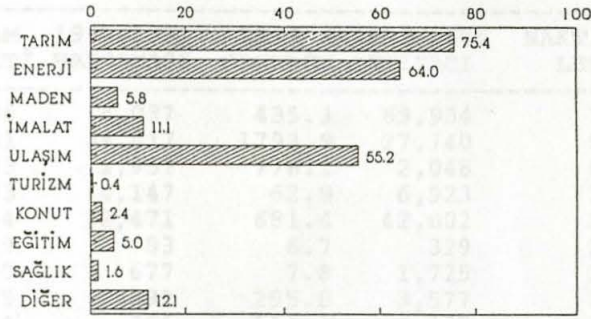
* Halk sulamaları hariç devletçe açılan

**Baraj,kanal veya kaneletli inşa halinde

GAP Bölgesel Kalkınma Projesi gelişme hedefleri için 1990-2005 yılları arasındaki dönemde, benimsenen senaryoya göre değişmekle beraber Bölge ekonomisinin yılda ortalama %7 düzeyinde bir hızla büyümesi gerekmektedir.

Bunu gerçekleştirebilmek için, kamu kesimi eliyle dönem boyunca yapılması gereken toplam yatırım tutarı, 1992 yılı fiyatlarıyla yaklaşık 233 trilyon TL mertebesindedir.

MASTER PLAN HEDEFLERINE GÖRE SEKTÖREL YATIRIM İHTİYAÇLARI

1992 Haziran fiyatlarıyla
Toplam Maliyet 232 trilyon 981 milyar TL

Başlıca yatırım kategorileri itibariyle bu meblağın yaklaşık yarısı, tarım ve enerji sektörleri kapsamında ağırlıklı olarak yer alan DSİ baraj inşaatları, hidroelektrik enerji üretim santralleri ve sulama şebekeleri yatırımlarından oluşan Su Kaynaklarını Geliştirme Projeleri'ne aittir. Ulaştırma ve haberleşme altyapı yatırımlarının payı %25, sosyal ve kentsel altyapı yatırımları ise %10 düzeyindedir.

1991 yılı sonuna kadar, son 10 yıl içinde GAP'a yapılan toplam yatırım harcamaları, 1992 yılı ödeneği, 1993-2005 dönemi finansman ihtiyacı, 1992 yılı dahil sektörel ve toplam nakdi gerçekleşme oranları toplu bir şekilde aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. GAP kapsamındaki yatırımların genel gerçekleşme oranı %30'dur. Bu oran esas alınarak yapılacak bir karşılaştırma enerji sektöründeki gelişmenin Bölge ortalamasının yaklaşık iki katı, sulama yatırımlarının hakim olduğu tarım sektöründe ise dörtte biri düzeyinde olduğunu göstermektedir. Bu Su Kaynaklarını Geliştirme Projeleri bütünlüğü içinde görülen ve kısa sürede giderilmesi gereken açık bir dengesizliktir.

GAP MASTER PLANINA GÖRE SEKTÖRLER İTİBARIYLA GEREKLİ
KAMU YATIRIM İHTİYAÇLARI (Maliyet, Harcama, İhtiyaç)
(1992 Haziran Fiyatları ile Milyar TL)

SEKTÖRLER	TOPLAM MALİYETİ	1981-1991 HARCAMASI	1992 ÖDENEĞİ	1993-2005 İHTİYACI	NAKTİ GERÇEKLEŞME (%)
TARIM	75,406	5,037	435.1	69,934	72.5
ENERJİ	63,951	34,417	1793.9	27,740	56.6
MADEN	5,783	2,957	778.1	2,048	64.5
İMALAT	11,133	4,147	62.9	6,923	37.8
ULAŞIM	55,154	12,471	681.4	42,002	23.8
TURİZM	419	83	6.7	329	21.4
KONUT	2,410	677	7.8	1,725	28.4
EĞİTİM	4,965	1,092	295.8	3,577	27.9
SAĞLIK	1,644	360	156.8	1,127	31.4
DİĞER KAMU HİZMETLERİ	12,116	3,215	632.7	8,268	31.7
TOPLAM	232,981	64,456	4,851.2	163,673	29.7

Kaynak: GAP İdaresi Başkanlığı, 1992.

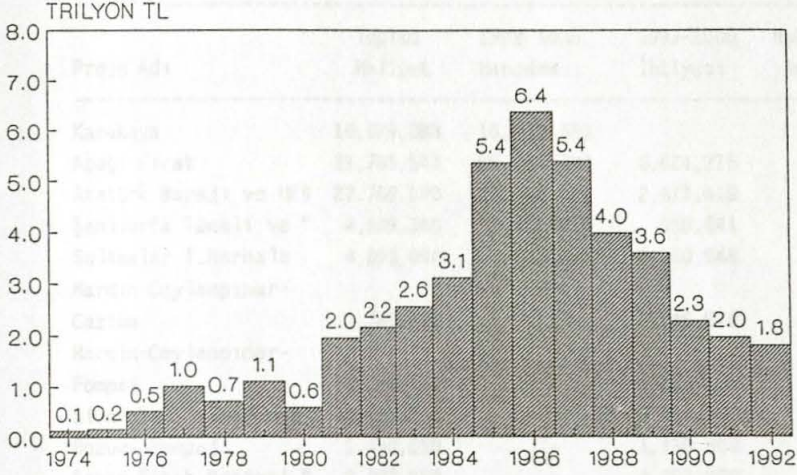
NOT: - DSI sulama projeleri tarım; hidroelektrik enerji üretim projeleri enerji; içmesuyu projeleri ise diğer kamu hizmetleri sektöründe yer almaktadır.

- Maden sektörü ham petrol ve fosfat çıkarımı ile işleme yatırımlarını içine alır. İmalat sektöründe tevsi ve yeni kapasite öngörülmemiş olup mevcut kapasitenin idamesi esas alınmıştır.
- Ulaşım, haberleşme yatırımlarını da içine alır.
- Konut, sadece kamu konut programından ibaret olup, sırf lojman yatırımlarını kapsar, toplu konut uygulamaları dahil değildir.
- Diğer kamu hizmetleri içinde organize sanayi bölgeleri küçük sanayi siteleri, İller Bankası kent altyapısı yatırımları ağırlıklıdır.

Durum, 13 ana proje ve alt bileşeninden oluşan ve 1992 yılı fiyatlarıyla yaklaşık 110 Trilyon TL tutan "Su Kaynakları Projeleri" özelinde incelendiğinde projeler itibariyle gerçekleşmedeki farklılıklar daha açık bir şekilde görülmektedir.

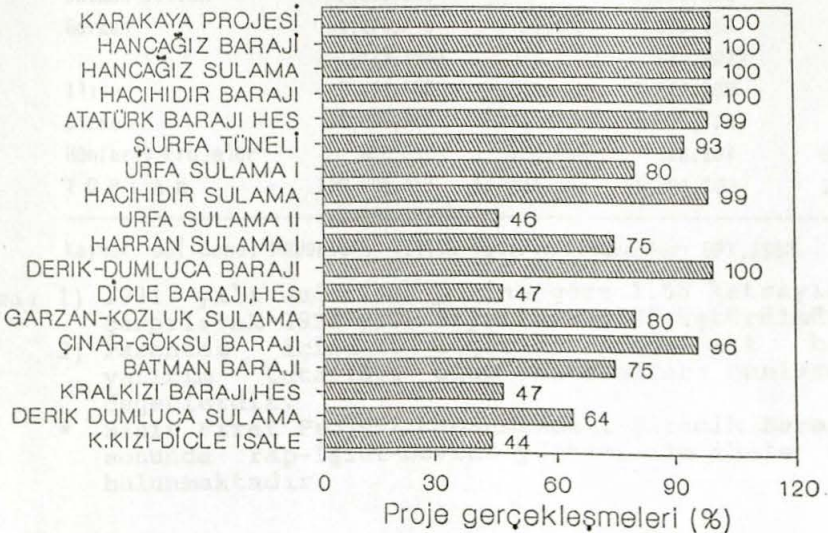

GAP SU KAYNAKLARI GELİŞTİRME PROJELERİ YILLAR İTİBARIYLA HARCAMALAR

1992 Haziran fiyatlarıyla
ve fon kaynakları dahil

İNSA HALİNDEKİ GAP SU KAYNAKLARI PROJELERİ GERÇEKLEŞMELERİ

Aralık 1992 itibariyle

GAP SU KAYNAKLARI PROJELERİ YATIRIM MALİYETLERİ VE
NAKDİ GERÇEKLEŞME DURUMU
(1992 Yılı Fiyatları ile Milyon TL)

Proje Adı	Toplam Maliyet	1992 Sonu Harcaması	1993-2005 İhtiyacı	Nakdi Gerçekleşme (%)
Karakaya	16,079,693	16,079,693		100.0
Aşağı Fırat	31,785,543	25,161,328	6,624,215	79.2
Atatürk Barajı ve HES	22,760,000	20,086,481	2,673,519	88.3
Şanlıurfa Tüneli ve "	4,929,340	3,939,699	989,641	79.9
Sulamalar I.Merhale	4,096,094	1,135,148	2,960,946	27.7
Mardin-Ceylanpınar-Cazibe	3,746,970	-	3,746,970	-
Mardin-Ceylanpınar-Pompaj	3,399,150	-	3,399,150	-
Siverek-Hilvan-Pompaj	4,811,200	-	4,811,200	-
Bozova Pompaj	1,430,650	-	1,430,650	-
Sınır Fırat Projesi *	3,092,250	-	3,092,250	-
Suruç-Baziki	2,436,600	-	2,436,600	-
Adıyaman-Kahta	3,399,150	77,018	3,322,132	2.3
	(534,982)		(457,904)	
Adıyaman-Göksu-Araban	3,956,220	-	3,956,220	-
Gaziantep Projesi	2,424,200	479,173	1,945,027	19.8
	(993,078)		(513,905)	
Dicle-Krağkızı	7,677,305	1,094,414	6,582,891	14.3
	(2,391,799)		(1,297,385)	
Batman Projesi	2,825,650	396,731	2,428,919	14.0
	(1,220,691)		(823,960)	
Batman-Silvan	7,360,950	-	7,360,950	-
Garzan	4,170,740	94,453	4,076,287	2.3
	(123,355)		(28,902)	
İlisu	5,404,850	-	5,404,850	-
Cizre	5,973,700	-	5,973,700	-
Münferit Projeler	630,892	518,695	112,197	82.2
T O P L A M	110,605,713	43,901,505	66,704,208	39.7

Kaynak: DSİ Genel Müdürlüğü, Yıllık Yatırım Programları DPT,1992.

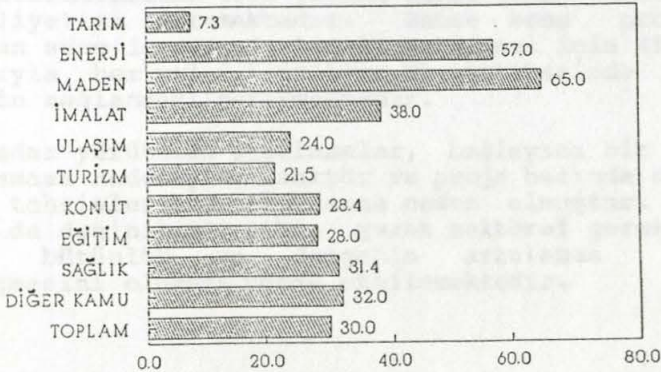
- Açıklama: 1) 1991 yılı değerleri yerine göre 1.55 katsayısı ile çarpılarak 1992 yılı fiyatlarına dönüştürülmüştür.
2) Parantez içindeki değerler proje alt bileşeni yatırım tutarları olup harcamalar bunlara ait değerlerdir.
* Sınır Fırat Projesi kapsamındaki Birecik Barajı 1992 sonunda Yap-İşlet-Devret yöntemi ile ihale edilmiş bulunmaktadır.

Enerji amaçlı Karakaya Barajı ve HES dahil inşa halindeki projelerin yatırım tutarı, toplam yatırımın % 49'u düzeyinde olup, 53,760 milyar TL'dir. Bunun % 82'si (43,902 milyar TL'si) gerçekleştirilmiş bulunmaktadır. Bu gerçekleşmenin planlanan toplam su kaynakları projeleri maliyetine oranı ise yaklaşık % 40'dır.

Şanlıurfa Tüneli ve HES dahil tüm sulama projeleri için yapılmış olan toplam yatırım harcamaları 1992 sonu itibariyle; 7,735 milyar TL mertebesinde olup sözkonusu proje maliyetlerinin (14,920 milyar TL) yaklaşık % 50'sidir.

GAP Master Plan çalışmasında (1989) öngörülen yatırım programı ile 1989, 1990, 1991 ve 1992 (programı) gerçekleştirmeleri arasında dört yıllık süreyi kapsayan karşılaştırmada, planda öngörülen ve gerçekleşen yıllık yatırımlara sektörler itibariyle, hem mutlak değer hem de eğilim olarak bakıldığında, yukarıdaki analizleri doğrular yönde sonuçlar göze çarpmaktadır:

MASTER PLAN HEDEFLERİNE GÖRE SEKTÖREL NAKDİ GERÇEKLEŞMELER (%)

1992 sonuna kadar toplam tahmini
harcamanın toplam ihtiyaca oranı

- Ağırlıklı olarak sulama projelerinden oluşan tarım sektöründe gerçekleşen yatırım harcamaları, programın çok gerisinde kalmış, yakın irtibat halinde olduğu enerji sektöründe ise öngörülenin üstünde gerçekleşme meydana gelmiştir.
- Ulaştırma ve haberleşme sektörleri altyapı yatırımlarında da Master Planda öngörülen büyüklüklerin gerisinde kalmış, buna karşılık eğitim ve sağlık sektörlerindeki yatırımlar ise hedeflerin çok ötesinde gerçekleşmiş görünmektedir. Petrol ağırlıklı madencilik sektöründe de durum aynıdır.

- İçmesuyu, kanalizasyon gibi kentsel, organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi siteleri gibi ekonomik altyapı yatırımlarının ağırlıklı bulunduğu diğer kamu hizmetleri sektörlerinde de programın gerisinde kaldığı görülmektedir. İmalat, turizm ve konut yatırımlarında da program hedefleri gerçekleşmemiştir.

Ekonominin genel koşulları içinde, sektör ve projeler bazında GAP'ın yatırımlarından aldığı paylarda yıldan yıla dalgalanmalar görülmektedir. Karakaya ve Atatürk Projelerine bağlı olarak 1985, 1986 ve 1987 yıllarında artan yatırımlar, bu dönem dışında arzu edilenin altında seyretmiştir. Bölge'deki yatırım kompozisyonunun, bölgesel gelişmeye doğrudan etkisi açısından ülke genelinden önemli ölçüde farklı olduğu vurgulanması gereken bir husustur. Bölge'ye yapılan yatırım tahsislerinin önemli bir kısım, su kaynakları projelerine ayrılmaktadır. Bunların içinde hidroelektrik amaçlı ulusal nitelikli projeler olduğu gibi, sulamaya yönelik ve doğrudan yöre halkının gelir seviyesini ve yaşam biçimini etkileyen projeler de bulunmaktadır.

İnşa halindeki barajlar, hidroelektrik santralleri ve sulama yatırımlarının 1995 yılına kadar tamamlanması, önem ve aciliyetini korumaktadır. Bahse konu projelerin belirtilen süre içerisinde tamamlanabilmesi için 1992 yılı fiyatlarıyla her yıl 3.5 trilyon TL mertebesinde yatırım ödeneğinin sağlanması gerekmektedir.

Bugüne kadar yürütülen uygulamalar, başlayıcı bir Master Plan olmaması nedeniyle, sektör ve proje bazında değişken yatırım tahsislerinin oluşmasına neden olmuştur. Bu da yukarıda da değinildiği gibi, gerek sektörel gerek proje bazında bütünlük ve dengenin arzulan şekilde gerçekleşmesini olumsuz yönde etkilemektedir.

Master Plan'a göre GAP bölgesi ekonomisinin yılda %7 dolayında büyümesi gerekmektedir. Bu büyümeyi sağlamak için ulusal kaynaklardan GAP'a yılda yaklaşık 110 milyarlık bir pay ayrılması zorunlu görülmektedir. Değişik ekonomik genel denge politikaları içinde korunarak ve fonların da desteği ile buna yakın düzeyde kamu yatırım harcaması gerçekleştirilebilmiştir.

Bugün için yapılması gereken, mevcut ve potansiyel finans kaynaklarını değerlendirerek arzu edilen kalkınma hızının gerçekleştirildiği yatırım ihtiyaçlarının ilgili kamu kurum ve kuruluşları vasıtasıyla tabii olarak karşılanabilmesi için gerekli düzenlemeleri yapmaktır. Diğer taraftan, mevcut kamu yatırımcı kuruluşlarının dışında, ille. Bölge tarafından gerçekleştirilecek yeni mali düzenlemelerin etkili

7. SONUÇ

Ülkemizde bugüne kadar uygulanmış ve uygulanmakta olan en büyük proje GAP'tır. Proje kapsamında sulama ve enerji amaçlı 13 adet proje yer almaktadır. Bu projeler gerçekleştirildiğinde, ülkemizde halen sulanabilen araziye yakın miktarda arazinin daha sulamaya açılacağı öngörülmektedir. Diğer yandan, enerji üretimi bakımından da, bu proje kapsamında yer alan barajlardan, mevcut hidroelektrik enerji üretimimize yakın elektrik enerjisi üretileceği hesaplanmaktadır.

Ülkemizin bu potansiyeli, tüm kuruluşlara konuya kendi açılarından yaklaşımlarını gerekli kılmaktadır. Çünkü, gelişmelerden Bölge ekonomisi ve sosyal yaşantı tüm sektörlerde etkilenecektir. Bu nedenle yapılacak işler, sektörler arası işbirliğini de gerektirmektedir.

1989 yılında tamamlanan Master Plan çalışması, makro ölçekte olmak üzere Bölge'nin tüm sektörler itibariyle kalkınma çerçevesini belirlemiş, ayrıca makro çerçeveyi destekleyecek ve sektörler bazında yürütülmesi gereken alt bölge çalışmalarını ortaya koymuştur.

Gerek GAP Master Planı ve gerekse Master Plan'ın tamamlanmasından bu yana GAP'a yapılan yatırımların incelenmesi, bundan sonra yapılacak çalışmaların öncelikleri ve yürütülmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

İnşa halindeki barajlar, hidroelektrik santralleri ve sulama yatırımlarının 1995 yılına kadar tamamlanması, öncelikle ele alınması gereken konudur.

Bugüne kadar yürütülen uygulamalar, bağlayıcı bir Master Plan olmaması nedeniyle, sektör ve proje bazında değişken yatırım tahsislerinin oluşmasına neden olmuştur.

Master Plan'a göre GAP Bölgesi ekonomisinin yılda %7 dolayında büyümesi gerekmektedir. Bu büyümeyi sağlamak için, ulusal kaynaklardan GAP'a yılda yaklaşık %10 düzeyinde bir pay ayrılması zorunlu görülmektedir. Geçmişte, ekonominin genel denge şartları içinde kalınarak ve fonların da desteği ile buna yakın düzeyde kamu yatırım harcaması gerçekleştirilebilmiştir.

Bugün için yapılması gereken, mevcut ve potansiyel finans kaynaklarını değerlendirerek arzu edilen kalkınma hızının gerektirdiği yatırım ihtiyaçlarının ilgili kamu kurum ve kuruluşları vasıtasıyla tahsisini sağlayabilmek için gerekli düzenlemeleri yapmaktır. Diğer taraftan, merkezi kamu yatırımcı kuruluşlarının dışında, İller Bankası tarafından getirilecek yeni mali düzenlemelerle mahalli

idarelerin de kalkınma sürecine katılmalarının sağlanması büyük önem taşımaktadır.

GAP Bölgesi'nde sözkonusu projelerin gerçekleşmesi ile elde edilecek olan ekonomik ve sosyal gelişme, sadece Bölge'nin gelir düzeyini yükseltmek ve dolayısıyla bölgeler arası dengesizliği gidermekle kalmayacak, ülkenin topyekün kalkınmasına da önemli ölçüde katkıda bulunacaktır. Özellikle, tarımsal ürün artışı ve buna bağlı olarak Bölge'de gelişecek tarıma dayalı sanayide uygulanacak yeni teknoloji ve teşvikler, bölge ekonomisinin uluslararası pazarlara açılma şansını arttıracaktır.

D.E.İ. DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, Genel Tarım Dayanım Sorunları, 1991, Ankara 1992.

D.E.İ. DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, Genel Sanayi ve İktisadi Durum Raporu, 1995, Ankara 1996.

D.E.İ. DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, Hane Halkı İyileşme Anketi Sonuçları, 1996, Ankara 1997.

D.E.İ. DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, Sağlık İstatistikleri, 1989, 1990, 1991, Ankara 1992.

D.E.İ. DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, Tarım İstatistikleri Genel, 1990, Ankara 1992.

D.E.İ. DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, Tarımsal Yapı ve Üretimi, 1989, Ankara 1992.

D.E.İ. DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, Tarım 1991 ve Türkiye Ekonomik İstatistik ve Konular, Ankara 1992.

D.E.İ. DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, Tarım İstatistikleri, 1989, 1990, 1991, Ankara 1992.

D.E.İ. DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, Türkiye İstatistik Yılı, 1989, 1990, 1991, Ankara 1992.

D.E.İ. DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, Yıllık İmalat Üretimi İstatistikleri, 1989, Ankara 1992.

D.E.İ. DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, Üretim İstatistikleri Genel, 1990, Ankara 1992.

D.E.İ. DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, Gayrimenkul Özel İhtiyaç Komisyon Raporu, Ankara 1991.

D.E.İ. DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, Enerji İhtiyaçları Raporu, 1991, Ankara 1992.

KAYNAKÇA

- D.İ.E.; DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, Aylık Ekonomik Göstergeler, 1992. Ankara 1992.
- D.İ.E.; DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, Bina İnşaatı İstatistikleri, 1990. Ankara 1991.
- D.İ.E.; DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, GAP Bölgesinde 1980 Sonrasındaki Gelişmeler, Şanlıurfa 1990.
- D.İ.E.; DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, GAP Bölgesinde 1980 Sonrası İmalat Sanayi Gelişmeleri, Şanlıurfa 1990.
- D.İ.E.; DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, Genel Tarım Sayımı Geçici Sonuçları, 1992. Ankara 1992.
- D.İ.E.; DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı, 1985. Ankara 1990.
- D.İ.E.; DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, Hane Halkı İşgücü Anketi Sonuçları, 1991. Ankara 1992.
- D.İ.E.; DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, Su Ürünleri İstatistikleri, 1989, 1990, 1991. Ankara 1992.
- D.İ.E.; DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, Tarım İstatistikleri Özeti, 1990. Ankara 1992.
- D.İ.E.; DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, Tarımsal Yapı ve Üretim, 1989. Ankara 1992.
- D.İ.E.; DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, Temmuz 1992'de Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar, Ankara 1992.
- D.İ.E.; DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, Turizm İstatistikleri, 1989, 1990, 1991. Ankara 1992.
- D.İ.E.; DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, Türkiye İstatistik Yıllığı 1989, 1990, 1991. Ankara 1992.
- D.İ.E.; DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, Yıllık İmalat Sanayi İstatistikleri, 1989. Ankara 1992.
- D.İ.E.; DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, Ulaştırma İstatistikleri Özeti, 1990. Ankara 1992.
- D.P.T.; DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, Hayvancılık Özel İhtisas Komisyon Raporu, Ankara 1991.
- D.P.T.; DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, Kamu Yatırımları Raporu, 1991. Ankara 1992.

- D.P.T.; DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, Sosyal Güvenlik ve Sağlık Hizmetlerinin Rasyonalizasyonu, Ankara 1991.
- D.P.T.; DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, VI.Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesinde Gelişmeler, 1984-1988. Ankara 1990.
- D.P.T.; DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, VI.Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1990-1994. Ankara 1989.
- D.P.T.; DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, Tarım ve Veteriner İlaçları Sanayi. Özel İhtisas Komisyon Raporu, Ankara 1991.
- D.P.T.; DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, Tarım Alet ve Makinaları İmalat Sanayi. Özel İhtisas Komisyon Raporu, Ankara 1991.
- D.P.T.; DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, Su Ürünleri ve Su Ürünleri Sanayi. Özel İhtisas Komisyon Raporu, Ankara 1989.
- D.P.T.; DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, Özel Sektör Ortak Çalışma Komitesi Raporu, İmalat Sanayi, Ankara 1991.
- D.P.T.; DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, Özel Sektör Ortak Çalışma Komitesi Raporu, Turizm, Ankara 1991.
- D.P.T.; DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, Özel Sektör Ortak Çalışma Komitesi Raporu, Ulaşım, Ankara 1991.
- D.P.T.; DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, 1980'den 1990'a Makroekonomik Politikalar Türkiye Ekonomisindeki Gelişmelerin Analizi ve Bazı Değerlendirmeler.
- D.P.T.; DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, Yıllık Yatırım Programları, 1992. Ankara 1992.
- D.S.İ.; DEVLET SU İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, Haritalı İstatistik Bülteni 1991. Ankara 1992.
- D.S.İ.; DEVLET SU İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, İşletme ve Bakım Bülteni 1991, Ankara 1992.
- D.S.İ.; DEVLET SU İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, DSİ'ce İnşa Edilerek İşletmeye Açılan Sulama ve Kurutma Tesisleri (1991-1992) Ankara 1992.
- D.S.İ.; DEVLET SU İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, DSİ Sulama ve Kurutmalarının 1990 Yılı Mahsul Sayımı Sonuçları, Ankara 1991.
- D.S.İ.; DEVLET SU İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, Su Ürünleri Faaliyetleri, Ankara 1988.

- D.S.İ.; DEVLET SU İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, 1992 Yılı DSİ Yatırımlarının İllere Göre Dağılımı, Ankara 1992.
- D.S.İ.; DEVLET SU İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, 1993 Yılı Ajandası.
- ETİBANK.P.İ. GENEL MÜDÜRLÜĞÜ 1992.
- GAP GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ, Master Plan Çalışması, Master Plan Nihai Raporu, (DPT) Ankara 1990.
- GAP BÖLGESEL ULAŞIM VE ALTYAPI GELİŞTİRME ÇALIŞMASI PROJESİ, Sektörel Mevcut Durum Raporu (A.B.C.D.E.F.G.H.I.) Ankara 1991.
- GAP BÖLGESEL ULAŞIM VE ALTYAPI GELİŞTİRME ÇALIŞMASI PROJESİ, Ulaştırma Sektörü Çevre Etüdü. Ara Rapor 5. Ankara 1991.
- GAP BÖLGESEL ULAŞIM VE ALTYAPI GELİŞTİRME ÇALIŞMASI PROJESİ, Bölgesel Sosyo-Ekonomik Veri Bilgi ve Bölgesel Faaliyetlerin Konum Analizi Ön Raporu. Ankara 1991.
- GAP BÖLGESEL ULAŞIM VE ALTYAPI GELİŞTİRME ÇALIŞMASI PROJESİ, GAP Bölgesi Ulaşım ve Altyapı Çalışması Projesi Özeti. Ankara 1992.
- GAP SANAYİ KONUM ANALİZİ SONUÇ RAPORU Cilt II. Ankara 1992.
- GAP MASTER PLAN ÇALIŞMASI VE ŞEHİRLEŞME, Ankara 1991.
- HDTM HAZİNE VE DIŞ TİCARET MÜSTEŞARLIĞI, Başlıca Ekonomik Göstergeler. Ankara 1992.
- K.H.G.M.KÖY HİZMETLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, APK Dairesi Başkanlığı, Geçici verileri. Ankara 1992.
- MTA MADEN TETKİK VE ARAMA GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, Sanayi Ürünleri Şube Müdürlüğü. Ankara 1992.
- M.E.B. MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI, A.P.K. Araştırma Planlama Koordinasyon Kurulu Başkanlığı. Ankara 1992
- P.T.T İŞLETMESİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, APK. Araştırma Planlama Koordinasyon Dairesi Başkanlığı İstatistikleri. 1990-1991-1992. Ankara 1992.
- ORMAN BAKANLIĞI APK Araştırma Planlanlama Koordinasyon Kurulu Başkanlığı. Ankara 1992.
- SAĞLIK BAKANLIĞI A.P.K. Araştırma Planlama Koordinasyon Kurulu Başkanlığı. Ankara 1990.

- SAĞLIK BAKANLIĞI GAP Güneydoğu Anadolu Bölgesi Sağlık Sektörü Uygulama Planı. Ankara 1991.
- TARIMSAL PAZARLAMA VE BİTKİ DESENİ, Tarım Ürünleri Pazarlaması ve Bitki Deseni Planlaması ile Pazarlama ve Bitki Deseni Planlaması Çalışmasının Entegrasyonu. Ankara 1992.
- T.K.İ.B. TARIM VE KÖYİŞLERİ BAKANLIĞI, Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü. Buğday ve Arpa Tohumluğu Dağıtım Sistemi, Ankara 1992.
- T.K.İ.B. TARIM VE KÖYİŞLERİ BAKANLIĞI, Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü, Tohumluk Programı 1992. Ankara 1992.
- T.K.İ.B. TARIM VE KÖYİŞLERİ BAKANLIĞI, Tarımsal Araştırma Genel Müdürlüğü. Ankara 1992.
- TEK TÜRKİYE ELEKTRİK KURUMU GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, Köy Elektrifikasyon tablosu, Ankara 1992.
- TEMAV TARIMSAL ENERJİ VE MEKANİZASYON ARAŞTIRMA VE EĞİTİM VAKFI, GAP Bölgesinde Tarımsal Mekanizasyon Gereksinimleri Etüdü Projesi. Ankara 1992.
- T.O.B.B. TÜRKİYE ODALAR VE BORSALAR BİRLİĞİ, Planlı Dönemde Rakamlarla Türkiye Ekonomisi. Ankara 1990.
- T.O.B.B. TÜRKİYE ODALAR VE BORSALAR BİRLİĞİ, Tarım Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara 1992.
- TURİZM BAKANLIĞI, Turizm Bakanlığı İstatistikleri 1989, 1990, 1991. Ankara 1992.
- TÜSTAŞ, Türkiye Sınai Tesisleri Anonim Şirketi. Ankara 1990.